— بۇيەل ئەتىياز توخسۇندىكى تاجەك بايىنىڭ بىر كالىسى شىرەمدە ① پاتقاقاتتقىلىپ قالغاندا يالغۇز ھېچ ئامال قىلالمىدىم. مەندىن باشقا ئادەم بولمىغاندىن كېيىن، كالا ئۆلۈپ قالدى. تېرىسىنى سويۇپ ئېلىپ قويدۇم. خاپا بولمىساڭ، شۇتېرىنى ئالغاچ كېتىپ، ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بەرسەڭ بەك خوش بولاتتىم. ئۆزەم بارايدىسەم، بۇيەرىيالغۇز قالىدۇ.

— ئۇباي قانداقراق ئادەم، ئاپىرىپ بەرسەم ئالامدۇ؟

— ئۇباي راسا پىششىق، ئالقىنىنى يالايدىغان ئادەم. شۇنداق بولسىمۇ ئالماي ئىلاجى قانچە!

موللازەيدىن كالا تېرىسىنى بوكتەرلەپ، پادىچى ۋە بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ يۈرۈپ كەتتى. توخسۇنغا بېرىپلا بايىنىڭ ئۆيىنى تېپىپ ئامانەتنى تاپشۇردى. لېكىن باي ۋىنىشقا قاتتىق خاپا بولدى:

— مەن تىرىك كالا قوشقان. تېرىنى نەدىن ئېلىپ كەلگەن بولساڭ شۇ يەرگە ئېلىپ كەت!

— جان باريەردە قازابار - دە، دىدى — موللازەيدىن تېرىنى تاشلاپ بېرىپ.

— قازانى مېنىڭ كالامغىلا ئەۋەتىپتىمۇ؟ ئەجەپ باشقىلارنىڭ كالىسى ئۆلمەي، مېنىڭ كالام ئۆلەمدىكەن!

---

① شىرەم — توخسۇندىكى پادا باقىدىغان جاڭگال.

مۇنداق دېدى: ئاداش، يېشىم چوڭلاپ قالدى. يىگىتلىك ۋاقتىم ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. شۇڭا ئۆيلەنمەكچى بولدۇم. يەرتۆگمەننىڭ نېرىسى، دادۇڭنىڭ بېرىسىدىكى ئۆي تېمىنى ئالاي دەيمەن. ئۇمۇ تىگمەن دەپ رازى بوپتۇ. ھازىر ئوتتۇرىدا ماڭىدىغان تۈزۈك ئەلچى يوق. خاپا بولماي توي ئىشىمغا ئەلچى بولۇپ مېڭىپ بەرسەڭ، خىزمىتىڭنى بىلىپ قالاتتىم. داپ تارتىلغان، ئىشەك ھاڭىرىغان يەردىن قالمايدىغان ئادەمگە ئەلچىلىك راسا خوشياقتى. ماقۇل دېدىم. تويغا تەييارلىق تىمزاڭ بارمۇ؟ بولسا، تۇرپاندىن تويلۇق جابدۇپ كەلسەم بولاتتى دېسەم، پۇل جىق، بۇ يىل تاشقىن كەلگەندە ئېقىپ كېلىپ سۈزۈلۈپ قالغان ئورغۇن لاۋا - لاتقام بار، چىڭداپ بىر ھارۋا بېسىپ تۇرپاندا ساتساڭ پۇلىغا كەڭتاشا تويلۇق جابدۇپ كېلىسەن دېدى. ماقۇل دەپ ئۆيىگە بېرىپ، كەسلەنچۈكنى ھارۋىنىڭ ئىچىگە قوشۇپ، ئىشەكنى يېنىغا چېتىپ كېلىپ، تەتۈر تۇغاننىڭ تويلۇققا توپلىغان لاۋا - لاتقىسىدىن چىڭداپ بىر ھارۋا باستىم - دە، قولاقچىنى چوڭكۆرۈپ كىيىپ، ئۈزەمنى يەلپۈگۈچتە يەلپۈپ، ئاللا يارىمنى ئېيتىپ تۇرپانغا قاراپ ماڭدىم. يولدا كېتىۋاتسام ئۈچ كىيىك ئۇچرىدى. ئىككىسى ئورۇق، بىرسىنىڭ گوشى يوق ئورۇقلىرىنى قويۇۋېتىپ، گوشى يوقنى تۇتۇپ سويسام ئىككى پاتمان گوش، توت پاتمان ياغ چىقتى. قازاننى نە تاپاي دەپ بىر ئۆيگە كىرسەم ئۈچ قازان تۇرۇپتۇ، چېقىق، بىرسى سۇنۇق. چېقىق قازاننى ئالماي

قازى ئاچچىقلىنىپ:

— شەرىئەت ھۆكمىگە پۈتمەيدىغان جاھىل مۆرتەد، يوقال كوزۈمدىن! ساڭا ئوخشاش مۆرتەد ئۆلسەڭ نامىزىڭنىمۇ بارمايمەن. يوقال كوزۈمدىن! — دېدى.

— ئاخۇنۇم سەۋرى قىلسىلا، ئۆزلىرى ئاز كەم 70 ياشقا بېرىپ قاپلا. مەن بولسام ئەمدى ئوتتۇزدىن ئۆتتۈم. مېنىڭ جىنازامغا بارىمەن دېگەنلىرى يەتتە ئۇخلاپ بىر چۈش كورگەن بىلەن باراۋەر. مەن ئۆلگەندە ئۆزلىرى تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىلا، شۇنى بىلىپ قويسىلاكى، ئۆزلىرىدەك يالغان پەتىۋا چىقارغۇچى ئاخۇنۇم ئۆلسە، ئۇنداق ئادەمنىڭ جىنازىسىغا مانا مەنمۇ بارمايمەن، — موللازەيدىن سوزىنى تۈگىتىپ قازىخانىدىن چىقىپ كەتتى.

قازى بىلەن باي نېمە دېيىشنى بىلمەي، يەردىكى كاللا تېرىسىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

(2)

"مەن بىر ئەر ئىدىم، شۇنداق ئەر ئىدىم، كەسلەنچۈككە يۈگەن سالماي، دوڭگە تارتماي بىر سەكرەپلا مىنىۋالىدىغان ئەر ئىدىم. بىر كۈنى ئېشىكىمنى ھاڭگىرتىپ، تۇقىمىنى تاڭگىرىتىپ، تۆمىقىمنى قىرلاپ، ناخشامنى توۋلاپ ئالدىراش كېتىۋاتسام، كەينىمدىن بىرسى قىچقارغاندەك قىلدى. كىم بۇ دەپ كەينىمگە قارىسام، ئېقىنىدىكى ئەتۈر تۇغان قولىنى پولاڭلىتىپ، جىنىنىڭ بېرىچە قىچقىرىۋاتقان ئىكەن. نېمە بولدۇڭ ئاداش دەپ يېنىغا بېرىپ سورىسام، سالام بېرىپ

چىدىغىلى بولامدىغان! يامان بوپتۇ دەپ ئىچىم ئاغرىپ.
يالاڭ چاپىنىمنىڭ يىرتىلغان يېرىدىن بىر پارچە پاختىنى
سۇغۇرۇۋېلىپ كۆيدۈرۈپ مۇزغا بېسىۋېدىم، رەھمەت ئاداش
خېلى ئارام تېپىپ قالدىم، دەپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى.
ئاندىن مەنمۇ ئۆيدە ئىككى پاتمان كېيىك گۆشى يەپ ئۇس-
ساپ قاپتىمەن، سۇيۇك بولسا ئىچىۋالاي دىسەم، خالىغان
يېرىڭدىن ئىچىۋال، دىدى. پالتىنىڭ چۆلتىسى بىلەن مۇزنى
ئۇرسام مۇز تېشىلمىدى، بىسى بىلەن چاپساممۇ بولمىدى.
ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك دەپ ئويلىنىپ، كەينىمگە شوخ-
شۇپ سەكرەپ كېلىپ بېشىم بىلەن بىر قويۇۋېدىم، مۇز تېشىل-
دى. دۈم يېتىپ راسا تويغىچە سۇ ئىچىۋېلىپ كېتىۋاتسام،
گەدىنىمگە ئىسسىق شامال تەككەندەك قىلدى. سىلاپ كورسەم
بېشىم يوق تۇرىدۇ. ئەستەغپۇرۇللا، بەگۋاش بېشىم نەگە كەتكەن-
دۇ؟ دەپ ئىزلەنسەم، بېشىم ھېلىقى سۇ ئىچكەن يەردە مۇز
تېپىلىپ ئويناپ يۈرۈپتۇ. ئاچچىغىم نەدىن كەلدى، يۈگۈرۈپ
بېرىپ بېشىمنىڭ قولىقىدىن تۇتۇۋېلىپ ئۇ كاچىتىغا بىرنى
بۇ كاچىتىغا بىرنى ئۇرۇپ، جايىغا ئورنىتىپ، خۇداغا شۈكرى
دەپ يولۇمغا كەتتىم. بېرىپ ئىشەكنى ئەكىلىپ، ھارۋىنىڭ
يېنىغا چېتىپ تورپانغا قاراپ ماڭدىم. يەمشىگە يېقىن كەلسەم
مۇز كەۋرەپ كېتىپتۇ. ئىشەك تېيىلىپ مىڭ تەسلىكتە ئوتتى.
يەمشىنىڭ ئوزىگە كىرسەم ئۈزمە پىشىپ مەيۋاغىلاپ كېتىپتۇ.
تويغىچە بىر قوساق يەپ، تورپانغا يەتكىچە يولدا قاتتىق
زۇكام تەگدى. باشلىرىم چىڭقىلىپ ئاغرىپ، دىماقلىرىم پۈتۈپ

قازاننى ئالدىم. يەنە بىر ئۆيگە كىرسەم ئۈچ چىلەك تۇرۇپتۇ. ئىككىسى تۇشۇك، بىرسىنىڭ تۈۋى يوق. تۇشۇك چىلەكنى ئالماي تۈۋى يوق چىلەكنى ئېلىپ، سۇ توشۇپ قازاننى توشقازدىم. گۆشنى سېلىپ راسا بىر كېچە قاينىتتىم. گۆش دېگەن مەر - مەر پىشىپ كېتىپتۇ. يېسەم چىشىم ئۆتمىدى. تۆت پاتمان ياغنى كۆيدۈرۈپ ئۆتۈكۈمنى ياغلىسام بىر پايغا يېتىپ، بىر پايغا يەتمىدى. بۇ يامان بولدى دەپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن، پالاق - پۇلۇق قىلغان بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. چۆچۈپ ئويغانسام ئىككى پاي ئۆتۈك: ياخشى بولغىنىم ئۈچۈن مېنى ياغلىدى، سەن ئەسكى بولغىنىڭ ئۈچۈن ياغلىمىدى، دېيىشىپ مۇشتلاشقىلى تۇرۇپتۇ. ئاچچىقىمدا ئىككىسىنى ئىككى شاپىلاق ئۇرۇپ ئاجرىتىپ قويۇپ يەنە يېتىۋالدىم. ئەتىسى قوپسام بىر پاي ئۆتۈك يوق. ھېلىقى ياغلانمىغان ئۆتۈك باتناپ كېتىپ قاپتۇ. بۇنى ئىزلەپ يۈگۈرە - يۈگۈرە نەچچە دۆڭ - نەچچە جاڭگالنى كېزىپ ئۆيىنىڭ كەينىگە چىقسام، قاچقان ئۆتۈكۈم تامنىڭ بۇلۇڭىدا يېغلاپ تۇرۇپتۇ. ئالداپ يۈرۈپ، كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدىم - دە، پاتاڭغا ئىككى شاپىلاق ئۇرۇپ پۇتۇمغا كىيىۋالدىم. ئەمدى ماڭاي دەپ ھارۋىنىڭ يېنىغا بارسام كەسلەنچۈك تۇرۇپتۇ، ئىشەك يوق. بۇ نەگە كەتكەندۇ دەپ ئۆگزىگە چىقىپ قارىسام كۆرۈنمىدى. ئاندىن بىر كېسەكنى تىكلەپ قويۇپ، دەسسەپ تۇرۇپ قارىسام كۆز يەتمەس ئىككى تاغنىڭ نېرىسىدا، ھارۋامنىڭ بېرىسىدا تۇرۇپتۇ. تۇتۇپ كېلەي دەپ كېتىۋاتسام، يولۇمدا قۇرۇتلاپ كەتكەن مۇزلۇق ئۇچرىدى، ئۇنىڭ نالىسىغا

مۇللازەيدىن ئولتۇرۇشلاردا «41 يالغان» نى ئېيتىپ تۈگەتكەندە، ئاڭلىغۇچىلار قاقاقلاپ كۈلۈپ، ئۆيلىرىگە تارقاپ كېتىشەتتى.

مۇللازەيدىن توخسۇندا بىر قانچە كۈن ئويۇن - تاماشا قىلىپ ئالتىشەھەر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندە «41 يالغان» ئېيتقۇچىنىڭ مۇللازەيدىن ئىكەنلىكى ئاشكارىلاندى. بۇچاغدا بەزىلەر قاتتىق پۇشايمان قىلىپ:

— ۋاي ئىست، ھەجەپ بىلمەپتىمىز! توخسۇنلۇقنىڭ بۇرنى يوق، دىگىنى راست گەپتە! — دىيىشىپ تىللىرىنى تامشىپ قالدى.

مۇللازەيدىن ئاغى بۇلاق تاغلىرى ئىچىدە ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ «گۈلىيار» ناخشىسىنى ئېيتىپ كېتىۋاتاتتى. چۆلنىڭ چۆلچە، تاغنىڭ تاغچە گۈزەللىكى بولىدۇ. دۇنيادا كۆركەمسىز ھېچقانداق تەبىئەت يوق.

ئاغى بۇلاق داۋىنىغا يەتكەندە غول تارلاپ، خۇددى شەھەر كوچىسىدەك كىچىكلەيتتى. ئاشۇ - تار غولنىڭ غەربىي تېمىدىكى تىكىن تېغىنىڭ يەردىن تەخمىنەن ئون نەچچە مېتىر ئېگىزلىكتىكى بىر توشۇكتىن بېلەكتەك سۇ شاقىراپ چىقىپ يەرگە چۈشۈپ تۇراتتى. بۇ تەبىئىي مەنزىرە يىراقتىن ناھايىتىمۇ چىرايلىق كۆرۈنەتتى.

ماڭغان دەريا، ياتقان بورىيا. مۇللازەيدىن دەريادەك يول بېسىپ، كۈمۈش، قارا قىزىل، ئۈششاقتال مەنزىللىرىنى

كەتتى. تۇرپان بازىرىغا كىرىپ ئۈششۈككە سالغان چۈچۈلە (كۆك ئامۇت) يەپ بېشىمنى ساقايتتىم. تۇرپان بازىرىدا دۇكانلار تاقىلىپ قاپتۇ. نېمە ئىش دەپ سورىسام، كوتى يوغاننىڭ قوسىقى ئاغرىپ قالغان ئىكەن، شۇنىڭدىن قورقۇپ دۇكان ئاچمىدۇق، تېۋىپلارنى ئاپىرىپ كۆرسەتسەك، چۈچۈك كېسەللى بولۇپ قاپتۇ دەيدۇ، كوتى يوغاننى چۈچۈكدەشكە تۇرپان مۇنارىدىن باشقىسى باپ كەلمەيدۇ، تۇرپان مۇنارىنى قانداق يەتكۈزۈش توغرىسىدا ئويلىشىپ بېشىمىز قېتىۋاتىدۇ، دېدى. قورقماڭلار، مەن ئىلاج قىلىمەن، مېنىڭ بىر ھارۋام بار، تۇرپان مۇنارىدەك ئۇنى كوتىرەلەيدۇ، دېدىم. دەررۇ ھارۋامنى ئاپىرىپ مۇنارنى بېسىپ بارسام ئەسلىدە لۈكچۈن ۋاڭىنىڭ قوسىقى ئاغرىغان ئىكەن. نەچچە مىڭ مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى يالغۇز يەپ كاساپەتنىڭ قوساقلىرى كۆپتەك يوغىناپ كېتىپتۇ. راسا قەۋزىيەت تۇتۇپ كېتىپتۇ. مۇنار بىلەن كېلىشتۈرۈپ چۈچۈكدىگەن ئىدىم، نەچچە يىلدىن يىگەن - ئىچكەنلىرى شاقىراپ ئاققىلى باشلىدى. كەلكۈن سۈدەك يوللارنى بېسىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ بىر بالا - قازا بولدى. مەن بۇ بالا - قازالاردىن قېچىپ، تۇرپاندىن تويلۇق نەرسە - كېرەكلەرنى ئالماستىن بۇ يەرگە يېتىپ كەلدىم. بۇ چاققا يەمشىدىن ئوتۈپ، دادۇڭغا يېقىنلىشىپ قالغاندۇ. مېنىڭ مەسلىھەتىم، سىلەرمۇ ۋاقتىدا ئويلۇرۇڭلارگە بېرىپ، ئىشىك - تۈڭلۈكنى مەھكەم ئېتىپ، ئورەڭلارنى قوغدىماڭلار، ۋاڭنىڭ بالا-قازاسى سىلەرنىمۇ ۋەيران قىلىدۇ...»

ناخشا ئېيتسام چاراڭلايدۇ
تاغنىڭ ئاراسى،
ماڭسام - ماڭسام كورۇنمەيدۇ،
يارنىڭ قاراسى - ئايارەي يارنىڭ قاراسى.

ئاي ئالدىمدا، كۈن كەينىمدە،
خىيالىم ئىچىمدە،
ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
دەردىم ئىچىمدە - ئايارەي دەردىم ئىچىمدە...

- ۋاھ ... قورۇلغا يېقىنلاپ قاپتىمەن، - دېدى موللازەيدىن ئۆز ئۆزىگە. تاشدەگىدە قورۇلدا (چازىدا) شەيخۇل ئىسلامنىڭ ئادەملىرى بار، بەك زالىم دەپ ئاڭلىغان ئىدى. شۇڭا ئۇ، قورۇلغا قانداق بېرىش توغرىسىدا تۇزەپ قويغان پىلانى بويىچە "ھەر ئېھتىماللغا قارشى" دەپ خۇرجۇندىن بىر يۇرۇش ئاپپاق ساقالنى ئېلىپ ئېڭىگىگە تاقاپ، بېشىغا سەللە، ئۇچىسىغا ئاق يەكتەك چاپان كەيدى...

قورۇلغا يېقىنلاپ بارغاندا، قاتتىق ۋاقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى:

- توختا، نەگە بارىدىغان قېرىسەن؟

ئاۋاز بىلەن تەڭ ئىككى ئادەم يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتتى. بۇ ئادەملەرنىڭ بىرسى چاشقان بۇرۇت، يەنە بىرسى كوسا. بېشىدا ئىككى يوگىمەش سەللە، ئۇچىسىدا دەرە بارئىدى.

تۈزلەڭ يولىدىكى پاتقاقلىقلارنى، قاراشەھەر دەرياسى، دەڭىزدىكى چىغلىقلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، دەريانى باشلىغان يەرگە يەتتى. تاشدەگدە راۋرۇس بىر كۈن ئارام ئالدى.

دەريا شاقىراپ ئاقاتتى. موللازەيدىن دەريا ياقىسىغا چۈشۈپ تاماشا قىلدى. سۆكىچىپ باش - كۆزلىرىنى يۇدى. ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى. ھەتتا بىر قۇر كۆڭلەك - تامباللىرىنى يۇيۇپ - تازىلاپ راۋرۇس ئارام ئالغاندىن كېيىن ئەتىسى ئەتىگەندە يەنە يولغا چىقتى.

ئېقىن بارغانچە تارىياتتى. سۇ بارغانچە ئىتتىكلەپ ئوقتەك تېز ئاقاتتى. دەريانىڭ شەرق تەرىپىدىكى بولۇق قىرچىن تاللار، خۇددى دەريا قىشىغا قويغان ئوسمىدەك كۆپ - كۆك بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئېقىننىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئېگىز تاغ ئۈستىدە «تاھىر - زوھرە» نىڭ قەۋرىسى، ئىشقى - مۇھەببەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدە تۇرۇپ موللازەيدىننى كۈزەتمەكتە، ئاللىقانداق ھىس - تۇيغۇبەخش ئەتمەكتە ئىدى.

موللازەيدىن «تاھىر - زوھرە» قەۋرىسىگە قاراپ، قانداقتۇ بىر خىل شېرىن ھىسلارغا بېرىلىپ، ئىختىيارسىز ناخشا باشلىۋەتتى:

قارا ئاتىم قارا يايلى
قارا - ئالا ئارغامچى،
ئىگەر - توقۇم يولدا قالدى،
قولۇمدا قامچى — ئايارەي قولۇمدا قامچى.

قاراۋۇللار ئىتتىنىڭ بىر بىرسىگە قاراشتى. موللازەيىدىن پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي يەنە سوزىنى داۋام قىلدى:

— خوش، بۈگەپ بۈيەردە تۇرسۇن. 2 - بىر مەسىلە، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىكى ھوكۇمنامىدە، 5 ئىمان، 7 كەلىمىنى تەرەتسىز ئوقۇسا بولىدۇ، دەيدىغان ئىبارە بارمۇ؟ قېنى كورسىتىڭلارچۇ؟

قاراۋۇللار يەنە بىر بىرسىگە قاراشتى.

— خوش، 3 - بىرمەسىلە، سىلەرنىڭ تەرىتىڭلار بارمۇ؟

قاراۋۇللاردىن بىرسى تىلىنى چىقاردى.

— كەمىنە بەندە ئاللاغا قۇللۇق قىلىپ ئەسھا بۇلكەپتە 17 يىل ئىبتىكاپتا ئولتۇردۇم. تەرەتسىز يەر دەسسىمەيمەن. ئاشكارا بولدىلەركى، سىلەرقانچە يىللاردىن بۇيان يول توساپ، يولۇچىلارغا جەبرىزۇلۇم سىلىپ، بىتەرەت ئىمان ئىسلام ئوقۇتۇپ، ئوزەڭلارمۇ تەرەتسىز ئاڭلاپ، تاغدەك - تاغدەك زورگۇناللارنى قىلغان ئىكەنسىلەر، پەيلىڭلاردىن يانماي يەنە بىتەرەت ئاڭلايمەن دىسەڭلار بولىدۇ، مەن ئوقاي، شەيتان ۋەسۋەسە سىلىپ ناۋادا ئازدۇرسا، بۇنىڭدىن ھاسىل بولغان گۇناللار يەنە سىلەرگە بولسۇن، ماقۇلمۇ؟ ئەلوا كۇمۇت، تەككا سۇرۇت، بىرلىك كىسا، بىرلىك نىمە ئۇچۇن چاشقان بۇرۇت. مانا، مانا شەيتان ۋەسۋەسە سالغىنىغا قاراڭلار، نىمە دىگەن يامان، بۇنىڭ گۇناھى ئوزەڭلەرگە بولسۇن!... ئىبارا خۇدايا، بىلمەپتىمەن توۋا. بۇگۇن كېچە ئەسھا بۇلكەپتە، ئىستىقامەت غارىدا دۇرۇدى مۇناجات، دۇرۇدى نىجات ۋە

— ئاتتىن چۈش، يەرگە چۈشۈپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرسەن، — دېدى ئۇلارنىڭ بىرى، — بەش ئىمان يەتتە كەلىمىنى زىرۇ - زەۋەرلىرى بىلەن، ساكىن - تەشتىتلىرى بىلەن ئوقۇيسەن. ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ، مېلىڭ ھالالىغا تايىن تاپىدۇ، باج - خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرىسەن، ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلمىسەڭ، ئەللىك دەررە ئۇرۇپ، مېلىڭنى ھارامغا تايىن قىلىپ بەيتۇل مالغا ئالىمىز. بىز شەيخۇل ئىسلامنىڭ ئادەملىرى، قولىمىزدا شەيخۇل ئىسلامنىڭ مۇبارەك موھۇرلىرى بېسىلغان خەت - ۋەسىقىلىرىمىز بار. مۇسۇلمان بولغىنىڭ ئۈچۈن بويسۇنۇشۇڭ شەرت. ئاتتىن چۈش، ۋاقىت غەنىمەتتۇر!

— ھە... شۇنداق گەپمۇ؟ — دېدى موللازەيدىن.

— تولا گەپ قىلماي ئاتتىن چۈش. سېنى قېرى دەپ يول قويدۇق. ياش بولساڭ ئالدى بىلەن 20 دەررە ئۇرۇپ، ئىمان - ئىسلام ئېيتقۇزاتتۇق!

— بولىدۇ. ئاتتىن چۈشتۈم... خوش، ئەمرى ۋاجىپ دەپتۇرلەر، مەن 5 ئىمان، 7 كەلىمىنى ئوقاي. زىرۇ - زەۋەرلىرى بىلەن، ساكىن - تەشتىتلىرى بىلەن ئوقۇغاندىن تاشقىرى تەجۋىت - قائىدىلىرى بىلەن، ئىدغام - مەدغۇنلىرى بىلەن ئوقۇۋېتىپ ئەيىن (ع) ھەرپىنى تولۇق تەلەپپۇز قىلىش ۋاقتىدا ناۋادا گېلىمغا ”ئەيىن - ع“ تۇرۇپ قېلىپ، ھالاك بولسام سىلەر مەسئۇل بولامسىلەر؟ — دېدى موللازەيدىن ۋارقىراپ تۇرۇپ.

— ھازىر غارلاردىكى يىلان - چايانلار دەل مۇشۇ تەرەپكە ھەملە قىلىپ، زەھەرلىك تىللىرىدىن ئوت چاچراپ تۇرۇپتۇ. يارەپ، خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن!... مەن قارىسام سىلەردە نە شەيخۇل ئىسلامنىڭ ھوكمى يوق، نە موللىلىقنىڭ ۋەزنى يوق. ئەگەر موللا بىز، سەللىگە يارىشا بىر نەرسە بىلىمىز دەيدىغان بولساڭلار، قېنى «يارەممىتىكە چاپلىشىپ كەل» ئايىتىنى ئوقۇپ بېرىڭلارچۇ؟ سىلەر موللا بولساڭلار، مۇشكات شىرىپ، سەھى بۇخارى، موللازەيدىن ھەدىسلىرى دىگەن كىتاپلارنى ئوقۇپ كورگەنمۇ! «كەسپىدۇر ھالال، كوڭۇل بىمالال، كەسپىدۇر ھارام، كوڭۇل بىئارام» دەيدۇ موللازەيدىن ھەدىسلىرىدە. بۇ ھەدىسنى ئالدىڭلاردىن ئوتكۇزگەنمۇ؟

قاراۋۇللار يەرگە قاراپ باشلىرىنى چايقاشتى.

— سىلەرنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىڭلارنى، شەكلىڭلارنى، خۇي - پەيلىڭلارنى ئالىقاچان بىلگەن ئىدىم. پەيلىڭلار بۇزۇق. كەسپىڭلار قاراقچى. يولنى قاراقچى توسايدۇ، كارۋاننى قاراقچى بۇلايدۇ. سىلەر يول توساپ بۇلاڭچىلىق قىلساڭلار، ھالابۇ پەيلىڭلاردىن يانمىساڭلار قانداق قىلىماق كېرەك؟ جازا يۇرۇشى قىلغان يىلان - چايانلارنى مەيلى دەپ قويۇپ بېرىش كېرەكمۇ؟...

— ئەي پىرى ئۇستاز، بىلمەپتىمىز، توۋە قىلدۇق! — قاراۋۇللار تىترىگەن ھالدا يالۋۇرۇپ باش ئەگدى.

— مەن قاھار، ئەمەسمەن، ئەگەر سىلەر بەدنىيەتلىكتىن قايتىپ توۋە قىلساڭلار، يول توسايدىغان قاراقچىلىق

قازىيەل ھاجات، ۋە راپەشۆددە رىجا تلىرىمنى ئوقۇپ ئولتۇرسام،
تۆيۇق ئوچامىنىڭ شېيخى سۇلايمان پەدەر ئالدىمغا يۈگۈرۈپ
كېلىپ، ھەرزقىلىدىلەركى: غارلاردىكى يىلان - چايانلارقوز-
غىلىپ، ھاۋۇزى باغراش، دەرياسىنى باشەگىم تەرەپكە يول
تۇتتى. ۋەللاھۇ ئالەم شۇ تەرەپلەردە ئېغىر شەرئىي خىلاپ
گۇنالىق ئىشلار بولۇۋاتسا كېرەك. بۇ يىلان - چايانلار شۇ يەرلەر-
گە بېرىپ گۇناسادىر قىلغان بەندىلەرنى جازالاش ئۈچۈن
كېتىۋاتىدۇ. ئۇزلىرىنىڭ ئىجاۋەتلىك دۇئالىرىنىڭ ھورمىتى
بىلەن مەزكۇر يىلان - چايانلارنى ئوزجايىغا قايتۇرۇپ، تىنچلان-
دۇرغان بولسىلا، دېدى. شەيخنىڭ تەلىۋىنى قوبۇل كۆرۈپ
دۇئاغا قول كوتەردىم. دۇئالىرىمنىڭ ئىجاۋىتىدىن يىلان - چا-
يانلار ئوز جايلىرىغا ياندى. ھازەلىقياس بۇ تەرەپلەردە بۇن-
چە ئېغىر گۇنالارنى سادىر قىلغۇچى ئاجىز بەندە-
لەرنى جازادىن قۇتۇلدۇرغان بولدۇم. ئەلھال ئوزەم كېلىپ
كوردۇمكى، بۇ گۇنالار سىلەرنىڭ پەيلىڭلاردىن جەزىم بولغان
ئىكەن. ھالا مەن سىلەرنى زەھەرلىك يىلان - چايانلارنىڭ جازا-
سىدىن قۇتۇلدۇرغان ئىكەنمەن، ۋاپاغا جاپا بارمۇ دېسە
بىرگە ئىككى دىگەندەك، بۇگۈن سىلەر مېنىڭ يولۇمنى
توساپ بىھورمەتلىك قىلىۋاتىسىلەر، خەير، كېرەك يوق. مەن
ئەمدى يىلان - چايانلارنى توسمايمەن. سىلەرمۇ
ئورپىتا نەڭلەرگە پۇتۇلگەننى كورۇڭلار!
مولالازەيدىن قوامنى كوزىگە تۇتۇپ، ئەسھا بولكەپ
تەرەپكە قارىغان بولدى. دە، سوزىنى داۋاملاشتۇردى:

مولازەيدىن قاراۋۇللار نەچچە توقايدىن ئۆتۈپ كەتكەنگە قەدەر قاراپ تۇردى. ئاندىن ساقالنى ئاجرىتىپ، خورجۇنغا سېلىپ كۆلۈمسىرىدى:

— ۋاھ، بۇ رودۇپايلارغا نان بېرىدىمەن دەپ خورجۇن قۇرۇغدۇلۇپ قاپتۇ! مەيلى كېرەك يوق. پوتامنى بىر چىگىتسام يەنە نەچچە كۈنلۈك يولغا كېتەلەيمەن.

(3)

مولازەيدىن قورۇلدىن ئۆتۈپ سايغا چىققاندا، كورلىنىڭ بوستان تېرەكلىرى قارىيىپ كورۇندى.

مولازەيدىن ئاللىقانداق خىياللارغا بېرىلىپ خورجۇننى چۇشۇرۇپ قويغىلى قىل قالغان ئىدى. خورجۇننىڭ بىر بېشى ئېغىر، بىر بېشى قۇرۇق بولغانلىغى ئۈچۈن، ئېغىر تەرىپى بېسىپ خورجۇننى بىر تەرەپكە ساڭگىلىتىپ قويغان ئىدى.

مولازەيدىن ئاتتىن چۈشۈپ خورجۇننى تۈزەتتى. ئىككى بېشىنى تەڭشەش ئۈچۈن يول ياقىسىدىن 5 ـ 6 دانە يۇملاق تاشلارنى ئېلىپ، خورجۇننىڭ قۇرۇق تەرىپىگە سالدى. «كېرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرلىغى يوق»، لازىم بولۇپ قالار دەپ ئاتقا مىندى ـ دە، كورلىغا كىرمەستىن ساي يولى بىلەن تىمغا قاراپ يول سالدى.

ساي يولى يىلان باغرى بولۇپ، تىمغا كېتىدىغان ئۆستەڭنى ياقىلاپ گايى يېقىن ـ گايى يىراقلاپ كېتەتتى. كىشىنى زېرىكتۈرەرلىك ئۇزۇن يول ماڭسا ـ ماڭسا تۈگىمەيتتى.

ھەرىكەتلىرىدىن ۋازكېچىپ، ھالال كەسىپ قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا خاسىيەتلىك دۇئالىرىمنى ھەرگىز ئايىمايمەن.

— ب - ب - بىزنىڭ... ئۇ - ئۇششاق بالىلىرىمىز بار، ھەممە قىلسىلا... — قاراۋۇللار تېخىمۇ ئىگىلىپ يالۋۇردى.

— ئۇنداق بولسا قاراقچىلىق ئورۇنلىرىنى تاشلاپ، ئۆي - ماكانلىرىغا ھازىرلا كېتىشنى خالامسىلەر؟

— خا - خالايمىز، ھازىرلا كېتىمىز...

قاراۋۇللار ئارقىغا چېكىنىپ ماڭدى.

— توختاڭلار! — دېدى موللازەيدىن قاتتىق ئاۋاز بىلەن، — بىلسەم سىلەرنىڭ قارنىڭلار ئاچ. خۇرجۇندا دۇرۇدى نىجاتقا تويۇنغان توقاش نانلىرىم بار. بۇنىڭدىن سىلەرگە بىردىن سوغا قىلسام، قولۇڭلارغا ئالغاندىن كېيىن تاۋاپ قىلىپ، كەينىڭلارغا قارىماستىن، سانىپ تۇرۇپ يەتتە توقاي ماڭغاندىن كېيىن دەريا بويىدا ئولتۇرۇپ ناننى سۇغا چىلاپ يەپ يەتتە ئوچۇم سۇ ئىچىپ بولۇپ: ‹‹كەسپىڭدۇر ھالال، كۆڭلۈڭ بىمالال، كەسپىڭدۇر ھارام، كۆڭلۈڭ بىئارام›› ھەدىسىنى 41 مەرتىۋە ئوقۇپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن يەنە ئارقاڭلارغا قارىماستىن ئۆيۈڭلەرگە كېتىڭلار، شۇنداق قىلالامسىلەر؟

— خوش، خوش. ئاداقىلىمىز!

قاراۋۇللار ئىگىلىپ كېلىپ بىردىن توقاچنى ئالغاندىن كېيىن، ناننى كۆزلىرىگە سۈرتۈپ تاۋاپ قىلىپ يولغا راۋان بولدى.

گەۋدىلىك كەلگەن بۇ ئايال غەلىتى كۆرۈنەتتى. ئاپئاپئاق كويگەن قارامتۇل يۈزلىرىدە مۇشت - تىرناق ۋە قان ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مايمۇنلارنىڭكىدەك كىچىك كۆزلىرى پاقىراپ ئوتتەك چاقنايتتى. 50 ياشلار چامىسىدىكى بۇ ئايال چىشلىرىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ موللازەيدىنگە يېقىنلاپ كەلدى. موللازەيدىن ھەيران بولۇپ:

— كۇچار تەرەپكە كېتىۋاتىمەن، — دېدى.

— مەنمۇ كۇچارغا باراتتىم. بىللە ئېلىۋالامالا؟

— يالغۇز ئايال. بۇ چۆلدە، پىيادە...

— يول دېگەندە سىلىگە ئوخشاش ئادەم ئۇچرايدۇ، ئالىمەن دېگەنگە تېگىپ كېتىۋېرىمەن.

— ئەرلىرى يوقمۇ؟

— ئېرىم يوق، ئۆلۈپ كەتكەن، — دېدى ئايال ھىجىيىپ، — بايۋەچچە خۇرجۇنغا جىق يامبۇ قاچىلاپ، يالغۇز مېڭىشتىن قورقامىلا؟ مېنى بىللە ھەمرا قىلىپ ئالغاچ كەتسىلە.

— ھە- ھە- خۇرجۇنغا جىق تاش يامبۇ قاچىلاپ ماڭدىم.

— مەندىن يوشۇرمىسىلا، تاشتىن يامبۇ بولامدىكەن؟

— بولىدۇ، بولىدۇ، — موللازەيدىن ئارتۇق سۆز قىلماي ئايالغا دىققەت قىلىپ جىم ماڭدى. ئايال رەنجىگەن ئاھاڭدا غۇدۇڭشۇپ:

— ئىنتايىن بېخىل ئادەمكەنلا، ئىلاھىم يامبۇلىرى تاشقا ئايلىنىپ كەتسۇن! — دېدى.

موللازەيدىن «ھا - ھا - ھا» قىلىپ كۈلدى.

مۇللازەيدىنىڭ ئىچى پۇشۇپ، ئېقىن ئىچىدە ئېيتقان ھېلىقى ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى داۋام قىلدى:

مەن ئاتىمنى چولگە سالدىم
چولگە يول چىقسۇن.
مېنىڭ ماڭغان يوللىرىمدا
رەيھان گۈل ئۈنسۇن.
ئاي يارەي رەيھان گۈل ئۈنسۇن...

رەيھان گۈلۈم ئاق چېچەكلىك
بويلىرى تاتلىق،
ئۆيدە قالغان رەيھان گۈلۈم
ئايىمخان ئاتلىق.
ئاي يارەي ئايىمخان ئاتلىق...

ئايىمخانلار، ئايىمخانلار،
قالدى يىراقتا.
يۈرەك - جانلارىيالقۇنجايدۇ
ئوتى پىراقتا.
ئاي يارەي ئوتى پىراقتا...

— بىزمۇ رەيھانگۈلدىن قېلىشمايمىز!

بىر دۆڭلۈكنىڭ ئارقىسىدىن تۇيۇقسىز بىر ئايال پەيدا بولۇپ مۇللازەيدىنگە قاراپ كۈلدى - دە، سورىدى:

— بايۋەچچە، يالغۇز نەگە ماڭلا؟

— تارتقانغا يىغىلىدىغان ئادەم بىر خورجۇن تاش يامبۇ بىلەن يول ماڭمايدۇ!— دېدى. ئوغرى باستۇرۇقتىن قوتۇلۇش ئۈچۈن ھە دەپ يۇلۇقۇناتتى.

— نېمە قىلىۋاتىدۇ — ماۋۇ ھەزىلەك! — ئايال ئوغرى پىچاقنى تەڭلەپ ھۇجۇم قىلدى. موللازەيدىن قولىدىكى تۆرغۇت قامچىسى بىلەن ئايالنىڭ پىچاق تۇتقان قولىغا بىرنى سالدى. پىچاق نەلەرگىدۇ ئۇچۇپ كەتتى.

— ماۋۇ ئىپلاس قولۇمغا ئەجەپ بەك ئۇرۇۋەتتى،— ئايال قامچا تەككەن قولىنى ئىختىيارسىز ھالدا ئاغزىغا ئېلىپ باردى. ئەمما يەنە بىر قولى بىلەن يەردىن تاش ئېلىپ موللازەيدىنگە ئاتتى. تاش توپ-توغرا ئاتنىڭ قوسىغىغا تەگدى. ئات ئۈركۈپ ئون نەچچە قەدەم ئالدىغا يۈرۈپ كەتتى. موللازەيدىن ئاتنى توختىتىپ، باستۇرۇۋالغان ئوغرىنى بوشىتىپ قويۇۋەتتى ۋە:

— سىلەرگە نېمە كېرەك؟ بار نەرسەمنى ئايىمايمەن، ئاتنى ئالمەن دېسەڭلەرمۇ بېرىمەن. نېمىشقا قارامىلىق قىلىسىلەر! مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش يۇرت كەزگۈچى مۇساپىر،— دېدى.

مىنۇت ئالدىدىكى قارامىلىق ۋە جىددىيلىك بىر ئاز بوشاشتى.

— روزىخاچا، روزىخاچا، قولۇڭ قانداغراق؟— ئەركەك ئوغرى روزىخاندىن ئەھۋال سورىدى.

— ھەمرا قىلىپ ئالغاچكە تىسىلە دىسەم، كوڭلۈمگە يارىشا ئىككى ئېغىز سوزلەپمۇ قويمىدىلا!

ئايال بۇ سوزلەرنى دەپ بولۇپ، يولدىن چەتنىدى-دە ، دوڭلۈكلەر ئىچىدە كوزدىن غايىپ بولدى.

موللازەيدىن ئايال توغرىسىدا خېلى ئويلاندى. ئۇنىڭ تومتاق سوزلىرىگە ھەيران بولدى، لېكىن ھېچنېمە چۈشەنمە-دى. ئات بولسا ئوز سۈۋ تېغى بىلەن يول باسماقتا. ساي يولىدا يالغۇز ئاتنىڭ تۇياقلىرىدىن شاراقلىغان شېغىل تاش-نىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھېچقانداق سادا يوق ئىدى. ساي يولى تۈگەپ، توپىلىق يول باشلاندى. دوڭلۈكلەر قويۇقلاشتى. يول ئەتراپىدىكى چوڭ - كىچىك قۇم دوڭلىرى ئۈستىدە كوك-لىگەن پۈپەكلىك قومۇشلار ۋە يانتاقلار ھەر خىل رەڭدە كىشى-گە سۈرلۈك كورۈنەتتى.

دوڭلۈكلەر ئارىسىدا غىل - پال ئىككى ئادەم كورۈن-گەندەك قىلىپ يەنە كوزدىن غايىپ بولدى. موللازەيدىن ئاتنى بىقىنداپ، دوڭلۈكلەر ئوتتۇرىسىدىن تېزراق ئوتۇپ كەتمەكچى بولدى، لېكىن بىر دوڭنىڭ ئارقىسىدىن تۇيۇقسىز ئىككى ئادەم چىقىپ، بىرسى موللازەيدىنگە ئېسىلدى. يەنە بىرسى ھېلىقى ئايال ئىدى. ئەركەك ئوغرى موللازەيدىنگە ئېسىلغان بويى قاتتىق سىلكىپ تارتتى. لېكىن موللازەيدىن بىر تارتىش بىلەنلا ئاتتىن يىقىلىپ چۈشمىدى. قايتا ئېسىل-غاندا موللازەيدىن ئوغرىنى ئالدىغا تارتىپ، ئوغلاقچىلارغا ئوخشاش چېۋىسىغا باستۇرۇۋالدى-دە:

موللازەيدىن ئاتتىن چۈشۈپ، يېڭىلا چورۇپ تاشلانغان تاشلارنى ئېلىپ پۈدىنۈۋېتىپ يەنە خورجۇنغا سالدى. ئاندىن ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدى:

— مەن بۇ موجىزە ئۈچۈن جىق ئەرەج تارتىپ، ئەسوا بۇلكەپتە 17 يىل ئىستىقامەت قىلدىم. بىشارەت بولغاندىن كېيىن توپ ئاتار غوجام چەك قىلغان جەزىرىلەرگە بېرىپ، نەچچە كۈنلەر ئىزلەپ يۈرۈپ، بۇ تاشلارنى ئاران تاپتىم. بۇ، تاش ئەمەس، خىسلەتلىك گوھەر. سىلەرگە تاش كۆرۈنگەن بىلەن ماڭا گوھەر كۆرۈنىدۇ. بۇ گوھەرلەر، بۇرۇنقى زاماندا پادىشا جەمشىت قىمار ئويناپ لەيلىۋەشتىن ھىندىستان پادىشالىغىنى ئۇتتۇۋالغاندىن كېيىن نەپسى قانائەت تاپماي، كەمەك ھەييار بىلەن بادىرەپتارنى بىزنىڭ زېمىنىمىزگە چارلاش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. بۇ ھەييارلار توپ ئاتار غوجام تاغلىرىدىكى ساماۋى كۆلگە كېلىپ، بىزنىڭ نۇرغۇن ئۈنچە - مارجان، گوھەرلىرىمىزنى ئولجا قىلىپ، داخور كۆلباسىغا قاچىلاپ ماڭىدۇ. توپ ئاتار غوجام بۇ داغۇللارنىڭ ئايدىڭ كۆل بويلىرىدا قېچىپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرىدۇ — دە، سالغىنىنى ئېلىپ قازاندەك چوك چۈيۈن تاشلارنى ئېتىپ ھەييارلارنىڭ پايخانلىرىنى چېقىپ تاشلايدۇ. ھالاكەتكە مەھكۇم بولغان ھەييارلار ئوغرىلاپ قاچقان گوھەرلەرنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولىدۇ. لېكىن ئۇلار بۇ گوھەرلەرنى تىلسىم قىلىپ جەزىرىلەرگە تاشلاپ قاچقان. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ جەزىرىلىرىمىزدىكى ھەر بىر تاش خىسلەتلىك گوھەر. مەن شۇ تىلسىماتنى كەشپ قىلىپ بۇ گوھەرلەرنى تاپتىم. خورجۇنغا سال-

— تولا گەپ قىلماي، يېڭگىدىكىنى سويۈپ تاشلىغىنا!...— روزىخان قولىنى ئۇۋۇلىغان ھالدا بۇيرۇق قىلدى.

— سىلەر قارىملىق قىلماڭلار! مەقسىدىڭلار نېمە، شۇنى ئېيتىڭلار، ھېچنەرسەمنى ئايىمايمەن.

— روزىخاچا، كېلىڭا، گەپ چىقىپ قالدى.

روزىخان قولىدىن ئۈچۈپ كەتكەن پىچاقنى ئىزدەپ تاپقاندىن كېيىن يېقىنلاپ كېلىپ زەردە بىلەن:

— ھە، نېمە گەپ؟— دېدى.

— بايۋەچچە نېمە لازىم بولسا بېرىمەن دەۋاتىدۇ، قانداق قىلىمىز؟

— ئوغۇل بالا بولسا، خورجۇندىكى يامبۇدىن ئىككىنى بېرىپ يولىغا كېتىۋەرسۇن،— دېدى روزىخان.

— ئېلىڭلار!— موللازەيدىن خورجۇنىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ تەڭلىدى. ئەركەك ئوغرى خورجۇنغا قول سېلىپ يامبۇنى ئالدى. لېكىن ئۇنىڭ قولىغا تاش چىققان ئىدى. ئۇنى - بۇنى ئېلىپ كۆرگەن ئوغرى:

— ھەممىسى تاشكەنغۇ!— دەپ چورۇۋەتتى.

— مەن تېخى بايىمىكىن دەپتىمەن، بۇ پېتىلىقنى!— روزىخان نارازى بولغان ئاھاڭدا غودۇڭشىدى.

— توغرا ئېيتتىڭىز يەڭگەم،— دېدى موللازەيدىن يېقىملىق ئاھاڭدا،— مەنمۇ سىلەردەك كەمبەغەل، لېكىن گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار دېگەندەك ئازراق مۆجىزە - كارامەت بار. بۇنىڭدىن سىلە بىخەۋەر....

چاقىقان، كۈچلۈك ھەم قارام كورۈنەتتى. روزىخان بولسا،
زورگەۋدىلىك، قارا ئۈگلۈك، كوزلىرى ئۈتكەك چاقناپ تۇرى-
دىغان سۇرلۇك ئايال بولۇپ، يەركەنلىك مەشھۇر ئوغرى داۋۇت
توكۇرنىڭ خوتۇنى ئىكەن. ھازىر ئېرى ئولۇپ كېتىپ تول
قالغان. بۇ خوتۇن ئوز ئېرى بىلەن ئۇرۇمچى، قاراشەھەر،
كۇچار، ئارىلىقلىرىدا ئۇزۇن يىللاردىن بېرى سەييارە ئوغرى-
لىق قىلىش بىلەن داڭ چىقارغان. داۋۇت تولا ئوغ-
رىلىق قىلىپ قاماقخانىلاردا كوپ ياتقان، نەچچە قېتىم
پالانغان، سازايى قىلىنغان، كۇچار كوۋرۈكلىرىگە بىر قانچە
قېتىم قوۋلىغىدىن ئىخلانغان. ئاخىرى ھوكۇمەت تەرەپ ئۇنىڭ
پېيىنى كېسىۋەتكەنلىكتىن توكۇر بولۇپ قالغان، شۇ سەۋەپ-
تىن داۋۇت توكۇر دەپ ئاتالغان. ئۇ، روزىخاننى ياش ۋاق-
تىدا يەركەندە قولغا چۈشۈرۈۋېلىپ، بۇ تەرەپلەرگە ئەگەشتۈ-
رۈپ چىقىپ تۇرمۇش ئوتكۇزگەن. ئۇزۇن يىل بىللە تۇرمۇش
كەچۈرۈش داۋامىدا روزىخانغا ئوز ھۈنىرىنى ئۈگەتكەن بول-
غاچقا، كېيىنكى يىللاردا داۋۇت توكۇر پۈتۈنلەي ناكا بولۇپ
قالغانلىقىنى بانا قىلىپ، تولاراق روزىخاننى ئوغرىلىققا
ماگدۇرۇپ، ئۇزى تەييارنى يەپ ياتىدىغان بولىۋالغان ئىدى. ئەگەر
روزىخان بىرەر نەرسە تېپىپ كېلەلمىسە، ئۇرۇپ، تىللاپ ئا-
زاپلايتتى. بىر نەچچە يىل شۇ تەقلىتتە ياشىغان داۋۇت
ىدىن تۇت يىل بۇرۇن ئوز ئەجىلى بىلەن ئالەمدىن
تول قالغان روزىخان تۇرمۇشتا باشقا چىقىش يولى
ئۈگەنگەن خۇيى بويىچە يەنە ئوغرىلىق قىلغا
ئوششاق ئوغرىلار بىلەن بىرلىشىپ يول توس

سام ئۆز كارامىتىنى بىلەن پۈتمەس - تۈگىمەس بايلىق. سىلەر بۇ گوھەرلەرنىڭ خىسلەتلىرىنى بۇندىن كېيىن كورۇپ بىلەر-سىلەر. قاراملىق قىلماڭلار. نادانلىق قىلماڭلار. ئەگەر بۈگۈن مەن بوشاڭلىق قىلغان بولسام، مەندىن بۇ خۇرجۇننى بۇلاپ ئالاتتىڭلار، خۇرجۇندىكى گوھەر تاشلار سىلەرگە تاش بولۇپ كورۇنسە چورۇپ تاشلايتتىڭلار. مېنىڭ چەككەن جاپالىرىم بىكار بولاتتى - دە، يا مەن پايدا كورەلمەيتتىم، يا سىلەر. بۇ خىسلەتلىك گوھەرلەر يەنە جەزىرىلەردە ئەسىرلەر بويى تاش بولۇپ قېلىۋېرەتتى. بۇ بەلۋەتتە نادانلىق ۋە قاراملىقنىڭ ئاقىۋىتى، پۈتمەس - تۈگىمەس پۇشايمان بولاتتى.......

ئوغرىلار ھەيران بولۇپ، سوزلەرگە قۇلاق سېلىپ جىم تۇراتتى. موللازەيدىن سوزنى داۋام قىلىپ:

—بولدى. بۈگۈن مەن يولۇمدىن قالدىم، سىلەر بىلەن بىللە بولاي. ئويۇڭلار بولسا مېنى باشلاپ بېرىڭلار. بىر كېچە ئەھ-ۋالىمىشىپ كورەيلى. ئەگەر سىلەرنىڭ كوڭلۈڭلەرگە يېقىپ قالـسام دوست بولايلى. خالىساڭلار، كۈچارغا بىللە بارايلى،— دىدى.

— بىزنىڭ ئويىمىز چاڭگـال. شۇنداق بولسىمۇ توت تېمى بار بىر يەرگە باشـلاپ بېرىشىمىز مۇمكىن، - دىدى ئەزكەك ئوغرى.

— سىلەر گەرچە چاڭگال ئادىمى بولساڭلارمۇ، ئىكىن مەرت كېلىسىلەر، گېپىڭلاردا تۇرۇسىلەر، مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن. ئۇكام سېنىڭ ئېتىڭ نىمە؟

— غۇلام.

غۇلامنىڭ جۈغى كىچىك بولسىمۇ، چىۋەر،

— قورقۇنچلۇقتا قامچا قاتتىقراق تېگىپ كەتتى، — موللازەيدىن خورجۇندىن بىر پارچە ماتا خالتىنى ئېلىپ يىرتىپ روزىخاننىڭ قولىنى ئاۋايلاپ، ئاغرىتماستىن تاڭدى ۋە ئۇنىڭ كوڭلىنى ياسىدى، — خاپا بولماڭ. جاننى ساقلاش ئۇچۇن شۇنداق قىلمىغان بولسام، قىزىقچىلىقتا ماڭا پەچاق سېلىپ قوياتتىڭىز. ئۇنىڭ دەردى تېخىمۇ ئېغىر بولاتتى.

— كېرەك يوق. مۇنداق ئىشتىن كورمىگىنى كورگەنمەن!

...— دىدى روزىخان. ھەقىقەتەن بۇ ئايال ۋاقتى كەلسە ئەرلەر بىلەن تەڭ مۇشلىشىپ، تەڭچېلىشىپ، پىچاقلىشىپ ھوددىسىدىن چىقاتتى. شۇڭا ئانچە - مۇنچە ئىشلارغا پىسەنت قىلمايتتى. لېكىن ئومۇر بويى كىشىلەردىن يۇمشاق مۇئامىلە كورمىگەن، ئېرى داۋۇت توكۇر ھايات ۋاقتىدىمۇ دائىم تاياق يەپ، تىل ئىشىتىپ، ئەزىيەت چەككەن، ئوغرىلىق قىلىپ ئەل - يۇرتنىڭ قاغىشىغا ئۇچراپ كەلگەن بۇ ئايال بۇگۇن موللازەيدىننىڭ يېقىملىق مۇئامىلىسى ۋە يۇمشاق سوزلىرىدىن تەسىرلەنگەن ئىدى. ئايال كىشىنىڭ كوڭلى ھەر ھالدا يۇمشاغراق بولىدۇ- ئەلۋەتتە!

بۇلار شۇ ئاخشىمى قوي ساتقۇچى دىخاننىڭ ئويىگە ئورۇنلاشتى. غۇلام ئوي ئىگىسى بىلەن بىرلىكتە قوي سويۇۋاتاتتى. بۇ چاغداكۇن ئولتۇرۇپ، كەچ كىرىپ قالغان بولۇپ، موللازەيدىن ئايۋاندا خۇرجۇننى بېشىغا قويۇپ مۈگدەپ، ئارام ئېلىپ ياتتى.

لەرنىڭ ماللىرىنى بۇلايتتى. ھارۋىكەشلەرنىڭ چوگۈن-قازانلىرىنى ئوغرىلايتتى. قولغا چۈشكەن ماللارنى سەھرالارغا ئېلىپ بېرىپ، ئاش-نانغا تېگىشىپ جان باقتى. ھازىر بۇلار دەل موللازەيدىننىڭ يولىنى توساپ بۇلىماقچى بولۇشقان ئىدى.

- غۇلامجان، - دېدى موللازەيدىن ئۇنىڭ مۈرىسىدىن تارتىپ، - ماۋۇ بىر سەرتەڭگىگە بىرەر پاخلان سېتىۋال. بۈگۈن كېچە ئۆزىمىزنى مېھمان قىلغاچ ئەھۋاللىشايلى.

غۇلام تەڭگىنى ئېلىپ، دېخان ئۆيلىرى تەرەپكە قاراپ ماڭماقچى بولدى. روزىخان ۋاقىراپ:

- توختا—تەڭگىنى ئەپكەل! شۇنداق بېرىپ بىرەر قوينى قولتۇقلاپ كەل، - دېدى.

- يەڭگە، پۇل لازىم بولسا مەن بېرەي. ماڭا ھارام مال ياراشمايدۇ. ئەگەر ھارام مال يەيدىغان بولسام، قىلغان ئەجرىم بىكار بولىدۇ. بۇ گوھەرلەر ئۆز خىسلىتىنى يوقىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن نەق پۇلغا ھالال باھا قىلىپ سېتىۋالسۇن. سىزمۇ ياشانغان، جىق ئىشنى كۆرگەن، ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئايال ئىكەنسىز!

روزىخان بۇ سۆزلەرگە ھېچقانداق جاۋاب قايتۇرماستىن غۇلامغا قاراپ:

- بولدى، كېتىۋەر! - دېدى. غۇلام قوي سېتىۋېلىش ئۈچۈن يۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن، روزىخان موللازەيدىنگە قاراپ، - خۇرجۇندا ياغلىقتەك بىر نەمەڭ يوقمۇ؟ قولۇم بەك ئاغرىۋاتىدۇ، تېڭىۋالسام بولاتتى، - دېدى.

ئۆتتۈۋالدىم دېگەنلىكىنى ئاڭلىمىدىم. ھەممىشەم ئۆتتۈرىسەن. ساڭا تاغدەك ئالتۇن بولسىمۇ توشمايدۇ...

— تولا يامان گەپ قىلماي پۇل بولسا بەرگىنە، كېچە-چۈشۈمدە يىلان مۈڭگۈزى كۆرۈپتىمەن. بۈگۈن ئۆتتۈۋالسام نەجەپ ئەمەس.

— يىلان مۈڭگۈزى پىشانەڭدىن ئۈسۈپ چىققان ھالەتتىمۇ، سەن يەنە شۇ...

موللازەيدىننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، خۇرجۇنىدىن ئازراق پۇلنى ئالدى-دە:

— مانا بۇ ئىككى سەر تەڭگىنى ئال. خاسىيىتى بار پۇلدا ئۆتتۈپ كېلىپ بۈگۈن روزىخاچامنى بىر خوش قىلىۋەتكىنە! -دېدى.

يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك پۈسىدە بولۇپ قالغان غۇلام باشقىدىن جانلىنىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، تاۋىكا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— توختا ئۇكا، -دېدى موللازەيدىن غۇلامنى توختىتىپ، -خۇرجۇندا يامبۇ بارلىغىنى بىلمەسەنغۇ! شۇڭا قورقماي ئويna. بىرنى ئۆتتۈرساڭ ئىككىنى تىك، ئىككىنى ئۆتتۈرساڭ تۆتنى تىك، بىلدىڭمۇ؟

غۇلام: «بىلدىم» دەپ قويۇپ، چوڭ يۈرەكلىك بىلەن تاۋىكا تەرەپكە ماڭدى. قىمارۋازلار ئۇنى قارشى ئېلىپ ئۇتۇقنى يېڭىۋاشتىن كىرە قىلىپ رەسمى ئويناشقا باشلىدى.

— يا-جەمشىت!

يېزا يېرىنىڭ قولىغى ئۇزۇن دېگەنى راست گەپ. غۇ-
لام بۈگۈن بىر خۇرجۇن يامبۇسى باربايۇەچچىنى باشلاپ كەپ-
تۇ دېگەن خەۋەر پۈتۈن يېزىغا پۇر كەتكەن ئىدى. بۇ خە-
ۋەرنى ئاڭلىغان يېزا قىمارۋازلىرى بىر بىرلەپ كېلىشكە
باشلىدى. بۇقىمارۋازلار ئادەتتىكى چاغلاردا غۇلامنى ئۇتۇپ
ئۆگەنگەنلەربولغاچقا، بۈگۈن يامبۇسى باربايۇەچچىنىمۇ قوشۇپ
ئۇتۇۋېلىش ئارزۇسىدا كېلىپ ئانچە ئۇتمەيلا ئايۇاننىڭ بىر
بۇلۇڭىغا ساپال چىراقنى يېقىپ تاۋۇكا قۇردى.

غۇلام ئادەتتە قىمارغا ئامراق ئىدى. تەرەپ - تە-
رەپكە چېچىپ يۈرۈپ جاپا - مۇشەققەت، خەۋپ - خەتەرلەر
ئىچىدە تاپقان پۇل - پۇچەك، نەرسە - كېرەكلىرىنى ھەممە-
شەم يېزا قىمارۋازلىرىغا ئۇتتۇرۇپ قويۇپ، تولا چاغلاردا
گاڭگا - جىسا بولۇپ قالاتتى - دە، پۇشايمان قىلاتتى. لې-
كىن ئۆگەنگەن خۇيىدىن زادىلا ۋاز كېچەلمەيتتى. بۇلۇڭدا
تاۋۇكا قۇرۇلۇش بىلەنلا ئۇنىڭ خۇمارى تۇتۇپ، قىمار ئوي-
ناشقا ئالدىراپ، گوشنى چاپسان پارچىلايمەن دەپ قولىنى
كېسىۋالغىلى قىل قالدى. گوشنى ئوي ئىگىسىنىڭ ئايالىغا
پۇشۇرۇش ئۈچۈن تاپشۇرۇپ بېرىپ، موللازەيدىن مۇگدەۋات-
قان يەرگە كەلدى ۋە روزىخانغا قاراپ:

- روزىخاچا، پول بولسا بەرگىنە! بىرئاز ئىچ پۇشۇغى
قىلىۋالاي، - دېدى.

- مەندە ياماقمۇ يوق، - دېدى روزىخان تېرىكىپ، -
ئويناپ نىمەقىلاتتىڭ؟ سېنىڭ قىمار ئويناپ بىر قېتىم

خوجاپىزبەگ بۇ ئەنزىنى پاش قىلىپ، قاتىللىنى تاپىمەن دەپ يۇرت چوڭلىرىنى ھويلىسىغا توپلاپ، ئۇلارنى ئىقرار قىلىشقا قىستاپ زۇلۇم قىلماقتا ئىدى. بۈگۈن 3 - كۈنى، خوجاپىزبەگ غەزەپ شالىنى چىچىپ، خەلققە دەھشەت سېلىپ سۆزلىمەكتە:

— 20 يىلدىن بۇيان يېڭىسارىدا بەگلىك قىلىپ مۇنداق ئېغىر ۋەقەنى كۆرمىگەن ئىدىم...

20 گە يېقىن كىشى بەگنىڭ تىل - ھاقارىتىنى ئاستىدا قورقۇپ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىشىپ تۇراتتى. سۇپىغا سېلىنغان بىساتتا ئەلەم ئاخۇن، ئىمام ۋە مىرزاكېرىم داخانلارمۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشاتتى. بەگ غەزەپ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلماقتا ئىدى:

— بۇ قېتىمقىدەك چىگىش ۋەقە ھېچقاچان كۆرۈلمىگەن. يېڭىسارىدا مۇنداق ئىش پەيدا بوپتۇ، دېسە سەت ئەمەسمۇ؟ باشقا يۇرتنىڭ خەلقلىرى ئاڭلاپ قالسا بىز يېڭىسارلىق يۈزىمىزنى قانداق كۆتىرىپ يۈرىمىز؟ ھەرقايسىڭغۇ ئىزا تارتىشنى بىلمەيدىغان، يۇرت ئىشىغا ئارىلاشمايدىغان خەق. بىزچۇ، ھەمىشە يۇرت ئىشىغا ئارىلىشىپ يۈرىدىغان ئادەملەرگە سەت ئەمەسمۇ، ئاخۇنۇملارغا سەت ئەمەسمۇ؟ ئۆز يۇرتىمىزدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ھەممىمىزنىڭ ئانىسىدەك بولۇپ قالغان ئاجىز ئايالنى، يەنە كېلىپ ئۆزىنىڭ ياخشى نىيەت بىلەن ھەرەمگە بېرىش ئۈچۈن تەييارلىغان پۇل - پۇچەكلىرىنى يېڭىسارلىقلار ئوغرىلاپ، پۇل ئىگىسىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ دېسە، نېمە دېگەن سەتچىلىك! يۈزىمىزنى قانداق كۆتىرىپ

— يا - پىرى كامىللار...

قىمارۋازلار مەيدىنىگە مۈشتلاپ قىمارغا كىرىشىپ كەتتى. قەغەز پۇل، تەڭگە پۇللار بىردەم ئۇنىڭ قولىغا، بىردەم بۇنىڭ قولىغا ئۆتەتتى. غۇلام يەنە ئۇتتۇراتتى.

— 5 مىسقال تىكتىم.

— بىر سەر تىكتىم.

— 2 سەر تىكتىم...

غۇلام ياپتىنى قولدىن بەرمەي ئۇدا بىر نەچچە قېتىم سىياناتتى. ئەتىگەندىن بېرى ئۇتتۇرۇۋەتكەن پۇللارنى قايتۇرۇۋالدىلا ئەمەس، بەلكى باشقا قىمارۋازلارنى ئۇتۇپ گاڭسا - جىڭسا قىلىۋەتتى، ھەتتا بەزىلىرىنى قەرزدار قىلدى.

غۇلام تاڭكادىن دەس تۇرۇپ خوشال قايتىپ كەلگەندە روزىخانمۇ خوشال بولۇپ، غۇلامنىڭ ئالدىغا تەڭنىدىكى پىشۇرۇلغان گوشنى ئەتتىرىپ:

— بۈگۈن بىر ئۇتقىنىڭنى كۆرۈپتىمەن! — دېدى.

قىمارۋازلار ئولاش - چولاش كېلىپ، بىرەر پارچىدىن گوش يەپ، بىر چىنىدىن شورپا ئىچىپ، بىردەم پاراڭ سېلىشقاندىن كېيىن تارقاپ كېتىشتى. موللازەيدىن، روزىخانلارمۇ راۋرۇس ئارام ئالغاندىن كېيىن ئەتىسى بىرلىكتە كۆچار تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

(4)

شۇكۇنلەردە بۈگۈر، يېڭىسارىدا دەھشەتلىك «قاتىللىق ۋە ئوغرىلىق ۋەقەسى» پەيدا بولغان ئىدى. يېڭىسارىنىڭ بېگى

قىلىشى لازىم. كىمنىڭكى مەرھۇمگە قەست قىلىنغان بولسا، ئۇنىڭ
پۇل - مېلىنى ئالغان بولسا، شۇ كىشىنىڭ قولى قارا بولۇپ
چىققاي. ئەگەر قەست قىلىنمىغان بولسا، ئۇنداق كىشىنىڭ قو-
لىغا قارا يۇقمىغاي. ئىنشائاللا تائالا رەببىلئالەمىن! قېنى،
مومىن مۇسۇلمانلار، ھەممىڭلار تەرەت يېڭىلاپ پاك بولۇپ
كېلىڭلار!

يۇرت خەلقى بەگنىڭ زۇلمى، داخاننىڭ زورى بىلەن
ئېرىق بويىغا تەرەت ئېلىشقا ماڭدى. قورقۇپ كەتكەن خەلق
ھەرقانداق بۇيرۇققا مالدەك ئىتائەت قىلىپ بېشىنى
كۆتىرەلمەي، ھەتتا ئۆزئارا بىر بىرسىگە بەخۇدۇك
قارىيالماي قالغان ئىدى.

خوجاپىز بەگ 20 يىلدىن بۇيان يېڭىساردا بەگلىك
قىلىپ، يىلتىز تارتقان، زالىملىقتا ئۇچىغا چىققان، قاراكۆڭۈل،
بەدنىيەت، رەڭۋاز ئادەم ئىدى. بۇ بەگنىڭ زۇلمىدىن يېڭىسار
خەلقى زار - زار قاخشايتتى. ھېچكىم ئۇنىڭغا قارشى چىقال-
مايتتى. كىمكى ئازراق قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولسا، ئۇنداق
ئادەملەرنى بەگ ئۆز مەيلىچە ئۇرۇپ - سوقۇپ، باغلاپ-
ئېسىپ خانىۋەيران قىلىۋېتەتتى. گۇناسىز كىشىلەرنى باغلاپ،
بوكۇر ئامبىلى ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلايتتى.
قىسقىسى، يېڭىسارنىڭ تەقدىرى خوجاپىز بەگنىڭ قولىدا ئىدى.
بەزىدە ئامبال ياكى ياموۇل بەگلىرى تەكشۈرۈش بانىسى بىلەن
يېڭىسارغا كەلسە، ئۇلار توپ - توغرا بەگنىڭ ئۆيىگە چۈشەت-
تى - دە، ئۇنىڭ باغلىرىدا، مېھمانخانىلىرىدا مېھمان بولاتتى.
بىر قانچە قوينىڭ گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يەپ، ئۇرغۇن -

يۇرتىمىز! مەن بۇ ئوغرىنى تاپىمەن. بۇ قارا يۈز قاتىلنى، بۇ كاززاپ ئوغرىنى تاپماي قويمايمەن! ئوغرى چەتتىن كەلگىنى يوق، ئۆز ئىچىمىزدە بار. مانا مەن خوجاپىز بەگ، ناۋادا بۇ قاتىلنى تېپىپ چىقمايدىغان بولسام بەگلىك ئېتىمنى يوتكەپ تاشلايمەن!

خوجاپىز بەگ نەشتەردەك كوزلىرى بىلەن خەلق توپىغا بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن داخان مىرزا كېرىمگە قاراپ:

— خوش، قېنى مەرھەمەت! — دىدى.

مىرزا كېرىم ئورنىدىن تۇرۇپ، كىكىرتەكلىرىنى قىرىپ ئۇتتۇرىغا چىقتى ۋە بۈگۈن پەيدا قىلغان پەردىشەپكە يېقىنلاپ سوزلەشكە باشلىدى:

— ئەي موئمىنلەر، مۇسۇلمانلار، يۇرتىمىزدا پەيدا بولغان ۋەقە بەكمۇ خۇنلۇق ۋە سۇرلۇكتۇر. ئۇنىڭ خۇنخورىنى تاپمىغىچە ئىمانىمىز كامال تاپماس. مۇسۇلمانچىلىقىمىز روناق تاپماس، خۇداۋەندە كېرىم ئالدىدا يۈزىمىز قارا بولغۇسىدۇر. مۇسۇلمانلار، مانا بۇ ئوتتۇردا تۇرغان پەردىشەپ ئىككى مىڭ بىر يۈز دۇرۇت بىلەن، پەردىشەپ ئىچىدىكى موزاي يەتتە مىڭ دۇرۇت بىلەن دىمىدە قىلىندى. ئۇشبۇ مەيداندا ھازىر بولغۇچى ھەر بىر مۇسۇلمان تەرەت ئېلىپ ئىمان ييغلىغاندىن كېيىن ئاللانىڭ بىرلىكى ۋە بەرھەقلىكىگە چۈتۈپ، پەردىشەپ ئاستىدىن بىر بىرلەپ ئۆتۈشى، ھەر بىر كىشى، ئۇشبۇ موزاينىڭ دۈمبىسىنى بىسمىللا دەپ سىلاپ چە-

ھلىپ ئۆلتۈردى - دە، كۆمۈش پۇللىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى، مەرەمخاننىڭ تىلسىز قىزى تاڭ ئاتقاندىن كېيىنلا ۋەقەنى بى- لىپ ۋار - ۋۇر يىغلىغاندىن كېيىنلا ئەلە - مەلە، خولۇم- خوشنىلار خەۋەر تېپىپ بۇ پاجىئەگە ھەيران بولۇشتى. لېكىن ۋەقەگە ھېچكىمنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. ئاخىرى خەقلەر قازاغا رىزا قىلىشىپ مەرەمخاننى يۇيۇپ - تاراپ يەرلىككە قويدى...

لېكىن خوجاپىز بەگ قاتىل — ئوغرىنى تاپماقچى بولدى. ئۇ، يۇرت چوڭلىرىنى توپلاپ: ”ئوغرى چەتتىن كەل- مىدى، بۇنى تاپماي بولمايدۇ“ دەپ قىيىن - قىستاققا ئالدى. لېكىن ئوغرى تېپىلمىغانلىقتىن، مىرزا كېرىم داخان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ پەردىشەپ ئىچىگە بىر موزاينى باغ- لاپ، خەلقنى پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتكۈزۈش، موزاينىڭ دۈمبىسىنى سىلىتىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، خەلقنى قىستاۋاتقان- لىقىغا بۈگۈن 3 كۈن بولغان ئىدى.

ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن، خەلق ھەر خىل گۇمانلاردا بولدى. لېكىن ئىش مۇرەككەپ بولغاچقا، ھېچقانداق كىشى يېشەلمەيتتى، گۇمانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا تېخىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى.

خوجاپىز بەگ دەۋانى ئۇلغايتىپ: ئوغرى مۇشۇ يەردە بار، تاپماي قويمايمەن، دەپ پۈتۈن يۇرت خەلقىگە دەھشەت سېلىۋەرگەچكە، تېچ ئۇتتۇشنى خالايدىغان، ”قۇرۇق سۆز، قۇ- رۇق تۆھمەتتىن خۇدا ساقلىسۇن“ دەيدىغان دىخانلار، تاغار- تاغار بۇغداي - قوناقلارنى ئەپكېلىپ بەگنىڭ ھويلىسىغا

سالاملارنى ئېلىپ، يېڭىسار ياقشىنگەن، خوجا پىز بەگ ياخشى سوراۋېتىپتۇ، دەپ كېتىشەتتى. سۇ كېتىپ تاش قالغاندەك يېڭىسار يەنىلا خوجا پىز بەككە قالاتتى.

يېڭىسارنىڭ شۇ دەۋردىكى كاتتا بازىرىنىڭ ئىككى بې-شىدا چاخسا بار ئىدى. بازار ئىچىدە بىر نەچچە دۇكان، ئاشخانا، ناۋايخانىلار، بوغۇز - سامان ساتىدىغان دۇكانلار بولۇپ خېلى ئاۋات بازار ئىدى. يولۇچى، سودىگەرلەرمۇ كوپ ئىدى. بازارنىڭ ئېقىن تەرەپ چاخسىسى ئەتراپىدىكى ناۋاي-خانىلارنىڭ بىرسىدە هوشۇر ناۋاي ئاتلىق كاسىپ ئۇزۇندىن بۇيان ناۋايچىلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ ئايالى مەرەمخانمۇ ئېرىگە هەمكارلىشىپ كويۇپ - پىشىپ پۇل مەستانىسى بولىۋاتقان چاغلاردا هوشۇر ناۋاي تەسادىپى ئاغرىپ ئۆلۈپ كەتتى. تۇل قالغان مەرەمخان قېرىلىق يەتكەنىرى شەرىەت - تەرىقەت يوللىرىغا مېڭىپ، ئاخىرقى ئۆمرىدە بىر قېتىم هەج تاۋاپ قىلىشنى مەقسەت قىلىپ، ئۇزىگە تەۋە ئۇن چارەكلىك تېرىلى-غۇ يېرىنى ساتماقچى بولغاندا، خوجا پىز بەگ شىپەتلىك تالى-شىپ، يا ئۇزى ئالماي، ياكى باشقىسىنىڭ ئېلىشىغا يول قويماي، بىر - ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئاخىرى بىر چارەك-لىك يەرنى 40 سەر تەڭگىگە باها قىلىپ ئۇزى سېتىۋالدى. ئۇن چارەكلىك يەرنىڭ جەمى 400 سەر پۇلىنى خوجا پىز بەگ مەرتلىك قىلىپ نەق تاپشۇردى. مەرەمخان بۇ پۇلغا ئۇزىنىڭ يەنە بىر مۇنچە پۇلىنى قوشۇپ، ئۇز ئۇيىنىڭ ئۇچاق ئاستى-غا كومۇپ قويۇپ هەرەمگە مېڭىش تەرەددۇتىنى قىلىۋاتاتتى، لېكىن بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ئوغرى كىرىپ مەرەمخاننى بو-

شاراپەتلىرى — ياخشى ئەمەللەر بىلەن ھاسىلدۇر. خۇداۋەندە كېرىم ئۇلۇغ قۇرئانى كېرىمدە نازىل قىلغۇرلەركى، ياخشى ئەمەللەر ئىمان بولماي مەنپەئەت بەرمەس، ياخشى ئەمەللەر سىز ئىمان كامال تاپماس، بۇ ئەسرارىدىن غاپىل بولماي ۋاقىپ بولۇپ، ئىمانىڭلارنى كامىل قىلماق بولساڭلار، ناۋادا شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە ئالدىنىپ، مەرھۇمە ئاجىزەنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ دۇنيا - دەپىنىلىرىنى ئالغان بولساڭلار، دەرھال توۋۋە قىلىپ ئىقرار قىلىڭلار. بۇ ۋەجىدىن پۈتۈن يۇرت خىجالەت ئىچىدە قالدى. يۇرت خەلقىنى ئار - نومۇس ۋە خىجالەت - مۇشكىلاتقا سالماق ياخشى ئىش ئەمەس. قاتىل بىردۇر، ئۇ پۈتۈن يۇرتنى نومۇس ۋە خىجالەتكە سالغاندۇر. توۋۋە قىلماق ئۇلۇغ ھىممەت. ھەر قانداق ئاسى گۇناكار ئۆز گۇنايىنى تونۇپ، توۋۋە قىلىپ مەغپىرەت تىلىسە، ئاللا تائالا كەچۈرگۈسىدۇر. ئەي ... ياخشىلار، جاھىللىق قىلماڭلار، ھىممەت قىلىڭلار ... ئامىن ... ئاللاھۇ ئەكبەر! ...

نەسىھەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن كىشىلەر رەت بويىچە پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. موزاينىڭ دۈمبىسىنى سىلاش ۋەزىپە قىلىنغان بولسىمۇ، كىشىلەر موزاينىڭ دۈمبىسىگە قارا كۆيە سۈرتۈلگەنلىكىنى بىلگەچكە، قولىنى تەككۈزمەي چىقاتتى. ھەتتا ئېھتىيات قىلىپ چاپا پەشلىرىنى تەگدۈرمەي ئۆتەتتى. ھېچكىم قولى قارا بولماي چىققانغا خاپا بولغان بەگ ئا:

تۈگمەكتە، چارۋىچىلار قوي - كالا ئەپكېلىپ بەگنىڭ قوتىنىغا سولاپ قويماقتا ئىدى. بەگنىڭ نەپسى بۇنىڭ بىلەن قانائەت تاپقىنى يوق. شۇڭا بۈگۈن خەلقنى ھەيدەپ كېلىپ پەردىشەپ ئاستىدىن ئۆتۈشكە مەجبۇرلىماقتا ئىدى.

تەرەت ئېلىپ پاكلانغان خەلق بىر بىرلەپ كېلىشكە باشلىدى. ھەممە ئادەمنىڭ بېشى سېلىنغان، قوشۇمىسى تۈرۈلگەن، ۋۇجۇدىنى ئېغىر غەم تاغلىرى باسقان ئىدى. خوجاپىز بەگ خەلقنى بىر بىرلەپ غەزەپلىك كوز ئاستىدىن ئۆتكۈزەتتى. ئاخۇنۇملار ۋە مىرزا كېرىم داخان قاتارلىقلار بولسا باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ، گويا چوڭقۇر مۇھاكىمىگە چۆككەندەك جىمجىت ئولتۇراتتى. خوجاپىز بەگ ئاخۇنۇمنى سوز باشلىسۇن، دەپ:

— خوش ئاخۇنۇم، — دىدى.

بەگنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان مولللار بىردىن بېشىنى كوتىرىپ بەككە قاراشتى. ئاندىن ئوز ئارا كوز ئۇچراشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئەلەم ئاخۇنۇم بۇيرۇق قىلىپ:

— خوش، ئىمام ئاخۇنۇم، كىشلەرنىڭ ئىنساپ - تۆۋپىغى ئۈچۈن شاھادەت ئۆگىتىپ ئىمان يېڭىلالڭ، — دىدى.

ئىمام دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، كىكىرتەكلىرىنى قىرىشتۇرۇپ جامائەتكە شاھادەت ئۆگەتتى. ئىمام بىر ئېغىز ئوقۇسا، جامائەت ئەگىشىپ ئوقۇپ ئىمان يېڭىلاپ بولغاندىن كېيىن ئەلەم ئاخۇنۇم ئورنىدىن تۇرۇپ نەسىھەتكە چۈشتى:

— ئىسلام ئالىمى، دىيانەت جاھانىنىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرى ۋاقىپ بولسۇنلەركى: دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سائادەت -

گەن نامازدىن يېنىپلا يەنە كېلىپ پەردىشەپتىن ئۆتمىسىلەر، ئەتە يەنە خوپپەرلىك قىلىدىغان بولساڭلار، موزاينىڭ ئۆزى زۇۋانغا كېلىپ سوزلەيدۇ، شۇنداقمۇ - ئاخۇنۇم!

— شۇنداق، شۇنداق، — دېدى مىرزاكېرىم داخان تەستىقلاپ، — بۇگۈن كېچە خۇدايىم بۇيرىسا قەسىدە ئەدەتكە يېتىدۇ. ئۇ چاغدا موزاينىڭ ئۆزى زۇۋانغا كېلىپ گۇۋالىقتىن ئۆتكۈسىدۇر. ئۇ چاغدا قاتىل - ئوغرىنىڭ شەرمەندە بولغىنىنى، جەمئىيەتنىڭ يۈزىدەك قارا يۈز بولغىنىنى تاماشا قىلغايمىز. ئىنشائاللا... بۇ ھەممىسى ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئىش.

— مەندە يەنە باشقا چارىلارمۇ بار، — دېدى خوجاپىز بەگ كىشىلەرگە دەھشەت سېلىپ، — ئەگەر ئەتە يەنە كاۋلىق قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا ھەممىڭنى باغلاپ ئېقىندىكى سوگەتلەرگە ئېسىپ تاشلايمەن. قامچامدىن قان تامىغانىنى مەن بىر كورەي! ئەلقىسا سۇمىنەلھەق، شەرىئەتتە قاتىلنى تېپىش ئۈچۈن ھەرقانداق چارىلارنى قوللىنىشقا يول بار. شۇنداقمۇ ئاخۇنۇم؟

— شۇنداق، شۇنداق، ئەلۋەتتە يول بار! — ئاخۇنۇملار بىر ئېغىزدىن تەستىقلاشتى.

خەلق ئۆز بېشىغا چۈشكەن تاغدىن ئېغىر، تاشتىن قاتتىق زۇلۇمنىڭ زورىدىن مۈكچەيگەن گەۋدىلىرىنى تەسلىكتە سورەپ ئۆي - ئۆيلىرىگە تارقىلىشتى.

شۇ كۈنى بىر ئاتلىق، ئىككى پىيادە يولۇچى كورلا تەرەپتىن يېڭىسارنىڭ قارا چاچ مازىرىم دەيدىغان يېرىگە

بۇزۇپ تىللايتتى. خەلق بولسا خوش - خوش دەپلا جىم ئوت-
راتتى. قايتا ئوتۇڭلار دىسە يەنە ئوتەتتى، يەنىلا قولغا قارا
يوقمايتتى. تىللىغۇچىنى «مەن ھەم شۇ» دەپ يەڭگەنگە ئوخ-
شاش، خەلقنىڭ چارچاڭلىق قىلماستىن، ئۇچۇق - ئاشكارا
قارشى چىقماستىن، خوش - خوش دەپ بەگنىڭ دىگەن يېرى-
دىن چىقمىغانلىقى خوجاپىز بەگكە قاتتىق ئەلەم قىلدى. شۇ-
ڭا ئۇ يەنە بېسىم ئىشلىتىپ، خەلقنى ئارقىمۇ - ئارقا پەر-
دىشەپ ئاستىدىن ئوتۇشكە مەجبۇر قىلدى. ئەگەر چارچاڭ-
راق بىرەر كىشىنىڭ قولى ناۋادا قارا بولۇپ چىقسا ئىدى،
ئۇ چاغدا ھەممە بالا - بەتتەرنى شۇ ئادەمگە يۈكلەپ، ھەم-
مە پۇلنى تولىتىۋالغاندىن تاشقىرى ئەڭ ئاخىرىدا قاتىل دەپ
ئالى جازاغا مەھكۇم قىلىپ، بۇ ئەنزىنى ئاياقلاشتۇرماقچى
ئىدى. ئەپسۇسكى، خەلق ئۇنىڭ دىگەن يېرىدىن چىقمىدى.

— بورىسى يوق چاڭگال، ئوغرىسى يوق يۇرت نەدە
بار؟ — دىدى بەگ غەزەپ بىلەن شالىنى چېچىپ، — بىز-
نىڭ يېڭىسارىدا ئوغرى يوقمۇ؟ مەن بىلىمەن. بىزنىڭ يۇرتتا
ھوپۇپنى يۇڭدىماي يەپ تاشلايدىغان ئوغرىلار بار. يوق
دىسەڭ، شۇنچە نۇرغۇن پۇل نەگە كەتتى؟ قانات چىقىرىپ
ئۇچۇپ كەتتىمۇ؟ نەچچە كۈندىن ھەرقايسىڭغا يول قويسام بىل-
مىدىڭلار! ئەمدى يول قويمايمەن، قېنى سەنلەر يامانمۇ - مەن
يامانمۇ؟ ئەگەر يەنە جاھىللىق قىلىدىغان بولساڭلار، ھەممىڭ-
نى چەمبەرچەس باغلاپ يامۇلغا ئاپىرىپ كۆندىغا تاشلايمەن.
شۇ يەردە سېسىپ يېتىڭلار، ئولۇكىڭلارنى ئىت يىسۇن! بۈگۈن
كەچ بولۇپ قالدى، ئويۇڭلارغا كېتىپ تۇرۇڭلار، ئەتە ئەتى-

توختىدى. دېخان خوجاپىز بەگدىن كۆرۈۋاتقان زۇلۇم-
ھاقارەتلەرنى سۆزلەپ دەرت تۆكۈشكە باشلىدى:

— 20 يىلدىن بۇيان خوجاپىز بەگنىڭ دەردىنى يەت-
كىچە تارتتۇق، — دېدى دېخان ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، —
چىداپ تۇرغىدەك ھالىمىز قالمىدى. يېقىندا بىزنىڭ يۇرتتا
بىر تۇل ئايالنىڭ ئۆيىگە ئوغرى تېگىپ، ئايالنى بوغۇپ ئۆل-
تۈرۈپ، ئۇنىڭ ھەرەمگە ئاتاپ قويغان پۇل - ماللىرىنى بۇ-
لاپ كەتكەن بىر ۋەقە چىقىۋېدى، خوجاپىز بەگ يۇرت
خەلقىنى يىغىپ قىستا - قىيىن - قىستاققا ئېلىۋاتىدۇ. ئەتىگەندە با-
رىمىز، كەچ كىرگىچە بەگنىڭ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرىمىز،
ئاق دېسىمۇ، قارا دېسىمۇ، شۇنىڭ راست. نېمە
دېسە خوش - خوش دەيمىز. يا ئوغرى چىقمىدى ياكى يو-
قالغان پۇل تېپىلمىدى. بۈگۈن 3 - كۈنى، خوجاپىز بەگ
داخان بىلەن بىرلىشىپ پەردىشەپ ئىچىگە بىر موزاينى توخ-
تىتىپ، بىزنى موزاي سىلاشقا مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ. كىم ئوغرى
بولسا شۇنىڭ قولى قارا بولۇپ چىقىدۇ، دەۋاتىدۇ. لېكىن
بىرمۇ ئادەم موزايغا قول تەككۈزگىنى يوق. مەككار داخان
موزاينىڭ دۈمبىسىگە كۈيە سۈرتۈپ قويغان. بۇنى بىلىمىز.
شۇڭا موزايغا قولىمىزنىغۇ يېقىن ئاپارمايمىز، چاپىنىمىزنىڭ
پېشىنىمۇ تەككۈزمەيمىز. بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى نەگە بارار كىن؟
خۇدا ئۆزى ئاسان قىلمىسا، بەندىنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ،
ئوغرى كىم؟ پۈتۈن يۇرتقا ئوچۇق - ئاشكارا. لېكىن ئېغىز-
دىن چىقارغىلى بولمايدۇ. بۇ بەگنىڭ يېنىدا ئۇچىغا چىققان
بىر يامان ئوغرى بار. شۇ ئارقىلىق ئوغرىلىقنى بەگنىڭ ئۇ-

يېتىپ كەلدى. پىيادىلەردىن بىرسى ئايال ئىدى.

قارا چاچ مازىرىم يېڭىسارىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى قۇم دۆڭلىرى ئوتتۇرىسىغا، چوڭ يولنىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ، بىر ئېغىز ئۆيى، ئالدى تەرەپتە ئاددى ياغاچ تاغاق ۋە تام توساقلىرى بار، ئوگزە ۋە تام ئۈستىلىرىگە ئارقار ۋە قوشقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلغان، بىر ھاساپتا ئانچە سۈرلۈك كۆرۈنمەيدىغان مازار ئىدى. مازار ئىچىدىن بىلەكتەك بۇلاق سۈيى ئېقىپ تۇراتتى. بۇ سۇدىن ئۇزۇقلانغان نەچچە تۈپ قا-پاق تېرەك ئېگىز ئۆسكەن. ئەتراپىغا سايە تاشلىغان، يوپۇر-ماقلىرى شامالدا شىلدىرلاپ تۇرغاندىن باشقا ھەيۋەتلىك كۆ-رۈنۈشى يوق ئىدى. لېكىن كىشىلەردە بۇ مازارنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، چاچ - ساقاللىرىنى يۇيۇپ تارىسا ساقالغا مەڭگۈ ئاق كىرمەيدۇ، دەيدىغان بىر خىل ئېتىقات بار ئىدى. شۇ-نىڭ ئۈچۈنمۇ ياكى چۆل - قۇملۇق يوللارنى كېزىپ ئۇسسىغانلىقتىنمۇ، ھەر قانداق يولۇچى بۇ يەردە ئاتايىن توخ-تاپ يۈرەكنى ياشارتىدىغان بۇلاق سۈيىدىن ئىچىپ، چاچ - ساقاللىرىنى يۇيۇپ ئۆتەتتى.

بۈگۈن چۆلدىن چىققان ئۈچ يولۇچىمۇ شۇ يەردە توخ-تاپ، سۇ ئىچىپ، سەكرىدەپ ئولتۇراتتى. دەل شۇ چاغدا خوجا-پىز بەگنىڭ ھويلىسىدا موزاي سىلاشقا قاتناشقان بىر دې-خان ئۆيىگە قايتىپ كېتىۋېتىپ بۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. دېخان يولۇچىلارغا سالام بەردى، ئاندىن قولىنى پاكىز يۇ-يۇپ ئوچۇملاپ سۇ ئىچتى ۋە بىر ئاز ئولتۇرۇپ، ئۆيەر بۇ-يەردىن سوزلىشىپ، گەپ خوجاپىز بەگ ئۈستىگە كېلىپ

ئازدىن كېيىن موللازەيدىنمۇ ئاتقا مىنىپ يۈرۈپ كەتتى. قاراچاش مازار ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى قوم دۆڭلىرى ئۆلۈك-تەك جىم - جىتلىق ئىچىدە قالدى.

(5)

موزاي سىلاشنىڭ 6 - كۈنى كىشىلەر توپلىنىپ بولغان بىر ۋاقىتتا بەگنىڭ ھويلىسىغا ئاتلىق بىر بوۋاي كىرىپ كەلدى. بوۋاينىڭ ئېتىنى ياشقىنا، جۇغى كىچىك بىر ئادەم يېتەكلىگەن ئىدى. بۇ چاكار بوۋاينى قولتۇغىدىن يۆلەپ ئاتتىن چۈشۈردى. بوۋاي ئاتتىن چۈشۈپ خالايىق تەرەپكە ماڭدى. بوۋاينىڭ بېشىدىكى يوغان سەللە، ئۈچىسىدىكى ئاق يەكتەك چاپانلىرىغا قاراپ خالايىق سالام قىلىپ ئېھتىرام بىلدۈردى ۋە ئاخۇنۇملار ئولتۇرغان سورۇندىن جاي كۆرسىتىپ ئولتۇرغۇزدى. بوۋاي پاتىھە قىلغاندىن كېيىن كۆپ ئەھۋاللاشماستىنلا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم - جىت ئولتۇردى. ئىمام ئۆزىچە ئىلتىپات قىلىپ: ئىسمىم - شەرىپلىرى كىم؟ قەيەردىن كەلدىلە؟ دىگەن بولسىمۇ، بوۋاي جاۋاپ بەرمەي جىم ئولتۇردى. خوجاپىز بەگ بوۋايغا بىر - ئىككى قېتىم كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ، ئېقىپ يۈرگەن ئىشان ياكى تىلەمچى بولسا كېرەك، دەپ كۆزىگە ئىلماستىن ئۆز ئىشىنى داۋاملاشتۇردى. پوپوزا قىلىپ خەلقنى پەرىشەپ ئاستىدىن بىر بىرلەپ ئۆتكۈزدى. خەلقنىڭ قولىغا يەنىلا قارا يوقىغاندىن كېيىن خوجاپىز بەگنىڭ ئاچچىغى كېلىپ ئاغزىنى بۇزۇشقا باشلىدى:

زى قىلىدۇ. ھالۋىنى ھېچكىم يېسە تاياقنى يېتىم دېگەندەك، ھەممە بالايى - بەتتەر خەلقنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتىدۇ. بۇنداق ئىشلارنى كۆرمىك قېتىم كوز ئالدىمىزدىن ئۆتكۈزدۇق. بۇ بەگنىڭ دەردىنى 20 يىلدىن ئارتۇق تارتتۇق. بىز يېگىسارلىقنىڭ دەردىمىز ئېغىر. دات - پەريادىمىز ھېچنەگە يەتمەيدۇ. بېيجىڭ خانغىمۇ نەچچە پارچە ئەرزىمىز كەتكەن. ئۇ يەردىنمۇ ھېچقانداق جاۋاپ يوق...

دىخان ئۇز دەردىنى توكۇپ بولۇپ، بىر ئاز يەڭگىللەشكەندەك ئورنىدىن تۇردى ۋە بۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئۇيىگە كەتتى. يولۇچىلار بۇ ئەھۋالغا قىزىقتى. دىخان كەتكەندىن كېيىن موللا زەيدىن غۇلامغا قاراپ:

— ئۇكام، بۇ يەردە ئېغىر ۋەقە بار ئىكەن. شۇڭا بىز ئىككىمىز بىر ھەپتە تۇرۇپ ئەھۋالنى بىلىپ ئاندىن...

— بىلىمەن دەيدىغان بولسام، بىر كېچىدە ھەممە ئىشنى بىلىپ كېلەلەيمەن، — دىدى غۇلام سوزنى كېسىپ.

— قانداق قىلىپ؟

— خوجاپىز بەگنىڭ يېنىدىكى ئىمىن ئوغرى مېنىڭ يېقىن ئاغىنەم، بىر كېچە ئەھۋاللاشسام ھەممە گەپنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

— روزىخاچامنى قانداق قىلىمىز؟ — دىدى موللا زەيدىن.

— مەن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىمەن، — دىدى غۇلام روزىخاننى باشلاپ. قوم دوڭلىرى ئىچىدەكوزدىن يوقالدى. بىر

ەن. چۈشۈمدە بىر يۇرتتا بىر توپ خەلق قول-لىرى باغلى-
نىپ، يۇرەك باغرى داغلىنىپ ئەزىيەت ئىچىدە قاپتۇ. بىشا-
رەتتە ئۇلارنى قۇتقۇزماق كەمىنىگە نېسىپ بوپتۇ. چوچۇپ
ئويغانسام چۈشۈم. بۇنىڭ شۈكرانىسىغا ئىككى رەكەت ناماز
ئوقۇپ دۇئا قىلدىم. غايىپتىن بىر ئاۋاز كېلىپ، كوزۈڭنى
يۇم، دېدى. يۇمدۇم. يەرنىڭ تاناۋى تارتىلىپتۇ. كوزۈڭنى
ئاچ، دېدى. ئاچتىم. ئوزەمنى قارا چاش مازاردا كوردۈم.
كۈن قىزىل ۋاقىت بولغان ئىكەن. بۇنىڭ شۈكرانىسىغا ئىككى
رەكەت ناماز ئوقۇپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن، ئۇشبۇ يەرگە
كەلدىمكى، چۈشۈمدە ئايان بولغان خالايىقنىڭ ئەينەن ئۆزىنى
كوردۈم. بولۇنغان ئىشلارمۇ ئەينەن ئۆزىدۇر. كەششابۇل قۇ-
لۇپ، بۇ قولۇپنى ئېچىش ماڭا نەسىپتۇر. ئىنشائاللا تائالا
رەببۇلئالەمىن!...

بوۋاي بىر ئاز توختاپ كىشىلەرگە نەزەر تاشلىدى.
بەگ، موللىلارغىمۇ كوز يۈگۈرتتى. ئىڭىشىپ تۇرغان خەلق
بەزىلىرى بېشىنى لىڭشىتاتتى، بەزىلىرى ياقىسىنى تۇتۇپ
بىر بىرسىگە قارىشاتتى. بەگنىڭ چىرايى سەل بوزۇلغان،
موللىلارنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلگەن ئىدى. بوۋاي ئومۇمى ئەھ-
ۋالنى كوزەتكەندىن كېيىن يەنە سوزىنى داۋام قىلدى:

— چۈشۈمدە ئايان بولۇشىچە، پەردىشەپنىڭ ئاستى-
دىكى موزاي قارادۇر. ئۇنىڭ دۈمبىسى قارا كۆيەدۇر.
ئەگەر يالغان دەپ شەك كەلتۈرسە، قېنى ئوغلۇم، ئوز قولۇڭ
بىلەن پەردىنى ئاچ، خالايىق كورسۇن.

— خوش.

— ناتەھلى، ئىنساپسىز ئوغرىلار! كۆچۈكۈم - كۆچۈكۈم دىسە... ھەددىڭلاردىن ئېشىپ كېتىۋاتىسىلەر! بۈگۈن 6 كۈن بولدى. نىمە دىگەن ئاۋارىچىلىق — بۇ! سىلەردەك ئىمانى كويۇپ كەتكەنلەرگە ئەمدى كۆرسىتىمەن! باغلا، بۇ خۇمپەرلەرنى! ئامبالنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ شۇ يەردە سوزلىشىمەن...

بەگنىڭ يالاقچىلىرى كېلىپ ئادەملەرنى باغلاشقا باشلىدى. ئەھۋال بۇ يەرگە يەتكەندە بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپقا بىر قۇر نەزەر تاشلاپ ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم... ئەي ئەھلى مۇسۇلمانلار! ھەممىڭلار خۇدانىڭ بىرلىكى ۋە بەرھەقلىكىگە شەك كەلتۈرمەستىن ئىمان كەلتۈرۈڭلار، ئاللا ئۆزى مۇشكۇللىرىمىزنى ئاسان قىلغاي، — دىدى ۋە ئاۋازىنى غەلىتى تىترىتىپ داۋام قىلدى، — كەمىنە ئاجىز بەندە خۇدايى تائالاغا قۇللۇق قىلىپ، ئەسھابۇلكەپتە 17 يىل ئىستىقامەتتە ئولتۇردۇم. ئاللانىڭ كارامەتلىرىنى، نۇرغۇن - نۇرغۇن موجىزىلىرىنى، ئاجايىپ - غارايىپ ھىكمەتلىرىنى كوردۇم. ئېتىكاپ غارىدا دۇنيا كارىدىن تەرك بولۇپ، مۇستەجەپ بولغان دۇئا تەكبىرلىرىمىزنىڭ خاسىيەتلىرى بىرلە شۇنى بىلدىمكى، يارىتقۇچى ئاللا ھەرقانداق ئىشقا سەۋرى قىلغۇچىدۇر. لېكىن بىرلا ئىشقا تاقەتسىزدۇر. يەنى خەلققە جەۋرى - زۇلۇم بولىدىكەن، بۇنىڭغا بىتاقەت بولغۇسىدۇر. بۈگۈن كېچە ئىستىقامەت غارىدا ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرۇپ، سۇبھى يورۇغان ۋاقىتتا، غەپلەت بېسىپ كوزۇم ئۇيقىغا كېتىپتۇ، بىر چۈش كورۇپتىمـ

— ھاسىل كالام، دەۋانىڭ ئىگىسى خوجاپىز بەگ قولى-
نى بەردى. موزاينى سىلىغان ئىدى، ئۇنىڭ قولى قارا بولدى.
ئەمدى ئوغرى كىم بولدى؟ بۇ تېخى موجىزە. سىر ئاللانىڭ
ئىلكىدە. يەنە ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن ئېچىلغۇسىدۇر.

كىشىلەر ياقا تۇتۇپ تۇۋە دېيىشمەكتە. خوجاپىز بەگ
ئاتىرىپ كەتكەن ئىدى. بوۋاي يانچۇغىدىن ئىستىرلاپنى①
چىقىرىپ ئالقىنىدا ئوينىتىپ، موزاينىڭ دۈمبىسىگە قاتتىق
تاشلىدى، مىستىن ئىشلەنگەن بۇ ئەسۋاپ موزايغا قاتتىق تېگىپ
ۋېدى، موزاي غال-غال تىترىدى. بوۋاي سوزلەپ:

— ھېلىتىن نېمە تىترەيسەن؟ ئىچىڭ-تېشىڭ قارى-
داپ كەتكەن قارا موزاي. تىترەيدىغان ۋاقتىڭ تېخى ئال-
دىڭدا. جامائەت، ئاخۇنۇم، موللىلار ھەممىمىز بىرلىكتە كارا-
مەتنى ئەمدى كورەيلى، يوقالغان ئالتۇن-كۈمۈش ئەينى
بويىچە ئاسمان-زېمىن ئوتتۇرىسىدا چەرخ-مۇئەللەق
تۇرۇپتۇ. قېنى غۇلام!...

نەچچە كۈندىن خەلققە ئازار بېرىۋاتقان جاينىڭ —
خوجاپىز بەگنىڭ ھويلىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا
بىر تۈپ قاپاق تېرەك بار ئىدى. تېرەكنىڭ ئۇچىدا قاراقۇش-
قاچ ئۇۋىسى قىلىپ ئېسىلغان بىر قاپاق تۇراتتى. غۇلام
ئىشارەت ئالغاندىن كېيىن ئاغمىخاندەك يامىشىپ مەزكۇر
تېرەككە چىقتى. پۈتۈن خالايىق قارىشىپ تۇرغاندا غۇلام
تېرەكنىڭ ئەڭ ئۇچىغا چىقىپ، قاپاقنى يېشىپ يەرگە تاش-

① ئىستىرلاپ — پال باقىدىغان چېكىتلىك مىس چوكا.

غۇلام چەپدەسلىك بىلەن پەردىنى كوتەردى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى. قارا موزاي شۇمشۇيۇپ تۇراتتى.

— بۇ كارامەتنى كورۇڭلار!

بوۋاي ھەممىگە بىر قۇر نەزەر تاشلاپ خوجاپىز بەككە كەلگەندە ئاتەش كوزلىرى بىلەن قادالغان ئىدى. بەگ كوزىنى قاچۇردى ۋە پۇتۇن ۋۇجۇدىنى تىترەك باستى. بوۋاي سوزىنى داۋام قىلدى:

— موزاينىڭ زاتى قارا، ئۇستى كۆيە. ھەرگىز ئالا ئەمەستۇر. شۇنىڭ ئۇچۇندۇركى: موزاينىڭ بوۋىلىرى ئەييۇپ ئەلەيسالامنىڭ پادىسىدىن قاچقاندا قاغىش ئىلىپ دۇئايى بەنت قىلىنغاندۇر. شۇڭا ئوزى قارا، دۇمبىسى كۆيەدۇر، بەلكى قاتىل - ئوغرى ئۇشبۇ موزاينىڭ ئوزىدۇر...

بوۋاي بىر ئاز توختاپ داخان مىرزا كىرىمگە قاراپ داۋام قىلدى:

— قەسىدە ئەدەتكە يەتكەندە موزاي زۇۋانغا كەلمەكچى، بىشارەت بولۇشىچە قەسىدە - دۇرۇت ئەدەتكە يەتكەن تەقدىردىمۇ، موزاينىڭ قارىلىقى، دۇمبىسىنىڭ كۆيىلىگى، قاغىشقا ئۇچراپ دۇئايى بەنت قىلىنغانلىقى زۇۋانغا كەلمەسكە چوك سەۋەپتۇر. چۇشۇمدە ئايان بولۇشىچە، بۇ دەۋانىڭ ئىگىسى خوجاپىز بەگ بىزنى ئابدۇراخمان بەگدۇر. قېنى بەگ بالام، قولۇڭنى بەرگىنە!

تىترەك باسقان خوجاپىز بەگ ئىختىيارسىز ھالدا قولىنى بوۋايغا سۇندى. بوۋاي ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ موزاينىڭ دۇمبىسىگە سۇركىدى ۋە:

ئەينەن ئۆزى تېپىلدى. خەلق گۇناسىزدۇر. خوجا پىز بەگ بۇ
شۇملۇقنى ئاجايىپ ئۇستىلىق بىلەن ئىشلەپ، بىر قانچە
كۈندىن بۇيان گۇناسىز خەلققە زۇلۇم سېلىپ، قىيىن-قىستاق-
قا ئېلىپ، خەلققە تۆھمەت چاپلىماقچى بولسىمۇ، ئاخىرى
سىرى پاش بولۇپ، ئۆزى ئوغرى بولۇپ چىقتى. خالايىق،
ھەقىقەت ھەممىدىن ئۈستۈن. سىر ئاشكارا بولدى. ئەمدى
لەنەت ۋە نەپرەت كۆزلىرىڭىز بىلەن ئوغرىنىڭ شەرمەندە
يۈزىگە قاراڭلار، ئۇنىڭ ھالى قانداق بولغانلىقىنى تاماشا
قىلىڭلار!

«توشقاننى قومۇش ئۆلتۈرەر، ئادەمنى نومۇس» دېگەن-
گەندەك، خوجا پىز بەگ ھەر قانچە نومۇسسىز، قېلىن ئادەم بول-
سىمۇ، بۇ قېتىمقى رەسۋاچىلىقى تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى.
شۇنچە كۈندىن خەلققە زۇلۇم سېلىپ، قارا چاپلاپ، ئۆزىنى
بولسا گۆھەردەك پاك كۆرسىتىپ كەلگەن بەگ بۈگۈنكى رەس-
ۋاچىلىق ئالدىدا غال - غال تىترىمەي تۇرالمىدى. ھەممە ئا-
دەم نەپرەتلىك كۆزلىرى بىلەن قارىغاندا خوجا پىز بەگ ئۆرە
تۇرۇشقىمۇ ھالى قالماي، ھوشىنى يوقىتىپ تىرىڭگىدە
ئارقىغا ئۈچۈپ چۈشۈپ، خىرقىراپ ياتتى. ئاغزىدىن كۆپۈك
ئۆرلەيتتى....

20 يىلدىن بۇيان خوجا پىز بەگنىڭ زۇلمىغا ئۇچراپ،
ئۇنىڭ قانلىق قامچىسى ئاستىدا قان يىغلىغان يېڭىسار خەلقى
بۈگۈنكى ئاشكارا بولغان ھەقىقەتتىن ئاجايىپ تەسىراتلارغا
ئىگە بولۇپ، ھەممەيلەن ياقا تۇتۇپ ”تۇۋا - تۇۋا“ دېيىشى-

لىدى. قاپاق كۈكۈم ـ تالقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر
كالالەك نەرسە ئاشكارا بولدى. بوۋاي دەرھال سوز باشلاپ:
— قېنى ئاخۇنۇم، ئۆزلىرى يۇرتىنىڭ چوڭى. مۇبارەك
قوللىرى بىلەن تۈگۈچنى يېشىپ كورسىلە، — دېدى. ئەلەم
ئاخۇن تۈگۈچنى يەشتى. ئۇنىڭ ئىچىدىن 400 سەر كۈمۈش،
يەنە بىر مۇنچە ئالتۇن جابدۇق چىقتى.... بوۋاي ئەتراپقا
كوز يۈگۈرتتى. بەگنىڭ ھەيۋىسى ئالىقاچان سۇنغان، چىرا-
يى تاتىرىپ نەچچە تال چاشقان بۇرۇتى تىترىمەكتە ئىدى.
بوۋاي سوزىنى داۋام قىلدى:
— خالايىق، ئاللانىڭ كارامەتلىرىگە قايىل بولدۇڭ-
لار، كىمكى گۇنا قىلغان بولسا دەرھال تەۋبە قىلسۇن. مەغ-
پىرەت قىلغۇچى ئاللا... كىمكى قاتىللىق قىلغان بولسا دەر-
ھال تۆۋە قىلسۇن، بولمىسا قىساس بوققۇسىدۇر ... خوجاپىز
بەگ مەرھۇمەنىڭ ئۇن چارەكلىك يېرىنى سېتىۋېلىپ 400 سەر
كۈمۈش بەرگىنى چىندۇر. مەرھۇمە بۇ پۇلغا ئالتۇن جابدۇق-
لىرىنى قوشۇپ ئوچاقنىڭ كۈلخانىسىغا كومگەنلىگى تېخىمۇ
چىندۇر. لېكىن خوجاپىز بەگنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، يەنە بىر
نامىسىز ئوغرى بىلەن كېچىسى باستۇرۇپ كېلىپ مەرھۇمەنى
بوغۇپ ئولتۇرۇپ، بۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى بۇلاپ، ئۇشبۇ
ئاسمان پەلەككە، — سوز بۇ يەرگە كەلگەندە بوۋاي بېشىنى
كوتىرىپ تېرەكنىڭ ئۇچىغا قاراپ قوللىرى بىلەن كورسىتىپ
داۋام قىلدى، — يەنى بۇ تېرەكنىڭ ئۇچىغا يوشۇرغانلىغى
تېخىمۇ راستۇر. كارامەت شۇ بولدىكى، ئالتۇن ـ كۈمۈش

— مۇردىنىمچە ئىگىگىنى قوشتۇرۇپ قويۇڭلار، بۇ مۇسۇلـ مانچىلىق. شۇنداقمۇ ئاخۇنۇم!

— شۇنداق، شۇنداق،— دىدى ئەلەم ئاخۇن تەمتىرەپ.

— خوش... ئاخۇنۇم، ئۇزەڭ بۇ بىلىمنى قايسى جايـ لاردا، قانچىلىك تەھسىل قىلدىڭ؟

— خوش تەقسىر، ئاۋال كوچىلاردا، كېيىن قەشقەر، ك ـ ك ـ كېيىن بۇخارادا ئوقۇغان.

— كاتتا جايلاردا ئوقۇغان، باشقا يوغان سەللە قونـ غان، ئاخۇنلۇق دەرىجە قوشۇلغان، ھاسىل كالام، بىرەر ھەـ قىقەت سوزلەش ئۇچۇن يارىمىغان ئوقۇش بىلەن يوغان دەستۇرنىڭ نىمە خاسىيىتى؟ باشتىكى دەستۇر سولەت ئۇچۇنمۇ؟

ئەلەم ئاخۇن دۇدۇقلاپ جاۋاپ بىرەلمىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قارا تەر باسماقتا ئىدى.

— ئەجەبا، ھازىر مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاپ قىلمىغىڭ بۇ قەدەر مۇشكۇل بولغان يەردە، تاڭلا مەھشەردە قانداق جاۋاپ قىلماق كېرەك؟ خۇدانىڭ ئالدىدا جاۋاپ بېرىش بۇـ نىڭدىن يۈز ھەسسە قىيىن. ئۇزەڭ ئاخۇنلۇق قىلىۋاتقان يۇرتـ تا، بۇ قەدەر زور ناھەقلىق، زۇلۇم ـ ھاقارەت بولىۋاتسا، خەلق زار ـ زار يىغلاۋاتسا، سەن ئاشۇ سەللەڭنىڭ ھورمىتىـ دىن بولسىمۇ، بىر كەلىمە ھەق سوز قىلماسلىغىڭنىڭ سەۋەۋى نىمە؟ ھەقىقەتنى سوزلىمىگەن ئوقۇشنىڭ نىمە پايدىسى؟ ئوـ زەڭ تەپەككۇر قىلغىنىكى، سەن ئوقۇغان مۇشكات شېرىپلەر ھەـ شەمەتلىك سەللە ئوراپ، خەلقنىڭ پۇل ـ مېلىغا دۇئا قىلىش،

ھەيران بولۇشقان ئىدى. ھەممەيلەننىڭ دىلى يورۇپ، خوشال-
لىق ۋە تەئەججۇپ بىلەن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ يىغلاشقان
ھالدا ئەۋلىيا بوۋاينى تاۋاپ قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پەش-
لىرىنى كۆزلىرىگە سۈرتۈشتى.

خوجاپىربەگ ھوشىنى يوقىتىپ يىقىلغاندىن كېيىن بىر
ئاز خىقىراپ ئۇزۇن - قىسقا تىنىپ، ئاخىرى بېسىلىپ قال-
دى. كىمدۇر بىرسى:

— ئۆلدى، ئۆلدى، — دېدى.

— مەيلى ئۆلسۇن، — دېدى بوۋاي خالايىققا قا-
راپ، — ئەلقىساسۇمىنەلھەق. بۇ ئادەمنى قىساسلار بوغدى.
خەلقنىڭ زارى تۇتتى. خەلقنىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنى غەرق
قىلدى. ھېچكىم بۇ ئادەمنى بىر چەككىنى يوق. خوجاپىربەگ
ھايات ۋاقتىدا ئەگەر ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، ئۇنداق قىل-
ماڭ، خەلققە زۇلۇم سالماڭ، ئالدى - كەينىڭىزگە قاراپ
ئىش قىلىڭ، بەگلىك كېتىدۇ، يۇرت قالىدۇ، دەيدىغان بولساق
قۇلىقىغا تاش بىلەن ئۇرغاندەك ئاڭلىماتتى. شۇڭا ئۇ ئۆمرى
بويى خەلققە زۇلۇم سالدى. خەلقنى ئەزدى، ئۇردى - سوقتى،
بۇلىدى، ئۆلتۈردى، خەلقنى خانىۋەيران قىلدى. خەلقنى قاخ-
شاتتى، زارلاتتى، قان يىغلاتتى. بۇنىڭ ھەممىسى قىساس.
ئاخىرى بۇ قىساسلار جەم بولۇپ كېلىپ بۈگۈنكى پەيتتە ئۇنى
بىر بۇغۇۋۇندى، بەرداشلىق بېرەلمەي، خەلق ئالدىدا رەسۋا
بولۇپ ئۆلدى - خالاس. جاھان شۇنچىلىك، خەلققە يامانلىق
قىلغۇچىلىكى يوق. ۋەسسالام!

بوۋاي بىرئازدىن كېيىن مۇردىغا قاراپ:

تېپىلدى، دېدى دىخانلاردىن بىرسى، — ئەگەر ئۇ ئانى-
مىز هايات بولسا ئىدى، بۇ ھەقىقەتلەرنى كۆر-
گەن بولسا، ئۇ قېتىم ھەرەمگە بارغاندەك خوشال بولاتتى.
ئەمدى بۇ مەرھۇمەنىڭ پول - مېلىغا ئىگە بولغۇدەك ئادىمى
يوق. ئىلىمىز بىر قىزى بار. ئۇ قىز ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئالا-
لايدۇ. مېنىڭچە بۇ پۇلنى خۇدا يولىدا ئەۋلىيا ئاتىمىزغا دۇئا
قىلدۇرۇۋېتەيلى، قانداق دەيسىلەر؟

— شۇنداق بولسۇن، بىزگە دۇئا قىلىپ قويسۇن!

كوپچىلىك بىردەك ۋاقىراشتى. بۇ چاغدا بوۋاي غۇلام
يەتكۈزۈپ كەلگەن ئاتقا مىنىپ كېتىشكە تەييارلانغان ئىدى.
جامائەت بىرسى ئاتنىڭ چۇلۋۇرىدىن، بىرسى يۈگەندىن
تۇتۇپ ماڭدۇرغىلى قويمايتتى. بەزەنلىرى ئەۋلىيا-
نىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تاۋاپ قىلاتتى.

بوۋاي ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ساقىلىنى ئېلىپ تاش-
لاپ خەلققە قاراپ كۈلدى. خەلق ھەيران بولۇشتى.

— خالايىق، ئەگەر سىلەرنىڭ بېشىڭلارغا چۈش-
كەن زۇلۇم تاغلىرى كۆمەپەيكۇم بولۇپ، بەدەن - بېشىڭلار
يېنىكلەشكەن بولسا، كوڭلۇڭلارنى قاپلاپ تۇرغان قاراڭغۇلۇق
تۈگەپ، كوڭلۇڭلار ھەقىقەت چىرىغى بىلەن يورۇغان بولسا،
سىزلەرمۇ ماڭا ئوخشاش كۈلۈڭلار... مەن ئەسلىدە دۇئاگوي
ئەمەسمەن، ئەۋلىيامۇ ئەمەسمەن. مۇشۇنداق بىر جاھان كەز-
گۈچى. قارىسام، ئېقىمىدا كوۋرۈك يوق ئىكەن. مەرھۇمنىڭ
پۇل - مېلىنى سەرپ قىلىپ ياخشىلاپ بىر كوۋرۈك سېلىڭلار.

ياغلىق پولۇلىرىنى ئىشتىھا قىلىش، پوشكال - قۇيماق يە-
يىش ئۈچۈنلا بولغانمۇ؟

ئەلەم ئاخۇن بېشىنى يەردىن كوتەرمەي جىم تۇراتتى.
بوۋاي سوراشنى يەنە داۋام قىلدى:

— قېنى ئىمام، ئۆزەڭچۇ؟

ئىمام جاۋاپ بەرمەي جىم تۇردى.

— بەلكى ئوقۇغىنىڭ ئازدۇر،— دىدى بوۋاي ئۇنىڭغا قاراپ،— لېكىن بىر جامائەت خەلققە ئىمامدۇرسەن. نەچچە كۈندىن ئۆز جامائەتلىرىڭ زار - زار قاخشاپ، نالە-پەريات قىلىۋاتسا، ئەجەبا جامائەت تەرەپتە تۇرماي، ناھەق تەرەپتە تۇرۇپ، خەلققە زۇلۇم قىلىشقا شېرىك بولغىنىڭ نىمىسى؟

— قېنى سەن، مىرزا كېرىم. شەددات لەئىن. سېنىڭ ھەممە ئىشىڭ ئالدامچىلىق، موزاي زۇۋانىغا كېلىدۇ، دەپ پەتىۋا بېرىۋاتىسەن، قاچان سوزلەيدۇ؟ ئەلىمىساقتىن تارتىپ موزاي زۇۋانىغا كېلىپ سوزلىگەن نەدە بار؟ سەن داخىنلاردا ئىمان، ۋىژدان، نومۇس بولامدۇ؟ ھەي ھازازۇل كاززاپ! سېنىڭ خەلقنىڭ نادانلىغىدىن پايدىلىنىپ ئالدامچىلىق قىلىشتىن باشقا يولۇڭ يوقمۇ؟ ئەي خالايىق، ئەمدى ئىشەنمەڭلار، بۇ كاززاپلار شەيتان يولىدا ماڭغان ئالدامچىلاردۇر. بۇ كاززاپلار بىلەن بىز بىر يولدا ماڭمايمىز، بۇنداق شەقىقى كاززاپلارغا لەنەت - نەپرەت ياغدۇرايلى!

— مەرھۇمەنىڭ قاتىلى تېپىلدى، دۇنيا - دەپنىسىمۇ

ئۆتكەن - كەچكەن يولۇچىلار مەرھۇمنىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ ئۆتسە، ساۋاپلىق بولار، قانداق دەيسىلەر؟

— توغرا، — دېدى خەلق بىردىن ۋاقىراپ.

— ئۆزەڭ كىم؟ بىزگە مېھمان بول. ئۆيلىرىمىزگە ئاپىرىمىز، — دېيىشتى خەلق.

— رەھمەت، كۆچاردىن يانغاندا بىرقانچە كۈن تۇرۇپ ئۆتەي. ھازىر ئالدىراش، — دېدى موللا زەيدىن ۋە خەلق توپى ئىچىدىن ئۈزۈلۈپ چىقتى. ئۇنى مېھمان قىلىشقا ئامالسىز قالغان خەلق ۋاقىراپ:

— ئۆزەڭ كىم؟ ئىسمىڭنى ئېيتىپ كەت، — دېدى.

— ئىسمىم موللا زەيدىن، خەير - خوش! — موللا زەيدىن قولىنى پۇلاڭلاتتى.

— موللا زەيدىن...

— موللا زەيدىن...

— خەلق ئۇزۇنغىچە ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قارىشىپ قالدى.

(6)

بىزنىڭ يولۇچىلىرىمىز يېڭىسار خەلقى بىلەن خوشلىشىپ، بۈگۈر، چومپاق، چول ئاۋات، ياقا مەنزىللىرىنى — كىشىنى زېرىكتۈرۈۋېتىدىغان ئۇزۇن چۆلنى بېسىپ ئۆتتى. بۇ مۇساپە پىيادە يۈرۈشكە بەش كۈنلۈك يول ئىدى. روزىخان گەرچە باشانغان ئايال بولسىمۇ، يەنىلا تېتىك قەدەم تاشلاپ، ئەرلەردىن قالماي يول باساتتى. غۇلام بولسا خۇددى شاتۇردەك چېۋەر، يېنىك ئىدى. موللا زەيدىن گايى ئاتلىق،

تەرەپتە چەكسىز جاڭگال ساغۇچ بوزۇرۇپ ياتاتتى. شىمال تەرەپتە تاغ تىزمىلىرى بارغانچە بىر تاليىپ بولۇپ ئاخىرى ئۇپۇقتا چوكۇپ كېتەتتى. موللازەيدىن بۇچەكسىز چوللەرگە قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇھ تارتىپ قويدى ۋە ئاۋازىنىڭ بېرىچە ناخشا ئېيتقۇسى كەلدى.

«قىزىق ئىش - ھە! ئەسھابۇلكەھپنىڭ بازىرى نىمە ئانچە ئېتتىك؟ كىشلەرنىمە ئۈچۈن ئۇنىڭدىن قاتتىق تەسىرلىنىدۇ؟ نادانلىق - خۇراپاتلىق دىگەن شۇنداق بولامدۇ - يە؟ بۇخۇراپاتلىق نەدىن كەلدى، ئۇنى كىم ئۆگەتتى؟ مىرزاكېرىم داخان ئۆگەتتىمۇ؟ خۇراپاتقا شۇلار باشلاۋاتامدۇ؟ مەنمۇ داخانلىق قىلدىممۇ؟ ياق. بەلكى خۇراپات - جاھالەت قۇلۇپلىرىنى ئۇز ئاچقۇچى بىلەن ئاچقاندەك قىلدىم. زەھەرنى زەھەر بىلەن ياندۇرۇش، دىگىنى بەلكىم مۇشۇ بولۇش كېرەك...».

كوز ئالدىغا كېلىۋاتقان بۇ ئىشلار بىلەن ئۇز ئۇزىگە قويۇلغان سوئاللار بىر بىرىگە ئۇلۇنۇپ، موللازەيدىننىڭ كاللىسىنى بىردەممۇ ئارامىدا قويمىدى. ئاخىرى ئۇ ئايغى چىقمايدىغان بۇخىيالارنى تاشلاپ ھەمراللىرى بىلەن سوزلىشىشكە كىرىشتى.

— روزىخاچا، سىز بىلەن سىردىشىپ، خۇددى ئاكا - ئۇكىدەك بولۇپ قالدۇق. بۇقېتىم كوچارغا بارغىنىمىزدا بىز- بىلەن بىللە تۇرۇڭ. ئەپلىشىپ قالسا يەرلىشىپ قېلىڭ، — دىدى موللازەيدىن.

تولاراق ئاتتىن چۈشۈپ ھەمرالىرى بىلەن پىيادە يول باس-
تى. بۇ ئۇزۇن يولدا زېرىكمىشتىن ياكى باشقا سەۋەپلەردىنمۇ،
موللا زەيدىن ھەر خىل خىياللارغا بېرىلەتتى...

«ئىشلار قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ — دەيتتى ئۇ ئۆز-ئۆ-
زىگە، — ئۇخلاپ چۈشۈمگە كىرمىگەن ئىشلارنى كورۇۋاتىمەنغۇ!
مەن نەدىمۇ ئەسىا بۇلكەپكە بارىمەن. ئەسىا بۇلكەپنى كورگۇ-
نۇممۇ يوق. تەسەللىسىملا بازارغا سالسام ئەجەپ ئېقىپ
كەتتى؟ بۇنى ماڭا كىم ئۆگەتتى؟ خىزىر ئەلەيسالام كېلىپ
بىر كېچىدە دىلىمغا سالدىمۇ؟ ياق خىزىر ئۆگەتكىنى يوق.
بۇنى ماڭا ئۇچراۋاتقان ئىشلار ئۆگەتتى. ئەمىلىيەتتە شۇ
ئىشلار بولمىغان بولسا، مەنمۇ بۇ ئامالارنى تاپمىغان بولات-
تىم. خەير، بولىدىغان ئىش بولدى، مېنى يەنە قانداق
ئىشلار كۈتۈۋاتىدىكىن، بۇنى كىم بىلسۇن؟ مەيلى
قانداق بولمىسۇن، خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولال-
سام، خەلقنىڭ بېشىدىكى ئازاپ-ئوقۇبەت، دەردۇ-
بالالارنى تەڭ تارتىشىپ بېرەلىسەم بولدىغۇ! بۇنىڭ
ئۆزى بىر ھالاۋەت. ماڭا بۇنىڭدىن باشقا ھالاۋەتنىڭمۇ
لازىمى يوق. ئۆزەم شۇنداق ئوسۇپ چوڭ بولۇپ قاپتىمەن.
ئاتا-ئانام كىچىكىمدە ئولۇپ توگەپتۇ. ھازىر مەن ئىككى
بالىنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدىم...»

خىيال بۇيەرگە كەلگەندە ئىككى بالىسى بىلەن ئايىلى
ئايىمخاز كوز ئالدىغا كەلدى. بۇچاغدا موللازەيدىن ئىختىيار-
سىز ھالدا ئارقىغا بۇرۇلۇپ تۇرپان تەرەپكە قاراپ قويدى.
تۇرپان يىراقتا قالغان ئىدى. ئۇنىڭغا كوز يەتمەيتتى. چول

يۇمشاپ قالدى، خوجايىمىز بەگنى كوردۇققۇ، يامانلىقىنىڭ جا-
زاسىنى تاپتى. مەن ھەر قېتىم يېڭىلاردىن ئۆتكەندە ئانچە-
مۇنچە يوقلاپ، تاپقان-تەرگىنىمدىن ئاز-تولا بېرىپ كې-
لىمنى ياغلاپ ئۆتەتتىم. بەزىدە بەرگەن نەرسەم ئازراق بو-
لۇپ قالسا تىللاپ-خارلايتتى، ھەتتا قامچا بىلەن ئۇرغان
چاغلىرىمۇ بولغان. بەگ بولغانلار ئوغرىنىڭ قاراقچىسى.
بەگلەر شۇنداق ئەسكى ئىشلارنى قىلغان يەردە، مەن قىلسام
نېمە بوپتۇ دەپ، ئەسكى ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈۋەردىم. مەنمۇ
ئادەمغۇ! ياخشى گەپ، ئىللىق چىرايمۇ لازىمغۇ!
مېنىڭ تەككىنىم يەركەنلىك. كىگىزچى ئەھەت قارىم
دېگەننىڭ ئارزۇلاپ باققان قىزى ئىدىم. قىز ۋاقتىمدا رەھ-
مەتلىك داۋۇت مېنى ئېلىپ تاغ ئارقىسىغا سورەپ كەلدى.
بىر نەچچە ۋاق ئوقەت قىلىپ يامان ئەمەس جان باقتۇق.
كېيىن داۋۇتنى ئەسكەرلىككە تۇتتۇۋالدى. 5-6 يىل ئەسكەر
بولۇپ راسا ئوچىغا چىققان قىمارۋاز بولۇپ چىقتى. شۇنىڭ-
دىن كېيىن خەقنىڭ مال-مۈلكىنى ئوغرىلاپ ئەسكى ئېتىمىز
چىقتى. كېيىنچە ئۇرۇمچىگە سىغماي قاراشەر تەرەپكە كەل-
دۇق. ئودېكتەك ھەممە يەرنى سېسىتىپ، ئاخىرى كورلا بىلەن
كۆچار ئارىلىقىدا جاڭگال ئوغرىسى بولۇپ كەتتۇق. رەھمەت-
لىك ئېرىممۇ ئولۇپ كەتتى. ئوزەممۇ چوڭ بولۇپ قالدىم.
يەنە بوردەك ئەتىدىن كەچكىچە جاڭگال
كېزىپ يۈرۈش بۈگۈنكى كۈندە راستىنى ئېيتسام
ئوزەمگىمۇ خوشياقمايدىغان بولۇپ قالدى.
بۇ قېتىم ھەر قايسىڭلار بىلەن بىر سەپەردە كې-

... — لايىغى چىقىپ قالسا ئەرگە بەرسەك ئالاچاي-
لاشامدۇ؟ — دېدى غۇلام چاخچاق قىلىپ.

— قېرىغاندا ئەر ئالامدۇ؟ ئالىمەن دېسىمۇ تەگمەس-
مەن، — دېدى روزىخان ئۇچۇق چىراي بىلەن، — ئىككىڭىز-
لار نەدە بولساڭلار، مەنمۇ شۇ يەردە بولاي، قانداق
دەيسىلەر؟

— بولىدۇ. بىزنى ئۇكام دەپ يۈرۈۋېرىڭ. بىزمۇ سىز-
نى تاشلىۋەتمەيمىز. ئامال بولسا بۇرۇنقىدەك سەرسان بو-
لۇپ يۈرمەي، بىر يەردە مۇقىملىشىپ قالسىمىز ياخشى
بولاتتى.

— مەنمۇ زېرىكتىم. پۈتۈن ئۆمرۈمدە كەربالانىڭ ئىتتى-
دەك سوكۇلداپ شەمۇ-شە يۈرۈپتىمەن. يا ئەر خولىغى،
يا ئۆي خولىغى كورمەي شۇنچە ياشقا كەپقاپتىمەن. — روزى-
خان ئۆزلۈگىدىن تەسىرلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى، — بۇ قې-
تىم موللا ئۇكامغا يولۇقۇپ دىلىم خېلى يورۇپ قالدى. ياخ-
شى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ، دېگەندەك خېلى تەسىرلەندىم.
ئۆمرۈمدە ياخشى گەپ ئاڭلاپ كورگەن خوتۇن ئەمەسمەن.
ئۆزەمنىڭمۇ خۇيۇم ئەسكى، ماڭغان يولۇم ئاندىن ئەسكى. قە-
يەرگىلا بارسام ئوغرى خوتۇن، لۈكچەك خوتۇن، دەپ ھەممە-
سى قاغايدۇ. تازىنى تاز دېسە ئۆلگىسى كەلگەندەك مېنىمۇ
ئوغرى، لۈكچەك دېسە ئاچچىغىم كېلىپ بىئارام بولىمەن، ھەر
قايسىڭ ئەسكى دېيىشسەڭ مەنمۇ ئۆلگىچە ئەسكىلىك قىلىمەن،
دەپ خەق بىلەن قېرىشىپ، ئۆلۈگۈم چولدە قالسىمۇ مەيلى
دەپ يامانلىقتىن قول تارتمىدىم. بۇ قېتىم دىلىم سەل-پەل

قوساق كۆپىگى مېنى شۇنداق بوزۇۋەتتى. ئەگەر مېنى ھىلە-
باي دىگەن خومسا بوزەك تاپمىغان بولسا، مەن بۇنچىلىك
ئەسكى يولغا كىرىپ قالمايتتىم. ئاتامدىن ئىككى چارەكلىك
باغ بىلەن بىرقانچە ئېغىز ئۆي - جاي قالغان ئىدى. باغ
ئۆزى كىچىك بولسىمۇ، ئىنتايىن كېلىشكەن نەشپۈتلۈك باغ
ئىدى. ھىلىمباينىڭ بۇ باققا كۆزى چۈشۈپ ئۇنى دەپ - بۇنى
دەپ يۈرۈپ ئاخىرى باغ - ھويلامنى تارتىۋالدى. قازىغا
ئەرز قىلسام بايغا يان باستى. بەگلەرمۇ باينىڭ سۆزىنى
ئۆڭ قىلىدىكەن. جاھاننىڭ ھەممىسى كېلىپ مېنى بوزەك
قىلغانلىقىغا قاراپ مۇشۇ يولغا كىرىۋالدىم. ھىلىمباينىڭ
ئىشلىرى قىزىق بولدى. مەن يەتتىم بالا بولغاچقا، بىر كۈن-
لىرى ئۆزىچە ماڭا ئاتىدارچىلىق قىلغۇسى كېلىپ ئۆيلەندۈ-
رۈپ قويماقچى بولدى. يىراق سەھرادىن بىر كىشىنىڭ قىزىنى
كۆچۈرۈپ كېلىپ ماڭا نىكالاپ قويدى. تويلۇق بەرگەن
نەرسىسى: بىر سەگەز كۆينەك، بىر پار قىرىم ئۆتۈك، بىر قىزىل
شەلپەر جىلىتكە، بىردانە چاياغلىق، بىردانە تۇماق، بىر
چارەك گۈرۈچ، 5 جىڭ ياغ، بىردانە ئوغلاق. جۈغى ھەمى
5 - 6 سەر يارچەن خەشلەپ تويىنى قىلدى. مەنمۇ بوپتۇ دەپ
يۈرۈۋەردىم. بىر كۈنلىرى ھىساپ - كىتاپ قىلىشىپ قويايلى
دىسەم، ۋاي ئۇكام ئۇتۇپ تۇرمامسەن دىدى. باي ماڭا رەھىم
قىلىۋاتىدۇ دەپ يۈرۈۋەردىم. ئارىدىن 2 - 3 يىل ئۆتكەندىن
كېيىن، باي مەلىمىزدىكى ئىمام - مەزىنلەرنى كىشى قويۇپ،
غۇلامنى ئويلەپ قويسام قولىمنى يوپۇرۇپ جىم يۈرىدۇ،

تىۋاتىمەن. ئەمدى سىلەر نەدە تۇرساڭلار مەنمۇ شۇ يەردە بولاي. ئىككىڭلارنىڭ ئىسسىقىنى قايتىپ بەرسەممۇ بىر ئىش. قانداق دەيسىلەر؟

— ياخشى دېدىڭىز. بىزنى ئۆز ئۆكىڭىز دەپ بىلىڭ. بىزمۇ سىزنى تاشلىۋەتمەيمىز. ھەر قانداق ئىشىڭىزغا مانا بىز تەييار، — دېدى موللازەيدىن. ئاندىن غۇلامغا قاراپ:

— سەنچۇ غۇلامجان؟

— ساڭا ئوخشاش ئاز - تولا كارامىتى بار ئادەمگە بالدۇرراق ئۇچرىغان بولسام، ھەرگىز ئوغرىلىق قىلمايتتىم-جۇما! — دېدى غۇلام كۈلۈمسىرەپ، — بۇقېتىم كوچاردا ئوزەمنى بىر تونۇتىدىغان بولدۇمدە. ئىلگىرى - كېيىن ھەممىنى جايلاپ، گاڭسا - جىسا قىلىپ يىغىشتۇرۇپ...

— نېمە دەۋاتىسەن؟

— نېمە دەيتتىم، خۇرجۇندا يامبۇ بار. كوڭۇل توق. قىمارنى چوڭ ئويناپ، قاتلاپ تىكىپ، كوچارنىڭ ھەممە قىمارۋازلىرىنى گاڭسا - جىسا قىلىۋېتەي دەيمەن.

— توخۇ داڭگال، ئوچكە جاڭگال چۈشەپتۇ دەپ، خىيالىڭ قىمار ئويناشتىمۇ؟

— كوچارلىق قىمارۋازلارغا تولا ئۇتتۇرۇپ، نۇرغۇن پۇلنى سەپ بەرگەن ئوغرىمەن. دەردىم تولا. بۇ قېتىم شۇ دەردىمنى چىقىرىۋالاي دەپ خىيالىم شۇ يەرگە كېتىپتۇ، — دېدى غۇلام كۈلۈمسىرەپ، — مەن ئەسلىدە قىمارۋازمۇ ئەمەتىم. كورلىدا خېلى ياخشى ئادەمنىڭ بالىسى ئىدىم. لېكىن

لام ئۇزىنىڭ قىلغان سۆزلىرىگە ئۆزى كۈلۈپ بىردىنلا ۋاقىرىۋەتتى، — ۋاي - ۋۇي ماۋۇ تاشلار خۇرجۇننى تېشىپ قويۇپتىغۇ!

دەرۋەقە تاشلار يول بويى تولا دومىلاپ خۇرجۇننىڭ بىر بۇرجىكىنى تۆخۇم پاتقىدەك تېشىپ قويغان ئىدى.

— قانداق قىلىمىز، تاشلىۋېتىمىزمۇ — يە؟

— تاشلىۋەتكىلى بولمايدۇ، ماتاغا يۆگەپ قويساق تۇرۇۋەرمەمدۇ، — دېدى موللا زەيدىن ۋە خۇرجۇندىن بىر نەچچە قۇرۇق خالتىلارنى ئېلىپ تاشلارنى يۆگەپ قويدى.

— يامان يەرگە كېلىپ قالدۇق، — دېدى غۇلام يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان خانىقا تامىنىڭ دەرەخلىرىگە قاراپ، — ئۇ يەردە چازا بار. شورىخانىنىڭ ئاچ بورىلەردەك جىسالىرى يول توساپ ياتىدۇ. خۇددى يولۇچىلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ شىلىۋالىدىغاندەك پۈتۈن نەرسە-كېرەكلەرنى ئاقتۇرۇپ ئاۋارە قىلىدۇ. مەنغۇ ھەرقېتىم كەلگەندە ماڭىدىغان بىر يولۇم بار. شۇ يول بىلەن جىسالارنىڭ كۆزىگە توپا چېچىپ ئۆتۈپ كېتەتتىم.

— ئۇنداق بولسا، ئىككىڭلار ئۆز يولۇڭلار بىلەن كېتىۋېرىڭلار، مەن تەۋەككۈل دەپ چوڭ يول بىلەن ماڭاي، بولامدۇ؟

— بولىدۇ. بۈگۈن ئاخشام كۈۋرۈك بېشىدا تېپىشايلى، — دېدى غۇلام ۋە روزىخاننى ئەگەشتۈرۈپ دەرەخلەر ئارىسىدا كۆزدىن غايىپ بولدى.

ئۇنىڭ تويى ئەرزانغا چۈشمىگەن دىگەن گەپلەرنى قىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ، بوپتۇ بىرەي ھىساپلاپ كورسەتسۇن دىسەم، 70 - 80 سەر تەڭگىنىڭ ھىساۋىنى كىرگۈزۈپتۇ. ئۇنداق ئەمەس دىسەم، بىر كۈنى قازىخانىغا، بىر كۈنى بەگنىڭ ئالدىغا قىچقارتىپ ئاۋارە قىلغىلى تۇردى. ئاخىرى باغنى بەرسۇن، قالغان پۇل-نى ئاستا - ئاستا تولىسۇن دىگەن گەپ چىقتى. شۇ يول بىلەن ئاۋال باغنى تارتىۋالدى. يەنە بىر نەچچە ۋاق ئۆتكەندە ھىلىمباينىڭ بىر نەچچە ئادىمى كېلىپ، كۆرە - كۆرپەمنى ئۆيدىن تالاغا تاشلاپ، ئۆينى تارتىۋالدى. بىز كوچىدا قال-دۇق. يىغلىسام يىغام، داتلىسام دادىم يەتمىدى. نەگىلا بار-سام باينىڭ سوزى ئۆتۈك. شۇ ئاچچىغىمدا ئۆي - ماكانىمنى تاشلاپ، خوتۇننى ئۈچ تالاق دەپ قويۇۋېتىپ سەرگەردان بول-دۇم. ئاستا - ئاستا ئوغرىلىق قىلىدىغان بولدۇم. ژىرىكسەم كۆچارغا كەلدىم. ئىش قىلىپ مۇشۇ ئوتتۇرىدا جانىنى ئوغرى-غا بەرمەي كېلىۋاتىمەن.

بولار مۇڭدىشىپ خېلى يول باستى، لەڭگەردىن ئوت-كەندە غۇلام گەپنى ئوزگەرتىپ:

— مانا بۇ، ئامبال - غوجاملا سەگىدەپ ئۆتىدىغان جاي. ئۆرۈمچىدىن بۇ تەرەپكە ئوتكىچە بىر بوپىسىنى قوڭغا قو-يۇپ سەگىدەيدۇ، 2 يىل ئۆتكەندە ئۆرۈمچىگە يانغىچە تۇت ھارۋىدا كېلىپ سەگىدەپ ئۆتىدۇ. ئۇ چاغدا يەلپۈپ تۇرىدى-غان ئىككى ئادىمى، چاي كوتىرىدىغان بىر ئادىمى، 3 - 4 دوغىسى، تاش توقۇملۇق يورغىسى بولىدۇ. ھا، ھا، ھا، — غۇ-

خۇرجۇنلارلى تەكشۈرگەن ئادەم، سىزنىڭ ئەسكى خۇرجۇنۇڭنى-ى تەكشۈرەلمەيمىزما؟

— جىسابىڭىم، ئەسكى چاپاننىڭ ئىچىدىمۇ ئادەم بـار دىگەندەك مىنىڭ بۇ ئەسكى خۇرجۇنۇمنىڭ بىر بېشىدا ئـەسكى تامبال بىلەن يامبۇ، يەنە بىر بېشىدا ئامبال بىلەن دىـەنباۋ بار، قانداق گەپلىرى بارمۇ؟ بىزمۇ شەھەر - شەھەردە باش كوتىرىپ، ئەسكى خۇرجۇندا تاش كوتىرىپ، مەن - مەن دىگەن نوچىلارنىڭ زۇۋانىنى دارغا تارتىپ كەلگەن بىز!

باجـگىر سەل ھەيران بولۇپ:

— گەپىڭىز ئورانىدىن قارىغاندا گوڭسى① ئىلىپ كەلـ گەن ئوخشايلا، بىزگە ئـازراق چـاي پـۇلى بېرىپ يـولىلىرىغا ماڭسىلا غوجام! — دىدى.

— سورىساڭ راۋرۇس سورا! يامبۇ سورىساڭمۇ بەرگۈچـ لىگىم بار،— دىدى موللازەيدىن ھوكىرەپ.

— ئىلتىپاتلىرى، غوجام.

موللازەيدىن خۇرجۇنغا قول سىلىپ، ماتاغا ئـورالغان يامبۇدىن بىرنى چىقىرىپ باجگىرنىـڭ قـويىنىغـا تىقتى. دەل شـۇ چـاغـدا ئـوي ئىـچىدىـن يـەنـە بىر باجـگىر چىقىپ قالدى. موللازەيدىن شۇ ئـانىلا ئـاۋازىنى پەسلىتىپ:

— ھىچكىمگە تۈيدۈرماي ئويۇڭگە ئاپىرىپ خـەشلە! — دىدى - دە ئاتنى بىقىنداپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۆيدىن چىققان باجگىر ئۇچقاندەك يىتىپ كىلىپ:

— سودىگەر نىمە بەردى؟ — دىدى.

---

① گوڭسى — ھوكۈمەت ئالاقىسى.

ساقساقا يېقىن يەردە چازا بولۇپ، ئۈچ نەپەر باجگىرجىسا ئۇتكەن - كەچكەن سودىگەرلەرنى تەكشۈرۈپ، چاتاق تېپىپ قاقتى - سوقتى قىلاتتى. بۇلارنىڭ ئەسكىلىگىدىن ھەممە ئادەم قاخشايتتى. كۈن ئولتۇرۇپ كوز باغلىناي دىگەن چاغدا موللا زەيدىن بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. باجگىرلاردىن بىرسى ئۇيدىن چىقىپ ۋاقىرىدى:

— توختا، كېچىدە نىمە قىلىدىغان ئادەمسەن، نەدىن كەلدىڭ؟

— ئەتىگەن چىققان يەردىن، — دىدى موللازەيدىن.

— تولا دامخورلۇق قىلما، ھازىر نە؟ ، كەدقالدىڭ، نەدە تۇرۇۋاتىسەن، بىلەمسەن؟

— بىلىمەن، ئاسماننىڭ ئاستىدا، ئاتىنىڭ ئۈستىدە، بوكۈمنىڭ ئاستىدا، كەشىمنىڭ ئۈستىدە تۇرۇۋاتىمەن.

— غەلىتى گەپ قىلمىسىنا، ھىلى بىكار زۇۋانىڭنى دارغا تارتىپ قويىمەن! — دىدى باجگىر ئاچچىغى كېلىپ.

— بۇ شەھەردە زۇۋاننى دارغا تارتامدۇ؟

— ھەئە، زۇۋانىڭنى دارغا تارتىپ، كوزۈڭنىڭ ئالا - قارىسىنى ئېلىپ، خامىرىڭنى يېرىپ، جېنىڭنى چىقىرىپ ئالقىنىڭغا قويىدىغان شەھەر بۇ. بۇ دىگەن كۇچار، مەن دىگەن شورىخانىنىڭ (باجخانىنىڭ) جىساسى. داخۇڭگەيلىك قىلماي ئاتتىن چۈش، خۇرجۇندىكى نىمە، تەكشۈرىمىز!

— خۇرجۇننى تەكشۈرۈشكە چىشىڭلار پاتامۇ؟

— تولا گەپ قىلماي چۈشكىنە! نى - نى زىلچا

مەھەللىسى قاتارلىق چوڭ كوچا ئېغىزلىرىدا چوڭ چاخسا، كوۋرۇكنىڭ، ئىككى بېقىنىدىكى تار كوچىلارغا كىچىك چاخسا ئورنىتىلغان بولۇپ، يامۇلدىن 2 جىڭغا ① دۇمباق چېلىنغان ياكى زەمبىرەك ئېتىلغاندىن كېيىن شەھەر چاخسىلىرى ئېتىلىپ، يوغان قۇلۇپ سېلىناتتى. شۇنىڭدىن كېيىن شەھەر كوچىلىرىنىڭ ھوقۇقى جىسەكچى - تاكتاكچىلارنىڭ قولىغا ئۆتەتتى. ھەرقانداق كىشى ئۇچرىسا، شۇلار سوراق قىلاتتى. يامۇل ۋە ھەربى گازارما بولسا شەھەر ئىچىدە ئىدى.

موللازەيدىن باجگىرلەردىن ئاجراپ توپ - توغرا چوڭ كوچا بىلەن كوۋرۇكنىڭ بېقىنىغا كەلدى. روزىخان بىلەن غۇلام ئىككىسى كوۋرۇكتىكى ئامازشام بازىرىدا ساما يەپ، دوغاپ ئىچىپ ئولتۇرغان ئىكەن. بۇلار شۇيەردە تېپىشتى. موللا زەيدىن ئاتتىن چۈشۈپ، ئىسسىق ساما يەپ ئىككى ھىجىر دوغاپ ئىچتى. ئاندىن ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ قايماق بازىرى بىلەن ئاستىنقى ساي بويىدىكى سارايلاردىن بىرسىگە كەتتى.

ئەتىسى جۈمە كۈنى ئىدى. موللازەيدىن ساي بويىدىكى سارايدىن چىقتى. ساينىڭ ئىچى يۈزلىگەن ئوتۇن ھارۋىلىرى بىلەن تولغان ئىدى. «نىمە دىگەن تولا ھارۋا، نىمە دىگەن تولا ئوتۇن؟» دەۋەتتى ئۇ ئىچىدە. ھارۋىلاردا سوكسوك، قاخشال، توغراق، قىزما (يۇلغۇن) ئوتۇنلارنىڭ ئۈستىلىق بىلەن بېسىلغانلىقىغا قاراپ ھەيران بولدى. شەھەر چوڭ بولغاچقا،

---

① 2 جىڭ — كەچ سائەت 10 لار بولسا كېرەك.

— ھېچنېمە بەرگىنى يوق، — دېدى باجگىر ئۆزىنى قاچۇرۇپ.

— مۇنداق قىلە، قويۇنۇڭدىكىنى كۆرۈپ باقاي!

شۇنداق قىلىپ بىرسى ئۆزىنى قاچۇردى، يەنە بىرسىنىڭ گۇمانى تېخىمۇ كۈچىيىپ قېرىشتى. بۇ ئىككىسى جاڭجاللىشىپ تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە 3 - بىرسىمۇ ئۆيدىن چىقىپ جېدەلگە ئارىلاشتى. ئۈچ باجگىر بىرسى بىرسىگە كۈچ ئىشلىتىپ! 1 - باجگىرنىڭ قوينىدىكى نەرسىنى تالاشتى. بۇلار بىر-بىرسىنى يەرگە بېسىشتى، پومداقلىشىپ چېلىشتى. لاتىغا ئورالغان يامبۇ ئاخىر ئۇنىڭ قوينىدىن چىقىپ ھەلى ئۇنىڭ، ھەلى بۇنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تالاش ئىچىدە قالدى. بۇلار بىر بىرىنى مۇشتلاشتى، توپىغا بېسىشتى. تۇمشۇقلىرى قان بولدى. شۇ ئەسنادا يامبۇ ئورالغان لاتا چۇۋۇلۇپ، مۇشتۇمدەك قارا تاش ئوتتۇرىغا چىقتى. باجگىرلەر ھەيران بولۇپ ئىنچىكىلەپ قاراشتى. ئاخىرى ئۈچىسى تەڭلا ئۆيگە كىرىپ چىراق يورۇغىدا تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭ ھەقىقەتەن بىر پارچە تاش ئىكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن روجەكتىن سىرتقا تاشلىۋەتتى. بۇلار گەپ - سۆزقىلىشماستىن ئاغزى - بۇرنىدىكى قانلارنى، يۈز - كۆزىدىكى توپا - توزاڭنى تازىلاپ، دېمى ئىچىگە چۈشكەن ھالدا:

— خومسا، بىزنى قالتىس بۇردا قىپتۇ! — دەپ غۇڭشۇشتى.

(7)

كۇچارنىڭ شۇ دەۋردىكى شەھەر مۇداپىئەسى مۇنداق ئىدى: ساقساق، سۇقۇۋۇغى، گەيشىياڭ، پاختا بازىرى، كوكچى

ئۆرۈك - شاپتۇل سودىسى كەچكىچە بولاتتى. دوقمۇش - دوقمۇشتا قوغۇنلار دۆۋىلىنىپ تۇرۇپ كېتەتتى. خەلق بارغانسېرى كۆپىيىپ كوچىلارغا لىق تولدى. 8 - 10 ياشلاردىكى بالىلار "پوش - پوش، چاپان ياغلاشتى" دەپ يالغان ئېيتىپ يول تاپاتتى. "چاقماق، چاقماق، قاراڭغۇدا ياقماق، ئالمىغانلار ئاخماق" دەپ سەرەڭگە ساتقۇچى بالىلار ئىنتايىن تولا بولاتتى. قەيەرگىلا بارسا شۇ بالىلارنىڭ توۋلىغان ئاۋازلىرى قۇلاقنى ياراتتى. كوچار بازىرىدا يەنە 5 تال ياڭاق، بىر دوپپا جىگدە تىزىپ ئولتۇرغۇچى مومايلار، ئىنككى يىلك يىپنى ئالدىغا قويۇپ ساتىمەن دەپ ئولتۇرغان كەمبەغەل ئاياللار خېلى جىق سانىنى ئىگەللەيتتى.

موللا زەيدىن زېرىكمەستىن بازارنىڭ ھەممە يېرىنى ئارىلاپ، كوچاردىكى بايلىق - كەمبەغەللىكنىڭ سۈرەتلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ چىقتى.

موللا زەيدىن تولا چوگىلەپ ھارغىنلىق ھىس قىلدى. گويا بازاردىكى چاڭ - توزاڭدىن بوغۇلغاندەك دىمى سىقىلغاندەك بولدى. شۇڭا ئۇ، كوكچى مەھەللىسىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ يەنە قايسى تەرەپكە مېڭىشنى تاپالماي ئارسالدا بولۇپ تۇراتتى. قىغدوك تەرەپتىن بىر توپ خەلق دۈكۈرۈشۈپ كەلدى. توپنىڭ ئىچىدە ئىشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ، يۈزىگە قارا سۈرتۈلگەن ئىككى ئادەم كېلەتتى. ئۇلار ئوغرىلىق قىلغاننىڭ سازايى دەپ توۋلايتتى. موللا زەيدىن بۇنىڭغا قىزىقىپ ئەگەشتى. سازايى قىلىنغۇچىلارنى رەستىدىن ئۆتكۈزۈپ،

ھەر جۈمە كۈنى نەچچە يۈز ھارۋا ئوتۇن سېتىلىپ تۈگەيدىغان-لىغىنى چۈشەنمىگەن ئادەم بۇ ئوتۇننىڭ كۆپلىكىگە قاراپ قالاپ تۈگەتكىلى بولامدۇ؟ دەيتتى.

كۇچاردا ھەر جۈمە كۈنى بازار بولاتتى. كۇچارلىقلار جۈمە بازىرىنى ئازنا بازار دەپ ئاتايتتى. ئاستىنقى سايدا ئوتۇن بازىرى، ئۈستۈنكى سايدا (كۆۋرۈكنىڭ جەنۇپ تەرىپى، ئاستىنقى ساي، شىمال تەرىپى ئۈستۈنكى ساي دەپ ئاتىلاتتى) توخۇ، ئۆدەك، كەپتەر، تۇخۇم، تۇزغاق بازىرى بولاتتى، ئۇنىڭدىن سەل يۇقۇرىدا شورىخانا بار ئىدى. ئۇنىڭ بېقىنىدىكى سايدا ئات، كالا، قوي بازىرى بولاتتى. موڭغۇللار يۇلتۇزدىن يۈزلەپ - يۈزلەپ ئات، كالا، قوي ھەيدەپ كېلىپ كۇچار بازىرىدا ساتاتتى. چوڭ رەستىدە گەزمال، ماتا - چەكمەن دۇكانلىرى جايلاشقان. كوچىنىڭ ئىككى قاسنىغىدا ھەر خىل يايمىچىلار، دورا پۆرۈچىلار ئورۇن ئالاتتى. بۇلۇڭ - پۇشقاقلاردا سامسىخانا، ناۋايخانا، دوغاپچى، كاۋاپچى ۋە بېلىق پۇشۇرۇپ ساتقۇچىلار، سېرىق پولو، سېرىق لەگمەن ساتقۇچىلار بەكمۇ تولا ئىدى. پاختا بازىرىدا باشتىن - ئاياق پاختا دۇكانلىرى، ئاتقۇچىلار جايلاشقان ئىدى. ۋاڭنىڭ ئوردىسى تەرىپىگە ماگىزىنلىرى دوپپا، تۇماق، ئۆتۈك بازىرىغا باراتتى. ئاندىن يىپ بازىرى، يىڭ بازىرى بولاتتى. ئاشلىق بازىرى قۇتلۇق ئوردىنىڭ قومىغا تۇتىشاي دەپ قالاتتى. قايماق بازىرىدىكى ئەتىگەنلىك سۈت - قايماق سودىسى، بېجاق نان سودىسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن

بۇيەردىكى تاماشا يەنە باشقىچە ئىدى. ئادەملەر توپ - توپ دوگىلەك بولۇپ ئولتۇرۇپ تورت ئوشۇق ئاتاتتى. شىشخال ۋە جۇپ - تاق ئوينايتتى. سەل چەتتە ئازادىرەك جايلاردا، ئاپپاق ساقال ئادەملەر تورتتىن - تورتتىن كىگىز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ بەشلەك قەغەز ئوينايتتى. بۇلار قىمارۋازلار توپى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىرنەچچە توپ كىشىلەر چەمبىرەك بولۇپ ئولتۇرۇشۇپ چىلىمدا نەشە چېكەتتى. چىرايلىرى سارغايغان، كوزلىرى خۇمالاشقان بۇ بەڭگىلەر تولىمۇ سورۇن كورۇنەتتى. ئۇلارنىڭ ئوزايىدىن كىچىك باللار قورقۇپ يېنىغا بارالمايتتى. موللازەيدىن ھەممىنى بىرقۇر كوزدىن كەچۇرۇپ بىرتاۋ كادىن غۇلامنى تاپتى. ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ تىزىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان غۇلام موللازەيدىننى كورۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە خىجالەت بولغان ھالدا:

— بۇگۇن يەنە يىلان مۇڭگۇزى بارقىمارۋازغا يولۇقۇپ ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ قويدۇم، — دېدى.

— يىلان مۇڭگۇزىدىن ساڭىمۇ بىرنى تېپىپ بەرسەم بوپتىكەن، نەدە بار ئىكەن؟

— ئەپراسىياپنىڭ شەرىدە تولا دەيدۇ.

— ئۇشەھەر نەدىكەن؟

غۇلام جاۋاپ بېرەلمەي شۇك بولۇپ قالدى. موللازەيدىن سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— گەپ يىلان مۇڭگۇزىدە ئەمەس. قىمارنىڭ ئوزىدە. قىمار ئوينىساڭ راۋرۇس قىمارۋاز بولۇپ، كېچە - كۇندۇز

ساقساققىچە ئېلىپ بارغاندىن كېيىن ئارقىغا قايتۇرۇپ كېلىپ كوۋرۈككە كەلگەندە ئىشەكتىن چۈشۈرۈپ كوۋرۈكنىكى تۈۋرۈككە قۇلىغىدىن مىخلاپ قويىدى. خەلق توپى ئۇلىشىپ ئوغرىلارغا لەنەت - نەپرەت ياغدۇراتتى. بەزەنلەر ئوغرىنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈپ ئۆتەتتى...

بۇنىڭ ئارقىدىن يەنە بىر ۋەقە يۈز بەردى. كوچىدا ئاياللار قېچىشقا باشلىدى. يۈزىگە چۈمبەل تارتقان ئاياللار ياكى پۈتۈن باش قىسمىنى ئوراپ، يالغۇز سىڭا كوزىنى ئوچۇق قويۇپ بازار قىلىۋاتقان چوكانلار تەرەپ - تەرەپكە قاچاتتى. بۇنىڭ ئارقىدىنلا يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئىككىدىن تۆت نەپەر جازاچى رەئىسلەر دەرىلىرىنى كوتىرىشىپ پەيدا بولدى. بۇ رەئىسلەر بازارنى ئېتىساپ قىلىپ، ئاياللارنى قوغلاش ئۈچۈن قازىخانىدىن چىققان. شۇڭا ئاياللار ئۇلارنىڭ جازاسىدىن قاچقان ئىدى. موللازەيدىن بۇ كارامەتلەرنى كورگەچ راستىن ئارام ئېلىش ئۈچۈن كوۋرۈكنىڭ يۇقۇرى تەرىپىدىكى سايغا چۈشتى. بۇ يەردە مەدداھلار سورۇن تۈزەپ ئاجايىپ ناتىقلىقى بىلەن توپ - توپ خەلقنى ئەتراپىغا جەملەپ، ھەر خىل جەڭنامە، ئىشقى - مۇھەببەت داستانلىرى ۋە ھىكايىلەرنى سوزلەيتتى. بۇ ئەتراپتا يەنە راۋاپچىلار، ئوغلاقنى ئۇسسۇل ئوينىتقۇچىلار مۇبار ئىدى. ھەرقايسى ئۆز ماھارەتلىرىنى كورسىتىپ، خەلقنى رازى قىلغاندىن كې‍يىن ئاخىرىدا دۇئا قىلىپ پۇل تىلەيتتى.

موللازەيدىن ئايلىنىپ سىيانچىلىك تەرەپكە باردى.

مۇللازەيدىن بۇ سوزنى يىغىلمىستىن تەكرارلاۋەردى. كىشىلەر بىر قېتىم ئاڭلاپ، قانائەت ھاسىل قىلمىسا يەنە بىر قېتىم ئاڭلاپ، بەزەنلەر ھەيران بولۇشۇپ. كوڭلىدە "نوڭگىلا سوزلەيدىكەن" دىسە، بەزەنلەر بۇز قاپىيىسى، مەناسىنىڭ دۇرۇسلىغىغا قاراپ، "ئەۋلىيامۇ نىمە؟" دىيىشەتتى. ھەر ھالدا مۇللازەيدىننىڭ بۇسوزى كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىنى چىكەتتى...

بىر ئادەم كېلىپ پال باقتۇرماقچى بولدى:

— ئاخۇنۇم، ئىشىكىم يوقاپ كەتكەن، پال كورۇپ بەرگەن بولسىلا!

مۇللازەيدىن ئىستىرلاپنى داستىخانغا تاشلاپ، ئاندىن قولىغا ئېلىپ چىكىتلەرگە قاراپ تەبىر ئېيتتى:

— ئىشەكنى ئوغرى ئالماپتۇ، ئالغان بولسىمۇ كوچىدا مىنمەپتۇ، تۆۋىتىن سۇرگە دورىسى ئېلىپ ئىچمۇپلىك. ۋەللاھۇ ئەلەم بىسساۋاپ...

پال باقتۇرغۇچى بۇ تەبىرگە خاپا بولۇپ ئىچىدە يۈز مىڭنى تىللىدى، ئاچچىغى بىلەن 10 داچەنلىك تىيىن (مىس-پۇل)دىن بىرنى تاشلاپ كېتىپ قالدى.

بىر ئايال پال باقتۇردى. پالچى ئىستىرلاپنىڭ چىكىتلىرىگە قاراپ:

— سىلىگە بۇۋى پاتىمەم مەدەت قىپتۇ. ئەرلىرىنىڭ كىچەگە ھە دىسىلە، ھەرگىز ئۇراالمايدۇ، — دىدى.

يەنە بىر خىرىدارغا:

— خوتۇنۇڭ بولسا ئوغۇل تۇققىدەك، ئەگەر بولمىسا يىگى ئالىدىغان خوتۇنۇڭ ئوغول تۇغۇپ بېرىدۇ، — دىدى.

شۇنىڭ كويىدا بول. بىر يەردە ئولتۇرساڭ ئىككىنچى مەيداندا ئۆتمەسەن. ساڭا ئوخشاش نەچچە ئاي پۇل توپلاپ كېلىپ ئاندىن ئوينىغان بىلەن بولمايدۇ. ئوتتۇش نوۋىتىڭ كېتىپ قالىدۇ. گەرداۋىغا چوكۇپ يۇرۇپ ئوينىمىغان قىمارنى ئوينىمىغان ياخشى. مېنىڭچە ساڭا ھازىر قىماردىنمۇ قىزىق ئىشلار بار. شۇ ئىشنى قىلالمىدىغان بولساڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ قالىدۇ. بۇگۈن كوۋرۈككە ئىككى گۇناكارنى قولىغىدىن مىخلاپ قويىدى. سەن بۈگۈن شۇلارنى قۇتقۇزسەن، بولامدۇ؟

— قانداق بولار، كۆپ - كۆندۈزدە.

— تونۇش ئاغىنىلىرىڭدىن 2نى تاپ. ئاشخانىدا مېھمان قىل. ئۇلار بىلەن مەسلىھەتنى پۇشۇرۇپ، تەييار قىل. كوۋرۈككە كەلسەڭ مەن شۇ يەردە بار. ساقىلىمىدىن سورەپ ئويۇن قىلسەن، ھەممە ئادەمنىڭ دىققىتى بىزگە جەم بولغاندا گۇناكارلار ئوز يولىغا كېتىۋېرىدۇ، بىلدىڭمۇ؟

موللازەيدىن غۇلامدىن ئايرىلىپ سارايغا كەتتى. بىر ئاز ئارام ئېلىپ تەۋەرۈك ساقىلىنى تاقىغاندىن كېيىن يەكتەككىنى كىيدى - دە، يەنە كوۋرۈك بېشىغا باردى ۋە ئەپچىل بىر جايدا ئالدىغا داستىخان سېلىپ پالچى سۈپىتىدە ئولتۇردى، ئاغزىغا توۋەندىكى سوزلەر كەلدى:

— ئاتاڭ بازا، ئاناڭ بازا، كۆچارلىقىڭ ھەممىسى مازا. كورۈنۈپ كەلمەس بالا - قازا، قازاغا رىزا، ماڭا ھەممىدىن ياخشىسى غىزا...

(8)

كوچىلاردا ساتىراچخانا كۆپ، لېكىن ئادەممۇ كۆپ بول-
غاچقا، بەزىدە ساتىراچخانىغا كىرىپ نۆۋەت كۈتۈشكە توغرا
كېلەتتى. موللازەيدىن كوۋرۇكىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى
ئابلا ساتىراچنىڭ دۇكىنىغا چاچ ئالدۇرغىلى كىرگەندە دۇكان-
دا 3 ئادەم بار ئىكەن. موللازەيدىن 4 - خېرىدار بولۇپ
ئولتۇردى.

ئابلا قارى ئۆزى ئۇستا، خېرىدارى كۆپ كاسىپ
ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ قولى ئىتتىك بولغانىنىڭ ئۈستىگە قولى-
قى ئۈزۈن بولغاچقا خېرىدارلارنى تۈرلۈك خەۋەرلەر بىلەن
تەمىنلەپ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالاتتى. ئابلا قارى چەبدەس
قوللىرى بىلەن چاچ ئېلىۋېتىپ سۆز باشلىۋەتتى:

— خۇدايا تۆۋا قىلدىم... — دېدى ئۇ كېيىن كىرگەن
خېرىدارغا قاراپ قويۇپ، — مۇندىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن
كورلا تەرەپتىن بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار باي سودىگەر كېلىپ
ساقاتتىكى جىسالارغا تۇتۇلۇپ قاپتۇ. سودىگەر چاققانلىق
قىلىپ بىر تاشنى ئېلىپ ماتاغا يۆگەپلا جىساغا بېرىپ
ئۆزى كېتىپ قاپتۇ. بۇ ئىشنى ئۆيدىكى يەنە ئىككى جىسا
كۆرۈپ قېلىپ، سودىگەر نېمە بەردى دەپ سورىسا، ھېلىقى
جىسانىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ ھېچنېمە بەرمىدى دەپ يوشۇرۇپتۇ،
شۇنىڭ بىلەن قىيامەتنىڭ جېڭى باشلىنىپتۇ. يامبۇنى تالىشىپ
ئۈچ جىسا بىرسى بىرسىنى ئۇرۇپ، پومداقلىشىپ رەسۋايى
ئەزىم بوپتۇ، ئاغزى - بۇرنى قان، جىدەللىشىۋاتقاندا ھېلىقى

پالچى بوۋاي يىرىم سائەتكە قالماي ئون نەچچە كىشىگە پال ئېچىپ بېرىپ، ھەر قىسما سوزلەر بىلەن يولغا سالدى. چۈشكەن پۇلنى چونتەككە سېلىپ، خېرىدارى يوق چاغدا يۇقۇرقى سوزنى تەكرارلاپ ئولتۇردى.

غۇلام كېلىپ پال ئاچقۇزدى. بوۋاي ئۇنىڭغا:

— ئومرۇڭدە بىر قېتىم داداڭنىڭ ساقىلىنى يۇلغۇدەكسەن، ئەگەر داداڭنىڭ ساقىلىغا قول سالماي دىسەڭ، باشقا بىرسىنىڭ ساقىلىنى يۇلساڭمۇ شەرت ئادا بولىدۇ، — دىدى.

— مېنىڭ دادام ئولۇپ كەتكەن، نەدىكى يوق گەپنى قىلىپ يۈرىسەن؟ ئادەمنى سارالق تاپقان سېنىڭ ساقىلىڭنى يۇلسام شەرت ئادا بولۇۋېرىدۇ، — دىدى غۇلام ۋە پالچىنىڭ ساقىلىغا ئېسىلدى. پالچى ساقىلىنى تۇۋىدىن تۇتۇۋېلىپ، غۇلام قەيەرگە تارتسا شۇ يەرگە بويۇن سۇنۇپ قىزىق تاماشا چىقىرىپ بەردى. كوزنى يۇمۇپ ئاچقىچە خەلق ئولاشتى. كوۋرۇككە مىخلانغان ئوغرىلارنى بېقىۋاتقان پايلاقچىمۇ بۇ تاماشىغا قاراپ قالغاندا غۇلامنىڭ يەنە بىر دوستى كېلىپ ئامبۇر بىلەن مىقنى يۇلۇپ ئوغرىلارنى قاچۇرۇۋەتتى.

— ۋاي ئوغرى قاچتى! — دەپ قاتتىق ۋاقىرىۋىدى، خەلقنىڭ دىققىتى ئۇ تەرەپكە قايرىلدى. پايلاقچى ئالاق-جالاق بولۇپ ئۇ تەرەپكە قارىغاندا، قۇمدەك ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ئوغرىنىڭ سايىسىمۇ كورۇنمىدى. خەلق قايرىلىپ بۇ تەرەپكە قارىغاندا، پالچىمۇ كورۇنمىدى. موللازەيدىن ساقىلىنى غۇلامغا بېرىۋېتىپ ئوزى كوۋرۇك بېشىدا خەلق بىلەن بىللە تاماشا كورۇپ ئوزۇنىچە تۇردى.

تاڭغا يېقىن قوشنىم غولدۇرلاپ كېتىپتۇ. ئالدىراش ھاجەت-
خانىغا چىققان ئىشەك شۇيەردە تۇرىدۇ. خۇدايا تووۋا دەپ
قالدىم. بۇ قانداق كارامەتتۇ؟ دەپ پالچىنى راستىن ئەۋلى-
يائىكەن، دۇئاسىنى ئالاي دەپ شۇنچە ئىزلىسەم تاپالمىدىم.
سۈرۈشتە قىلسام، شۇكۈنى مەندىن كېيىن يەنە بىر ئادەم
پال باقتۇرۇپ، پالچى بوۋاي بىلەن سوقۇشۇپ قاپتۇ-دە،
ئۇنىڭ ساقىلىدىن تۇتۇپ سورەپتۇ. نۇرغۇن ئادەم توپلانغان
چاغدا ھىلىقى تۈۋرۈككە مىخلاپ قويۇلغان گۇناكارلار قولىغىنى
يۇلۇۋېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. خەق ئوغرى قاچتى دەپ ئۇتەرەپ-
كە بىرقاراپ، ئاندىن بۇ تەرەپكە قارىسا ھىلىقى پالچى
غايىپ بوپتۇدەك، شۇندىن كېيىن ھىچكىم كورمەپتۇ.

— خۇدايا تووۋا قىلدىم. جاھان دىگەندە ھەرخىل كارا-
مەتلەر بولىدىكەن، — دىدى ئابلا قارى.

— ئەسلىدە بىزنىڭ كۇچار ئۇلۇغ يەر، پات-پات
ئەۋلىيالار پەيدا بولۇپ كارامەت كورسىتىپ تۇرىدۇ، — دىدى
خېرىدارلاردىن بىرسى.

بازار كۈنلىرىدىن باشقا كۈنلىرى كۇچارنىڭ كوچى-
لىرى خېلى ئازادە بولۇپ قالاتتى. ئابلا قارىنىڭ
دۇكىنىنى چايلاشقان يەرلەردە ئادەم شالاڭراق ئىدى.
شۇڭا ئۇ كوچىدا ئولتۇرۇشلۇق تۇماقچى ئەھەت قارىنىڭ
قىزى ئىشىك ئالدىدىكى سۇپۇرۇپ تازىلانغان پاكىز يەردە قوشاق
ئېيتىپ توپ ئوينىماقتا ئىدى:

يۆگىگەن ماتا يېپىشىلىپ كېتىپ، ئۇچىدىن بىردانە تاش چىقىپ-
تۇ. ئاغزى - بۇرنى قان بولغان جىسالار ھاڭ - تاڭ بولۇپ،
بىر بىرىگە قارىشىپلا قاپتۇ......، يائاللادىدىم، زەپمۇ يامان
سودىگەر ئىكەن! جىساغا تاشنى تۇتقۇزۇپ جىك يامبۇسىنى
شەھەرگەساق - سالامەت كىرگۈزۈۋالغان سودىگەر بوش سودى-
گەر ئەمەس.

— يەپ تويماس باجگىرلەرنى راسا باپلاپتۇ - دە! — دىدى خېرىدارلاردىن بىرسى.

— ئالدىنقى ئازنا كۈنى كوۋرۇكتە بىرقېرى پالچى
ئولتۇرۇپتۇ، — دەپ سۆز باشلىدى 2 - بىر خېرىدار، — خەقلەر
ئولىشىپ قاپتىكەن، مەنمۇ بېرىپ قارىسام، كۆزىنى يۇمۇ-
ۋېلىپ: «ئاتاڭ بازا، ئاناڭ بازا، كۆچالىقىڭ ھەممىسى مازا،
كورۇنۇپ كەلمەس بالا - قازا، قازاغا رىزا، ماڭا ھەممىدىن
ياخشىسى غىزا» دەپ ئولتۇرۇپتۇ. يەنە قانداق سۆز قىلىدىكىن
دەپ قۇلاق سالسام، باشقا سۆزقىلمىدى. تىڭشىسام گەپىنىڭ
تېگى باردەك تۇيۇلدى. ئەۋلىيا ئوخشايدۇ، دەپ پال باقتۇر-
دۇم. ئىشىگىمنى ئوغرى ئېلىپ كەتتى دىسەم، پال چوكىسىنى
غىلدىرلىتىپ تاشلاپ «ئىشىگىڭنى ئوغرى ئالماپتۇ، ئالغان
بولسىمۇ كوچىدا مىنمەپتۇ، تىۋىپتىن سۈرگە دورىسى ئېلىپ
ئىچىۋەت» دەپ ئولتۇرىدۇ. ئاچچىقىم نەدىن كەلدى، شۇنداق
بولسىمۇ ئازراق پۇل بېرىپ كېتىپ قالدىم، تۇرۇپ ئاچچىقىم
كەلدى، تۇرۇپ ئىشەنگىم كەلدى. كەچقۇرۇنلۇقى نىمە بولسا
مەيلى دەپ دورىگەردىن سۈرگە ئېلىپ ئىچىپ يېتىپ قالدىم.

كارلىق قىياپىتى بىلەن، ــ بۇ پەرى ئاسماندىن چۈشكەنمىدۇ؟

ــ بەلكى، بەلكى. جاناپلىرىنىڭ رىسـىـقى بـەلـكـى ئاسماندىن چۈشكەندۇ ــ ئىنشائاللا!

ــ خۇدا ۋەندە كېرىم ئوز كارامەتلىرى بىلەن ئاسماندىن پەرىزات ئەۋەتكەن بولسا.... ئەگەر بۇ پەرىزات ماڭا نېسىپ بولسا، بۇنى قوبۇل قىلماسلىق چوڭ گۇنا ــ دىسىلە تەخسىر!....

ــ شۇنداق، شۇنداق، ئەگەر ئوزلىرىگە نېسىپ بولمىسا، ئالدىلىرىغا توغرا چۈشمىگەن بولاتتى.

ــ شۇنى دىسىلە، قېنى ئەمدى تاۋاققا ئېلىپ ئالدىمىزغا قويۇش ئىشى ئوزلىرىنىڭ ھىممەتلىرىگە باغلىق.

ــ جانابى ئىشانىم، ئوزلىرىنىڭ خىزمەتلىرى ئۈچۈن جېنىمىز پىدا. ئەگەر كىيىك بولۇپ قاچسا كويقاپتىن، قىرغاۋۇل بولۇپ ئۇچسا مازاندارانىدىن ① تۇتۇپ كەلگۈچىلىگىمىز بار، ھا - ھا - ھا....

ــ بارىكاللا! ئەمىسە ھىممەت كەمەرلىرىنى باغلاپ، تۇلپارى دۇلدۇللىرىنى ئىگەرلەپ، بىزنىڭ ئارزۇيىمىز ئۈچۈن بۇگۈن كەچكە، ھېچبولمىغاندا تاڭلا كەچكە تەييارلاشلىرىنى تاپشۇرسام قانداق دەيلا كىن - تەخسىر؟

ــ ئەجرەن ئەزىما.... ئەجرەن ئەزىما. جاناپلىرىنىڭ يولىدا ھىممەت كەمەرلىرىمىزنى چىڭ باغلاپ مېڭىپ كورسەك، خۇداۋەندە كېرىم ئاق يول ئاتا قىلسا ھېچگەپ ئەمەس! ھېچگەپ ئەمەس! ھا - ھا - ھا.....

---

① ھىندىستاندىكى تروپىك جاڭگاللىرىدىن بىرى.

قولۇم كويدى پا پا،
پۇتۇم كويدى پا پا،
توپۇم قاچتى نەلەرگە—
قانداق قىلاي جان ئاپا!

توپۇم گەپكە كىرمەيدۇ،
قىچقارساممۇ كەلمەيدۇ،
يا كۆڭلۈمنى بىلمەيدۇ
قانداق قىلاي جان ئاپا!

نەگىلا قاچساڭ قويمايمەن،
مەن چوركۆلۈپ ئوينايمەن.
ئويناپ - ئويناپ تويمايمەن،
قانداق قىلاي جان ئاپا!

قىز توپنى ئويناپ ھەر بىر چوكىلىگەندە ئۇنىڭ ئۇششاق ئورۇلگەن بۇستان چاچلىرى يەلپۈللىنىپ، ئاجايىپ كوركەم سىما كورسىتەتتى. دەل شۇ چاغدا ئىشان داموللا بىننى قۇدۇس مەۋلىۋى بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدا يۈرگۈچىسى بەھدى رەئىس ساقساق تەرەپتىن كېلىپ قالدى. بالا كەلگەن كىشىلەردىن بىخەۋەر ئوز ئويۇنىنى داۋام قىلىۋەردى.

— ھاي - ھاي - سوپى، ئەتراپى جاھانغا نەزەرتاشلاپ- ھە! — دىدى ئىشان داموللا نارىسىدە قىزنى شەرەتلەپ.

— يا ئاللا داموللام .... بەلەن بالىكىنا! ئۇنىڭ بوستان چاچلىرى نىمە دىگەن چىرايلىق؟ — دىدى بەھدى رەئىس چا-

دىن ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەيلا سۈپۈرۈلگەن يەرنى ئوزى مەينەت قىلدى. يۇرت - جامائەت ئىچىدە قىلچىمۇ ئىناۋىتى قالمىدى... نىمە قىلدى دىسەڭلار، مانا ھازىر كېلىپ 3 - 4 يىل ئىچىدە 30 دەك خوتۇن ئېلىپ بولدى. توخسۇ - شايار تەرەپتە قانچىنى ئالدى بۇنى خۇدا ئوزى بىلىدۇ. مۇشۇنداق جايلىرىغا قاراپ قىلچە ھورمەت قىلغۇم كەلمەيدۇ.

— بەش قول ئوخشاش بولمىغاندەك بەزى موللىلارمۇ شۇنداق شەۋەتپەرەس چىقىپ قالىدىكەن! — دىدى بىرسى.

— بولۇپمۇ بۇ ئادەم بەكمۇ سەۋرەسىز. يېنىدا كېتىـ ۋاتقان بەھدى رەئىس ئەتىدىن - كەچكىچە دەللاللىق قىلىدۇ. بەزەن نادان ئادەملەر تېخى قىزىمىزنى دۇئا قىلدۇرىمىز دەپ ئابروي قىلىشىدىكەن. ئۇنىڭدىن قانچىلىك ئابروي تاپسۇن! قىزىنى ئەرگە بەرگىسى كەلگەن ئادەم ھەقىقى ئابروي تاپـ مەن دىسە، تەڭتۇش بىرسىگە جىق چىقىم قىلدۇرمايلا نىكاـ لاپ قويسۇن ياكى ئويلىنەلمەي يۈرگەن يېتىم بالىلارغا جۈپـ لەپ قويسۇن، ھەم ساۋاپ تاپىدۇ، ھەم ئابروي تاپىدۇ. شۇنـ داق قىلغان ئادەمگە پۈتۈن يۇرت رەھمەت ئېيتماسمۇ؟

ئابلا قارى سوزلىگەچ چەبدەسلىك بىلەن چاچ - ساقال ئالاتتى. نۆۋەت موللا زەيدىنگە كەلگەن ئىدى. ئابلا قارى ئۇنىڭ بېشىنى ئۇۋۇلاۋاتقاندا موللا زەيدىن خىيال سۈرۈپ، ئوزىنىڭ كۆچارغا بارغانچە چوڭقۇر چوكۇۋاتقانلىقىنى ھىس قىلدى. دەسلەپكى كۈنلەردە ۋاژ - ۋاژ بازاردىن كۆچارنىڭ سىرتقى قىياپىتىنىلا كورگەن بولسا، ئەمدى چوڭقۇرلىشىپ،

بەھدى رەئىس قىزغا يېقىنلاپ كېلىپ:

— قىزىم، ئاتىلىرى ئۆيدە بارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

ناتونۇش ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان قىز ئۆيىگە قې-
چىپ كىرىپ كەتتى. بەھدى رەئىس قايتىپ كېلىپ ئىشانىم بى-
لەن ئۆز سالاپىتىنى بۇزماستىن رەستە بويىلاپ يولىغا كېتىپ
قالدى.

كوچىدا ئۇچرىغان خەلق ئىشانىمغا ئېگىلىپ سالام بې-
رەتتى. دۇكاندا ئولتۇرغانلار ئورنىدىن تۇراتتى. ساتىراچ ئابلا
قارىنىڭ دۇكىنى ئالدىدىن ئۆتكەندە ئابلا قارى غۇدۇڭشۇپ:

— بۇ ئادەمنىڭ رەڭگىگىمۇ قارىغىم كەلمەيدۇ. كىشىلەر
ئۇنى ئىشان داموللا دىسە، مەن بۇ ئادەمنى ئىشەك داموللا
دەيمەن، — دىدى.

— نېمىشقا ئۇنداق دەيلا قارىم؟ ئولىمانىڭ غەيۋىتىنى
قىلسا يامان بولىدۇ، — دىدى بىرسى.

— باشقا ئولىمالارنىڭ كەينىدىن گەپ قىلمايمەن، —
دىدى ئابلا قارى چۈشەندۈرۈپ، — لېكىن بۇ ئادەمنىڭ قى-
لىقلىرىغا قويىقا چاچلىرىم تىك تۇرىدۇ. بولمىسا بۇ ئادەم
كاتتا كىشىنىڭ بالىسى، ئۇنىڭ ئاتىسى قۇددۇس مەۋلىۋى كۆ-
چاردا بىر ئادەم ئىدى. بۇ ئاتىسىنى دورىماپتۇ، بۇخارادا
ئوقۇپ كەلدىم دىگىنى بىلەن ئۇ ئەخلاقسىز بىر ئىشەك. شۇڭا
مەن ئۇنى ئىشەك داموللا دەيمەن. دەسلەپدە كۆچار خەلقى بۇ
ئادەمنى مەۋلىۋىنىڭ ئوغلى دەپ بېشىغا ئېلىپ كوتەرگىدەك
قىلدى، ئالاھىدە ئىززەت - ئابرويىنى قىلدى. لېكىن ئارى-

ئېنىق چۈشىنەتتى. لېكىن موللىلار خەلقنىڭ چۈشەنچىسىنى مۇجمەللەشتۈرۈش ئۈچۈن تەقدىر ئىلاھىي لەۋھۇلمەھپۇزدا پىشانىگە شۇنداق پۈتۈلگەن دەيتتى. ھەتتا باش سۆڭگىنى مىسال كەلتۈرۈپ، باش سۆڭەك قاپقىسىنىڭ بىرىكمىدىغان يېرىدىكى ھەرە چىشى سىزىقلارنى ھامىلە بولغاندىلا پۈتۈلگەن خەت دەپ چۈشەندۈرەتتى. خەلق بۇنىڭغا ئىشىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ھالال ئەمگەك قىلسىمۇ، ناچار ئۆتۈۋاتقان كۈنىگە شۈكرى - قانائەت قىلاتتى. لېكىن ئانچە تەر تۆكمەي باي بولۇۋاتقانلار شۈكرى - قانائەت قىلمايتتى. ئۇلار پۇل، مال كويىدا كېچىلىرىمۇ تۈزۈك ئۇخلىمايتتى. ئىشان داموللىغا ئوخشاشلار پۇل-مالنى كۆپەيتىۋالغاندىن كېيىن ئۆزى بىلگىنىنى قىلاتتى.

بۇنىڭدىن قالسا، كۆچارنى ۋاڭ - غوجىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلاتلىرى، شورپىسىنىڭ شورپىلىرى قاپلاپ تۇراتتى. بۇ تەبىقە تولاراق مەنسەپكە يۆلىنىپ كۆكلەيتتى. چوڭ غوجىلار ھېساپسىز باي، كىچىكرەكلىرى ئوتتۇرا ھال تۇرمۇشتا ئۆتسىمۇ، ئومۇمەن ئۇلارنىڭ غوجىلىق دىمىغى ئىگىز كېلەتتى. ئۇلار كىيىم - كېچەك، دادى - مۇئامىلىدە خەلقتىن ئۆزىنى قاتتىق ئاجرىتاتتى. بازار جىسالىرى، چازىدا تۇرىدىغانلىرىمۇ تولاراق غوجا ئەۋلاتلىرى ئىدى. ئەھۋال شۇنچىلىك بولسىمۇ، ئۆزلىرىنى غوجام، غوجام دېيىشىدىغان بولسا كىشىلەرگە كۆتەك ھارۋىنىڭ بۇلى غىچىرلىغاندىنمۇ سەت ئاڭلىناتتى.

بۇلاردىن قالسا، كۆچاردا سودىگەرلەر تەبىقىسى كەڭ ئىدى.

شەھەرنى دىنى - ئۇلىمالار قاپلاپ كەتكەنلىكىنى چۈشەندى،
بۇ شەھەردە قازى، قۇززات، قازى كالان، مەۋلىۋى، مۇپتى -
ئەلەم، داموللا ئىشان، خاتىپ، رەئىس ئاخۇنۇم دېگەندەك
ئۇلۇغ ئىسىملار تولا ئىدى. بۇ ئىسىملارغا يارىشا تولىسى ئۇز
سۆپىتىنى ساقلايتتى. لېكىن بەزىلىرى بۇ ئىسىملارنى سۈيى-
ئىستىمال قىلىپ، بولمىغۇر ئىشلار بىلەن شۇغۇللىناتتى. مۇنداق
كىشىلەرنىڭ قىلمىشلىرى خەلقى ئالەمنىڭ كوزىدىن ھېچ ۋا-
قىتتا قېچىپ قۇتۇلغىنى يوق. دىنىي زاتلارنىڭ تولىسى تائەت-
ئىبادەت بىلەن كوپرەك شۇغۇللىنىپ، كىشىلەرگە دۇنيانى
دوست تۇتماسلىقنى، ساخاۋەتلىك بولۇشنى تەۋسىيە قىلاتتى.
ئەمەلىيەتتە دىنىي زاتلارنىڭ ھەر قاندىغى يىللارنىڭ ئۆتۈشى
بىلەن تەدرىجى بېيىپ، ھەممە كاسىپلاردىن ئۆتۈپ كېتەتتى.
ئۇزاق زاماندىن بېرى بىر يۇرت، بىر مەھەللىدە ياشاپ كې-
لىۋاتقان خەلق ئۇلارنىڭ ئاشۇنداق تەدرىجى باي بولۇپ كەت-
كەنلىكىنى، ئۇلار گەرچە باشقىلارغا پۇلنى دوست تۇتماسلىق-
نى تەۋسىيە قىلسىمۇ، ئوزلىرى پۇلنى بوش تۇتمايدىغانلىقىنى
چۈشىنەتتى. موللا ئۇلىمالارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلارنىڭ رىسقى
پۈتۈن يۇرتقا چېچىلغانمىش. ئابلا قارىغا ئوخشاش ئەمگەك-
چى خەلقنىڭ رىسقىچۇ؟ ئۇلار خېرىدارلارغا تازىلىق خىزمىتى
ئىشلەش بىلەن تاپىدۇ. ئىشلىگەن چىشلەيدۇ دەيدىغان بول-
ساق، ئابلا ساتراچنىڭ قىلغان ئەمگىكىگە يارىشا، ئۇستۇرىسى
ئىككى، كاپىلغۇچى يېڭى، بىلەي تېشى پۈتۈن بولۇشى لازىم
ئىدى. بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدىغانلىقىنى خەلق

ئۇلار ئۈنچە - مارجاندەك چىرايلىق سۆزلەر بىلەن بىر كۈنى
مەرەمنىسا خېنىم، يەنە بىر كۈنى سېيىتنىسا خېنىمنىڭ ئۆيىگە
چىللاپ كەلدىم دىسە، بەزەن كۈنلىرى پالانچى قارىمنىڭ
زەيمۇ چىرايلىق چاچلىق قىزى بار دىسە، بەزەن كۈنلىرى
سۇ ئىچسە كېكىرتىكىدىن كۆرۈنىدىغان چوكان بار دەپ كې-
لەتتى. شۇنىڭدىن كوچارنىڭ بەزەن بۆلۈك - پۈشقاقلىرىدا
يامبۇسى بار بايلارغا تېگىدىغان كەسپىي خېنىملارنىڭ بارلى-
قىنى چۈشەنگەن موللازەيدىن ئۇ قېرى ئايالارغا مۇۋاپىق
جاۋاپ قايتۇرۇش جەريانىدا بىكاردىن - بىكار خىجالەت
چېكىشۋاتقانلىقىنى، بۇ ئورۇنسىز خىجالەتچىلىكىنىڭ خورجۇندى-
كى تاش يامبۇ كاساپىتى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، يامبۇ-
دىن بىزار بولدى.

يەنە بىر مۇنچە ياش سودىگەرلەر، شەيتاندەك قويۇۋال-
غان بۇرۇتلىرىنى ئوينىتىپ، قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق سۆزلىرى
بىلەن موللازەيدىننى كوچارنىڭ داڭدار ئاشخانىلىرىدا مېھمان
قىلدى، باغ - باراۋەتلەرگە، ياسىداق ئويلەرگە تەكلىپ قىل-
دى. موللازەيدىن بۇ جەھەتتىنمۇ بىرمۇنچە خىجالەت چېكەت-
تى، بۇنى ئۇ پۈتۈنلەي تاش يامبۇنىڭ كاساپىتى دەپ سو-
غاقتىنا كۆلۈپ قوياتتى.

(9)

موللازەيدىن ئەتىگەندە ساي بويىدا تۇراتتى. ياش
قۇرامى 30دىن ھالقىغان، چاققانغىنە بىر ئادەم كېلىپ سالام
بەردى:

موللازەيدىن سودىگەرچىلىكنى: بىر يانچۇقتا پۇل، بىر يانچۇقتا يالغان، مەيدە يانچۇقتا قەسەم بولسا بولىۋېرىدۇ، دەپ چۈشىنەتتى. دەرۋەقە كۇچار سودىگەرلىرى بىر قىسىم پۇلنى دوملىتىپ، بىر بىرىنى ساختا قىلىپ پۇل تاپسا، يەنە بىر تەرەپتىن ھەممىسى توپلىشىپ كېلىپ دىخانلارنى، ئۇششاق قول ھۈنەرۋەنلەرنى ئالداپ پايدا تاپاتتى.

بايلىق ئەنە شۇنداق سەۋەپلەر بىلەن ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ قولىغا توپلانغانلىقى، ئۇلار بۇ بايلىق ئارقىلىق تېرىسىگە سىغماي، ھەرخىل رەزىل ئىشلارنى قىلىدىغانلىقى، ئۇلار قانچىكى پەسكەشلىك قىلغانسېرى، خەلق ئۇلارغا لەنەتنەپرەت ياغدۇرغانلىقى تۈپەيلىدىن ئىجتىمائى ھايات شۇ قەدەر چىگىلىماچ بولۇپ كېتەتتى.

موللازەيدىننىڭ چۈشەنچىسى ئويلانغانسېرى تولۇقلانماقتا ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئۆزىدىكى يامبۇ مەسىلىسىگە كېلىپ تاقالدى. ئۇنىڭدىكى يامبۇ كۇچاردىكى باجگىرلار ئارقىلىق شايە بولدى. بەلكى روزىخان بىلەن غۇلام موردىتى كەلگەن ئورۇنلاردا سۆزلەپ قويغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال، ھەرھالدا كۇچارنىڭ تۆۋەن تەبىقىدىكى سودىگەرلىرى بىلەن ساي بويىدىكى ئاھالىلار ئوتتۇرىسىدا بۇ گەپ كەڭ تارقالغان بولغاچقا، كۆپىنىڭ كۆزى كۆپ دېگەندەك، بىر خۇرجۇن يامبۇنىڭ ئىگىسىگە قارا چېكىشۋالغان ئىدى.

موللازەيدىن چۈشكەن سارايغا پات - پاتلا قېرى ئاياللار موللا قارىم بارمۇ دەپ ئىزلەپ كېلىدىغان بولدى.

شەمشى قارى بەكمۇ تەكەللۇپچى، خۇشخۇي، چاقماقتەك سۆزلەيدىغان؛ چىرايى سېرىققا مايىل، ئازراق پىچەك ئىنزىلىق، سىم بۇرۇت ئادەم ئىدى. ئاشخانىدىكى پۈتۈن قائىدىلەرنى چاقماقتەك ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن، موللازەيدىنگە گويا قەدىرشۇناس دوستلارچە خۇشخۇي سۆزلەپ، چاقچاق قىلىپ، ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «موللا قارى» دەپ ئىززەت ئىكرام كۆرسەتتى.

ئەتىگەنلىك تاماق ئۆز رېتى بىلەن تارتىلدى. ئاچچىق - چۈچۈك سۇيۇق ئاش، ئىككىدىن مانتا، ئىككىدىن يوتازا، ئىككىدىن شېكەر مانتا، خېرىدارلار ئەتىگەنلىك نەغمە - ناۋا، ناخشا - ئۇسۇل سادالىرى ئىچىدە ھوزۇرلىنىپ تاماق يېدى. شەمشى قارى ئۆز مېھمىنىنى كۆڭۈللۈك كۈتۈۋالغاندىن كېيىن پۇلىنى تۆلەپ ئۈزىتىپ قويدى. ئاشخانىدىن چىققاندا قايتا - قايتا تاپىلاپ:

— بۈگۈن ئاخشام بىزنىڭ ئۆيگە ئىلتىپات قىلالا! — دېدى.

موللازەيدىن تۇساتتىن پەيدا بولغان بۇ ئادەمنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە جان كۆيدۈرۈۋاتقانلىقى، قانداق مۇددىئاسى بارلىقى توغرىسىدا ھېچنېمە چۈشەنمەيتتى. پەقەتلا كۆڭۈلچەك، مېھماندوست بولۇشى كېرەك دەپلا تەخمىن قىلدى. بۈگۈن ئاخشامقى ئولتۇرۇشقا بېرىش - بارماسلىق توغرىسىدا بىرەر ئېنىق جاۋاپمۇ بەرمەستىن ئايرىلىپ كەتتى......

كەچ نامازدىگەر بولغاندا شەمشى قارى ئۆزى ئىزلەپ كېلىپ، موللازەيدىننى قىپقىزىل گىلەملەر بىلەن پۈركەلگەن

— ئەسسالام موللا قارىم. سىلىنى ئىزلەپ قانچە نوۋەت كېلىپ تاپالماي كېتىۋېدىم. بۈگۈن ئىرادە قىپتۇ.

موللازەيدىن بۇ ناتونۇش كىشىگە قول بېرىپ كۆرۈشۈپ، تىنچ - ئامانلىق سوراشتى.

— مېنى تونۇماسلىقلىرى مۇمكىن، مېنىڭ ئىسمىم شەمشى قارى. شەمشى قارى دېسە كۇچار شەھرىدە تونۇمايدىغان ئادەم يوق، بوشۇكتىن - تۇشۇككىچە ھەممىسى تونۇيدۇ. نەچچە ۋاقتىن ئۇقۇشماي سىلىنى ئىزلىيەلمىدىم. بۈگۈنايىم ئۈچۈن مەن ناماقۇل، يۇرسىلە، ئاشخانىغا، بىر پىيالە چاي تۇتاي...

شەمشى قارى زومۇ - زو موللازەيدىننى باشلاپ كۇچاردا شۇ دەۋردە ئەڭ مەشھۇر بولغان توقى جىسانىڭ بالىخانىلىق ئاشخانىسىغا ئېلىپ كىردى. قائىدە بويىچە ياپقۇچلۇق پىيالىگە چاي دەملىنىپ، مۇشتۇمدەك ناۋات تاشلاندى.

— تولىمۇ سەت بوپتۇ، — دېدى شەمشى قارى ئۆزرەخاھلىق قىلىپ، — ئۆزەم مۇشۇ شەھەرلىك بولۇپ تۇرۇقلۇق، ئۆزلىرىدەك ئەزىز مېھماندىن خەۋەر ئالالمىغانلىقىمغا بەكمۇ خىجالەتمەن.

ئاشخانىدا خېرىدار كۆپ. ئەلنەغمە چېلىنىپ، ناخشا ئېيتىلماقتا، ئۇسسۇل ئوينالماقتا. كۇچار قائىدىسى بويىچە ئاشخانىغا كېيىن كىرگەنلەر ئالدىدا كىرگەنلەرگە تونۇش بولسىلا ئالاھىدە تۆزۈت قىلىپ چاي يوتكەپ قوياي دەپ قوياتتى. ئاندىن بوش ئورۇنغا جايلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئاشخانىغا بۇرۇن كىرگەنلەر ئۆزىنىڭ چېيىنى كۆتىرىپ كېلىپ چاي تۇتاتتى. كېيىن بولارمۇ ياندۇرىقى قىلىپ چاي تۇتاتتى.

چوكاننىڭ دوپپىسىغىمۇ پۇل قىستۇرۇلدى. نەغمىكەشلەر ئارىلاپ - ئارىلاپ ئولتۇرۇشقا پەيزى قوشۇپ: "يا - پەلەك، تىنگى دەريا - باغۇ شامال، ئويناپ تۇرار، ساھىپجامال..." دەپ توۋلاپ قوياتتى...

ئولتۇرۇش بىر پەللە قىزىغاندىن كېيىن شەمشى قارى ئازراق «بەشلەك» ① تارتىپ ئىچى پۇشۇغى قىلمايلىمۇ دەپ ئوتتۇرىغا قەغەز ② تاشلىدى. ھېلىقى ئىككى مېھمان بىلەن شەمشى قارى ئۈچىسى قەغەزنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، بىر ئادەم كېمىيىپ قالدى دىيىشىپ، موللا قارىمنى تەكلىپ قىلدى. موللا زەيدىن قەغەز ئويناشنى بىلمەيمەن دەپ زىنھار ئۇنىمىدى. شەمشىقارى ئوشۇقچىقاردى. ئۇنى ھەم رەت قىلدى، بۇ سەۋەپتىن پەيزىسىز ئولتۇرۇش ھىسابلاندى. ئاخىرقى تاماقتىن كېيىن مېھمانلار تارقاشتى.

شەمشى قارى موللا قارىنى قونۇشقا جىق زورلىدى ۋە:

— ھېلىقى چوكان كوزلىرىگە ئىسسىق كۆرۈنمىدىمۇ؟ ئەگەر يارىغان بولسا ئىمام تەييار، قىچقارتىپ نىكا ئوقۇساقلا بولىدۇ، ئويمۇ تەييار! — دىدى.

موللا زەيدىن ئۇستى - ئۇستىگە رەھمەت ئېيتىپ ئۇزاپ چىقتى.

شەمشى قارى بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىنى يوق.

---

① بەشلەك — قىمارنىڭ بىر تۈرى.

② قەغەز — قارتىنىڭ بىر خىلى.

مېھمانخانىغا باشلاپ باردى ۋە ئۇنىمىغانىغا قويماي بەقەسەم كورپە ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ داستىخان سېلىپ چاي كەلتۈردى.
— نەچچە ۋاقىتتىن سېلىنى تونىماي خەۋەرسىز بولغىنىمغا قالتىس پۇشمىنىم بار. ئىسىت، ئىسىت ... — شەمشى قارى قايتا - قايتا ھەسرەت چېكىپ سۆزلەيتتى، — بۇ ھويلا ئۆزەمگە تەۋە. ئون نەچچە ئېغىز ئۆي بار، قايسىسىدا ئولتۇرسەن دېسىلە ئىختىيار ئۆزلىرىدە كوڭۈل تاۋىخا.
— رەھمەت، رەھمەت، — دېدى موللازەيدىن سەمىمىيلىك بىلەن، — ھەمراھلىرىم، باقىدىغان ئات - ئۇلاقلىرىم بار، ھازىرچە سارايدا تۇرغىنىم تۈزۈك.
— ھەرگىز قورۇنمىسىلا، 4 - 5 ئادەم بولسىمۇ، ئات - ئۇلاقلىرى بىلەن قوشۇپ باققۇچىلىكىم بار. ھويلىمدا ئېغىلمۇ تەييار.
— رەھمەت، رەھمەت، — دېدى موللازەيدىن.
موللازەيدىن شەمشى قارىنىڭ يىپەكتەك يۇمشاق سۆزلىرىدىن توقۇلغان تورىغا ئىلىنىپ قالغاچقا، ھەر قانچە قىلسىمۇ يۇلقۇنۇپ چىقىپ كېتەلمىدى.
بۇگۈنكى كەچكى ئولتۇرۇشقا، زورىخان سەتەڭنىڭ دا پەندىسى بىلەن قوشۇپ تەكلىپ قىلىغان ئىدى. يەنە ئىككى مېھمانمۇ بار ئىدى. نەغمىچىلەر دۇتتار بىلەن داپنى تەڭكەش قىلىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. ئىچكەركى ئۆيدىن ياشقىنا بىر چوكان چىقىپ، مېھمانلارغا چاي قۇيۇپ كۆتكەندىن تاشقىرى ئۇسسۇلمۇ ئويناتتى. ئۇسسۇلچىنىڭ بېشىدىن پەتنۇس بىلەن پۇل ئۆرۈلدى. نەغمىكەشلەرنىڭ ئالدىغا پۇل دۆۋىلەندى.

– جىنىم بۇرادەر مەندەيامبۇيوق، بىرخۇرجۇنتاش بار.
– تاش دىگەنلىرى نىمىسى؟ ھىچنەرسە چۈشەنمىدىم.
– خۇرجۇندا بارنى دىدىم.
شەمشى قارىنىڭ ئاچچىغى كېلىپ كوزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى.
– راستما؟ بەرمەيلا؟
– تاشنى سىلە ئالمايلا - دە!
– ماڭغىنا ماز پاينەك، لاتىدەك گەپ قىلمىدىكەنسەن! ئاغىنىدارچىلىققا يارامدىكەن دەپتىمەن، تۇرپاندىن سەندەك ماز چىقامدۇ! – بىردىنلا 90 گىرادۇس ئۇزگەرگەن شەمشى قارى قېيداپ كېتىپ قالدى.
– تۇرپاندىنچۇ، ماڭا ئوخشاش جىڭ ئادەم چىقىدۇ، - دىدى موللازەيدىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن.
شەمشى قارىنىڭ قاتتىق خاپا بولۇپ كېتىپ قالغانلىقىغا موللازەيدىن ئانچە رەنجىمىدى، پەقەتلا خۇرجۇندىكى تاش يامبۇغا ئاچچىغى كەلدى، - دە، ئۇنى قانداق قىلىش توغرىسىدا ئويلىنىپ ساراي تەرەپكە كەتتى.

(10)

ئەھەت قارى ئوز ھويلىسىدا تۇماق تىكىش ۋەكورپىگە پەدەز بىرىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانىنىڭ ئۇستىگە بەھدى رەئىس كىرىپ كەلدى:
– ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قارىم ئويدە بارىكەنلا؟
– كەلسىلە، كەلسىلە، يۇقۇرى ئوتسىلە رەئىس ئاخۇنۇم–

موللا قارىمنى سايىۋاغ، چىنىۋاغ تەرەپلەردىكى باراۋەتلەرگە چىللاپ مېھمان قىلدى، ئىززەت ھۆرمەت - كۆرسەتتى....

بىر كۈنى شەمشى قارىنىڭ باش كۆزى سېلىنغان، خاپا ھالدا كېلىپ موللا قارىنىڭ بەلۋېغىدىن تۇتۇپ:

— ئاداش، بۈگۈن ماڭا بىر خاپىلىق كەلدى، — دېدى ئۇ قاپىغىنى سېلىپ، — قانداق قىلىشىمنى بىلمەي سىلىگە كەلدىم، كۆڭلىمىز يېقىن بولغاچقا ياق دېمەيدۇ دەپ ئىشىنىپ تۇرۇۋاتىمەن. ماڭا ھازىر زورۇر بولۇپ قالدى، ئىككى-ئۈچ كۈنلۈك قەرز قىلىپ ئىككى دانە يامبۇ ئۆتنە قىلىڭلار! خوتەن قېپىيا يولىدا مېلىم كېلىۋاتىدۇ، كەلسە چىرايلىق ئورنىغا سېلىپ قوياي! — دېدى.

— يامبۇ بولسىلا سىلىدىن ئايلانسۇن! — دېدى موللا زەيدىن.

— رەھمەت، رەھمەت، خاپىلىقتىن قۇتۇلۇپ كەتسەملا بولدىغۇ، سىلىنىڭ قىلغانلىرىنى ھەرگىزمۇ ئۇنتۇمايتتىم، — دېدى شەمشى قارى ئېچىلىپ،

— ھېلىغۇ ئىككى يامبۇكەن ئون بولسىمۇ ئايىمايمەن. بىراق مەندە يامبۇ يوق!

— ئادەمنى ئەخمەق قىلمىسىلا، نىمە دېگەنلىرى ئۇ، مەندىن يوشۇرۇپ نىمە قىلاتتىلا! — شەمشى قارى كۆزلىرىنى ئوينىتىپ قېپىدىغاندەك سۆزىنى داۋام قىلدى، — سىلىنىڭ كۆچارغا لىق بىر خۇرجۇن يامبۇ بىلەن كەلگەنلىكلىرىنى ئاللاقاچان بىلىپ بولغان. بۈگۈن ئاغىنىدارچىلىق يۈزىسىدىن ئىككى دانە يامبۇ سورىسام يوق دېسىلە توغرا كېلەرمۇ؟

چىقىپ كەتتى. ئۆزۈلۈپ قالغان گەپنى ئۇلاش ئۈچۈن ئەھمەت قارى ئېغىز لىنىپ:

— شۈنداق، شۈنداق، خۇدانىڭ تەقدىرىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ، — دېدى.

— بۈگۈن مېنى، — رەئىس ئۇيان - بۇيان قاراپ قويۇپ، ئېھتىياتچانلىق بىلەن سوزلەشكە باشلىدى، — ئىشان داموللام ئۆزلىرىنىڭ ئالدىغا ئاتايىن ئەۋەتتى، ئىشان داموللام ئۆزلىرىگە ئوغۇل بولسام دەيدۇ، بۇ ھەقتە ئۆزلىرىنىڭ پىكرىنى ئالماق ئۈچۈن ئالدىراپ كېلىپ قالدىم، — رەئىس دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ قول قوشتۇرۇپ، سەل - پەل ئېگىلىپ تازىم قىلدى.

— ئولتۇرسىلا، ئولتۇرسىلا، ئورۇنلىرىدىن قوپقىدەك بىر ئىش ئەمەس.... ئىشان داموللامدەك ئۇلۇغزات ئوغۇل بولاي دېگەن يەردە، مېنىڭ سوز بەرمەيدىغان نە ھەددىم. داموللامغا ھېلىغۇ بىر قىز، ئەگەر ئون قىز بولسىمۇ ئايىماستىن دۇئا قىلدۇرىمەن، بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ئىشان داموللامدەك ئادەم تېپىلغۇسىزدە!

— بارىكاللا. ھەشقاللا، ھىممەتلىرىگە رەھمەت! ئۆزلىرىدەك ھالال كاسىپدار، تەقۋادار ئادەمگە خۇدانىڭ ئىلتىپاتى دىسىلە. ئەھمەت قارىم ئىشان داموللامغا ئاتا بوپتۇ دىسە، پۈتۈن يۇرتتا نىمە دېگەن چوڭ ئابروي. ھىندىستاندا 10 يىل ئوقۇپ كەلگەن ئادەممۇ بۇنچىلىك ئابروينى تاپمىغى تەس. يەنە كېلىپ ئىشان داموللامنىڭ دۇئاسىنى ئېلىش، ئۇ كىشىنى رازى قى-

ئەھەت قارى قولىدىكى ئىشنى تاشلاپ بەھدى رەئىسنى ئىززەت ئىكرام بىلەن يۇقۇرى ئولتۇرغۇزۇپ ئەھۋال سوراشتى. بەھدى رەئىس پاتىھە قىلغاندىن كېيىن ئامانلىق سوراشتى:

— قارىم ھۈنەر قىلىۋېتىپتىلا؟

— خوش، بىكار ياتقاندىن بىكار ئىشلە دەپ ئانچە-مۇنچە ئىش تىكىپ ياتتۇق، — دېدى ئەھەت قارى كەمتەرلىك بىلەن.

— ھى-ھى... ھەركەتتە بەرىكەت، ئەلۋەتتە قىلىش كېرەك. خۇداۋەندەكېرىم ھەركەت قىلغان بەندەمنى ھەرگىز خار قىلمايمەن دەپ ۋەدە بەرگەن. ئىنشائاللا، قارىم مەن ئۆزلىرىگە مۇھىم بىر ئىش بىلەن كېلىۋېدىم! — رەئىس سىنچى كوزلىرى بىلەن قارىمنىڭ كوزىگە قاراپ تۇراتتى.

— قۇللۇق، قۇللۇق.

— ئۆزلىرى بولسىلا شەھەر بويىچە ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان تەقۋادار ئادەم. ئۆزلىرىنىڭ ھەممە ئىشتىن خەۋەرلىرى بار. قانداق ئىشلارنى قىلسا ساۋاپ بولىدۇ، قانداق ئىشلارنى قىلسا گۇنا بولىدۇ، بۇنىڭ ھەممىسىنى بىلىلا. خۇدالىق ئالەمدە ھەممە ئىش خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن...

دەل شۇ چاغدا ئەھەت قارىمنىڭ قىزى روزىخان مەزە ئېلىپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە دەرھال چاي ئېلىپ چىقىشقا ياندى. رەئىس كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن روزىخانغا نەزەر سالاتتى. روزىخان ئىككى پىيالە بىلەن بىر چەينەك چاي كوتىرىپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا قويغاندىن كېيىن

— ئىشان داموللام بىزگە بالا بولسام دەپ بەھدىرە-
ئىسنى ئەۋەتىپتۇ!
— ۋاي خۇدايىم! — تۇراخاننىڭ چىرايى بىردىن ئۆزگە-
رىپ كەتتى.
— ئىشان داموللا بىزنىڭ بالىنى ئاتايىن سوروتۇپ
ئەۋەتىپتۇ.
— نىمە دىگەنلىرى ئۇ؟!
— مەن ماقۇل دەپ بولدۇم، ئەتە ئاخشام....
— نىمە؟ — تۇراخان قاتتىق چوچىدى، — كەپتەرنىڭ
باچكىسىدەك تۇرغان بالىنى نىمە قىلاي دەيلا؟
— بولدى، بولدى. تولا گەپ قىلماي تەييارلىق قىـ-
لىڭلار، ئەتە ئاخشاملىققا دەپ جاۋاپ بىرئۇەتتىم.
— نىمىگە تەييارلىق قىلىدۇ، بالا كىچىك، بولمايدۇ!
— تولا ۋالاقشىماي، ئاغزىڭلىنى يۇمۇڭلار!
— نىمىشقا؟! بالا ئەمدى 11 ياشقا كىردى، بولمايدۇ
دىدىمىۇ، بولمايدۇ!
— ھەي ئاغىچا، — دىدى ئەھەت قارى مۇلايىملىق
بىلەن چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ، — ئىشان داموللامدەك ئۇلۇغ
زات، بىزگە بالا بولىمەن دىسە، ياق دەيدىغان قەيىرىمىز
بار؟
— نىمىشقا خىيال قىلمايلا، بالا كىچىك، چۆچىدەك
تۇرسا!
— بالا كىچىك، بالا كىچىك دەۋىرىدىكەن! — دىدى

لىش قانچە يىل ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپمۇ تاپقىلى بولمايدىغان ساۋاپ دىسىلە!

— شۇنداق، شۇنداق، — ئەھەت قارى بېشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇردى.

— ئۇزلىرىنىڭ ھەممەتلىرىدىن جىق رازى بولدۇم، ئۇنداق بولغاندا بۇ ئىشنى قاچانغا توختام قىلىمىز؟

— بۇ ئىش ھەر قايسىلىرىغا باغلىق. بولىغۇ بالىنى ئۆزەم يېتىلەپ ئاپىرىپ، داموللامنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ كەلسەم ياخشى بولاتتى.

— رەھمەت، رەھمەت. ئۇنداق بولسا بۇ مەرىكىنى ئەتە ئاخشامغا توختاتساق قانداق بولار؟

— مېنىڭ ياق دەيدىغان يېرىم يوق. ئۆلگۈرسە بۈگۈن كەچتە دىسىلىمۇ ياق دىمەيمەن.

— رەھمەت، رەھمەت. ئۇنداق بولسا، مەن كېتەي، — رەئىس ئورنىدىن تۇرۇپ، خوشلىشىپ چىقتى. ئەھەت قارى رەئىسنى ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزۇتۇپ قايتىپ كىرىپ خوشال ھالدا ۋاقىرىدى.

— ھەي ئاغىچا، ھەي ئاغىچا. قېنى سىلە، چاپسان چىقىڭلار!

— ھە.... نىمە گەپ؟ تۇراخان ئىچكىرىكى سەيناdin چىقتى.

— چاپسان بولۇڭلار، سىلىگە خوشخەۋەر!

— قانداق خوشخەۋەر؟—تۇراخان كۈلۈمسىرەپ سورىدى.

دى. ئەھمەت قارى بوغۇلغان ھالدا ئۆزىنىڭ سۆزىنى ئۈزۈك قى-
لىپ ۋاقىراپ - جاقىرايتتى. بۇ چاغدا موللازىدىن ئىچكىرى
ئۆي تەرەپكە قاراپ تۇراخانىغا نېمىلەرنىدۇ دېدى، ئاندىن
ئەھمەت قارىغا تەسەللى بېرىپ، تويىنى ئەھمەت قارىنىڭ ئىرا-
دىسى بويىچە ئەتە ئاخشام قىلماقچى بولدى ......

(11)

شەنبە ئاخشىمى ئەھمەت قارىنىڭ ئۆيى توي مەرىكىسى
بىلەن جانلانغان ئىدى. خۇلۇم - خوشنىلار كىرىپ - چىقىپ
ئالدىراش يۈرەتتى. مەھەللە جامائەتلىرى، ئىمام - مەزىنلەر
بىر بىرلەپ، ئەھمەت قارىنىڭ ئايۋانچىسىدىكى بىساتقا
قاتار ئولتۇرۇشتى. جامائەت توپلىنىپ بولغاندىن كېيىن
نىكا ئوقۇلماقچى بولدى. ئوغۇل تەرەپ ۋە قىز تەرەپ
ۋەكىللىرى ئوتتۇرىغا چۈشتى. ئىمام نىكا ئوقۇشقا
باشلىدى:

— ئە ئۈزۈبىللاھى .... — ئىمام مۇقەددىمە ئايەتلەرنى
ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن گۇۋاچىلاردىن سوراشقا
باشلىدى، — ئۆزلىرىكى موللا قارى، تورت مۇسۇلماننىڭ
ئالدىدا چاھار شەرئى ئومۇر بىرلە ئەھمەت قارىنىڭ
سۇلبىيە قىزى روزىخاننى ۋاكالەتەن ئىشان داموللا بىننى
قۇددۇس مەۋلىۋىگە ئىككى دۇنيالىق ھالال خوتۇنلۇققا بەر-
دىلەمۇ؟

— ئەئۈزۈ بىللا...... — مەنكى موللا قارى، تورت
مۇسۇلماننىڭ ئالدىدا چاھار شەرئى ئومۇر بىرلە ۋاكالەتەن

ئەھەت قارى غەزەپ بىلەن، — قىز بالا توققۇز ياشتا بالاغەتكە يېتىدۇ. تولا خاپامنى ئۆرلەتمەي تەييارلىق قىلىڭلار!

— مەن بۇ ئىشقا تەييارلىق قىلمايمەن، — تۇراخان ھىشىلداپ يىغلاشقا باشلىدى. ئەھەت قارىنىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ:

— بالىنىڭ ئاتىسى مەن. ئۆزەم ئىگە. مەن ھەدىگەندىن كېيىن، باشقىلارنىڭ توساشقا ھەددى يوق!

— مەنمۇ بالىنىڭ ئانىسى. مېنىڭمۇ ئىگىدارچىلىق ھەققىم بار!

— نېمە دىدىڭ؟ جانمۇ ئېغىزدىن چىقىدۇ، گەپمۇ ئېغىزدىن، يەنە بىر دەپباققىنا! — ئەھەت قارى ئورنىدىن تۇرۇپ تۇراخان تەرەپكە سىلجىپ كېلەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى چاچراپ كېتىدىغاندەك چەكچەيگەن ئىدى.

— يەنە دىسەم يەنە شۇ. بالا كىچىك بولمايدۇ!

— يەنە بىر دەپباققىنا؟

— بولمايدۇ!

— ئاپلاھۇ ئەكبەر .... — ئەھەت قارى قولىغا تېرە كېسىدىغان بۇرەندىنى ئېلىپ قوشتەك ئېتىلىپ بېرىپ تۇراخاننىڭ چېچىدىن ئېلىپ يەرگە باستى، — ئاپلاھۇ ئەكبەر، ھەلى بىكار، بوغۇزلىۋېتىپ كورگۇلۇكۇمنى كورىمەن!

تۇراخان ھۇ تارتىپ يىغلاشقا باشلىدى. غەۋغانىڭ ئۇستىگە كىرىپ قالغان ئابلا ساتراچ ۋە موللازەيدىن ئۇلارنى ئاجراتتى. تۇراخان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئىچكىرى ئويگە كىرىپ كەتتى. بۇلار ئەھەت قارىغا بىرمۇنچە نەسىھەت قىل-

ئىشىك ئالدىدا توختىغاندىن كېيىن بىر قىز ئىككى يەڭگە مەپىدىن چۈشۈپ بىلىنەر - بىلىنمەس يىغا بىلەن ھويلىغا كىرىپ، قىپقىزىل بېزەلگەن مېھمانخانىغا كىرىپ كېتىشتى. بىتاقەت بولۇۋاتقان ئىشان دامولла بىلەن بەھدى رەئىس ئىككىسى ھويلىغا كىرىپ مېھمانخانىغا بىسمىللا ئېيتىپ ئوڭ پۇتى بىلەن قەدەم بېسىپ كىرگەندە يەڭگە خوتۇنلار ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆينى بىكار قىلىپ بېرىشتى. يەڭگىلەر بەھدى رەئىس بىلەن تاشقىرى چىقتى. ئۆيدە ئىشان دامولла قالدى. ئۇ سەلىمىنى ئېلىپ، تونىنى يېشىپ قوزۇققا ئېلىشقىمۇ سەۋرە قىلالماي، بىسمىللا دەپ بېرىپ قىزنىڭ جامالىنى كورمەكچى بولدى. چۈنكى توپ ئويىنىغاندا كورگەن قىزنىڭ جىلۋىسى ئىشان دامولлىنى شۇنچە بىتاقەت قىلغان ئىدى. دامولла قول ئۇزىتىپ چۈمبەلنى قايرىدى، لېكىن ئۇنىڭ كوزىگە كۆتۈلمىگەن باشقىچىلا بىر سۈرەت كورۈندى. دامولла ئىختىيارسىز چوچۈپ، سەسكەنگەندەك بولدى - دە، ئارقىغا ئىككى قەدەم داجىپ، گويا ئوزكوزىگە ئىشەنمىگەندەك تۇرۇپ قالدى. كوزىنى ئۇۋۇلاپ ئاستا كېلىپ چۈمبەلنى قايتا قايرىماقچى بولغاندا، ”قىز“ ئۆزى چۈمبەلنى قايرىپ دەس ئورنىدىن تۇردى. دامولла مۇزلاپ قېتىپ قالغاندەك سەسكىنىپ، ئارقىغا سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ، تامغا تاقىلىپ قالدى ۋە:

— ياﺋاللا، نىمە كارامەت بۇ؟! — دەپ ۋاقىرىۋەتتى.

روزىخان چۈمبەلنى تولۇق ئېچىپ داموللامنىڭ ئالدىغا ئىلگىرىلەپ كېلەتتى. ئۇ بۈگۈن ئوزىگە ئانچە - مۇنچە پەداز قىلىپ، چاچلىرىنى يۇيۇپ - تاراپ، خېلىلا ئەپچىل ئايال

ئەھەت قارىمىنىڭ سۇلبىيە قىزى روزىخاننى ئىشان داموللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىگە ئىككى دۇنيالىق ھالال خوتۇنلۇققا بەردىم.

— ئۇزلىرىكى بەھدى رەئىس تورت مۇسۇلماننىڭ ئالدىدا چاھار شەرئى ئومۇر بىرلە ئىشان داموللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىگە ۋاكالىتەن، ئەھەت قارىمىنىڭ سۇلبىيەقىزى روزىخاننى ئىككى دۇنيالىق خوتۇنلۇققا قوبۇل قىلىپ ئالدىلىمۇ؟

بەھدى رەئىس ئىمامنىڭ سورىغان سوزلىرىنى تەكرارلاپ ئەڭ ئاخىرىدا قوبۇل قىلىپ ئالدىم دىدى. ئاندىن ئىمام نىكا ئوقۇپ دۇئاغا قول كوتەردى. دۇئادىن كېيىن تۇزغا چىلانغان ناننىڭ بىرسىنى ئىشان داموللام ئولتۇرغان ھوجرىغا، بىرسىنى ئىچكەركى ئويگە ئېلىپ كىرىپ يىگۈزدى. ئاندىن كېيىن توي نەزىرىسى تارتىلدى.

جامائەت تائامدىن كېيىن دۇئا قىلىپ قوزغىلىپ، ئىشان داموللام ئولتۇرغان ھوجرىغا بېرىپ مۇبارەكلەشتى. ئانچە ھايال بولمايلا قىزنى مەپىگە سېلىپ ئىشان داموللامنىڭ بازاردىكى بىر ھويلىسىغا ئېلىپ كەتتى. مەپىنىڭ جاراڭلىغان قوڭغۇراق ساداسى بىلەن بىللە قانداقتۇر ئىنچىكە ئاۋازلىق قىزنىڭ يىغىسى ئاڭلىنىپ كوچىغا توي خوشاللىغى چاچقان ئىدى.

ئىشان داموللامنىڭ رەستىدىكى ئويى بۈگۈن ئالاھىدە يۇغۇشتۇرۇلۇپ، زىلچە - گىلەم تاشلىنىپ، قەۋەت - قەۋەت زەدىۋال ۋە ئىشىك پەردىلەر تارتىلغان ئىدى. مەپە كېلىپ

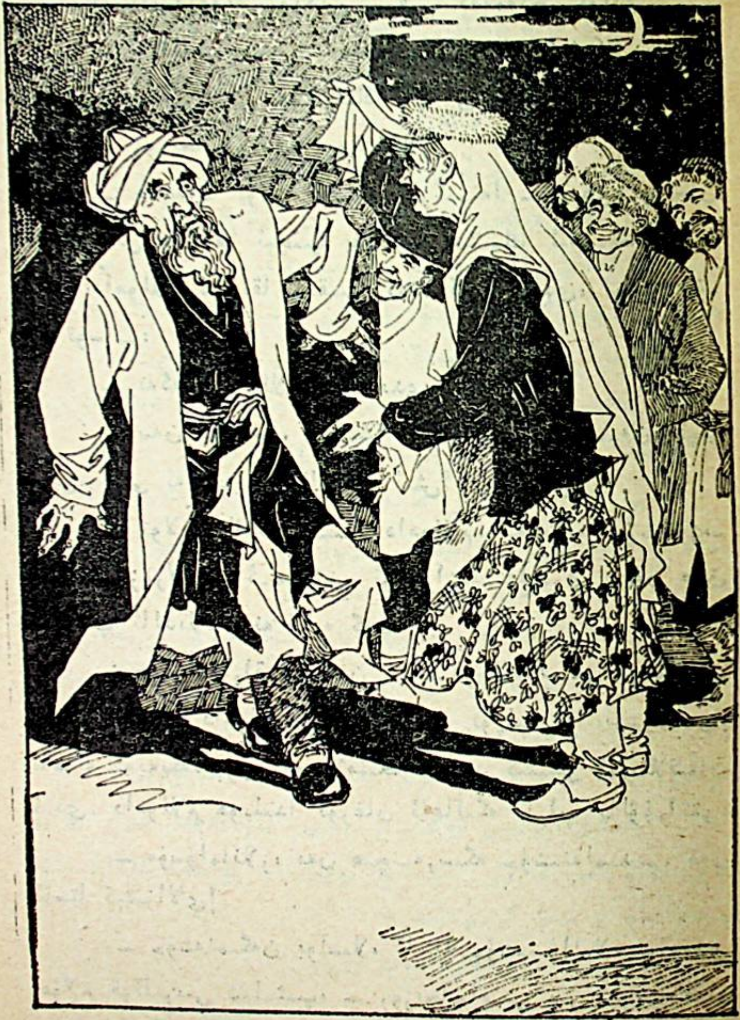

بولۇپ قالغان، گەرچە يېشى 50 كە بېرىپ قالغان بولسىمۇ، بەر بىر ئايال ئىدى.

— ئەسسالام داموللام، ئىككا غايىپ دەپ، خۇدايىم بۈگۈن ئىككىمىزنىڭ يولتۇزىنى بىر قىپتۇ، بۇمۇ خۇدانىڭ ئىرادىسى. تەقدىرگە تەن بەرمەي بولامدۇ، كەلسىلە، سەللىرىنى ئېلىپ قوياي!

— سەن كىم؟ يىراق تۇر، يېقىن كەلگۈچى بولما! — كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن داموللا تامغا تىرىلىپ تۇراتتى.

— نىمىشقا؟ كەلسىلە يەكلىرىنى تارتىپ قوياي.

— ياق، ياق، يىراق تۇر! ئۆزەڭ زادى كىم؟

— نىمە بولماقچى؟ مەنمۇ ئادەم. بۇمۇ خۇدانىڭ ئىرادىسى. ھەر ئىش خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ. كەلسىلە مەسلىرىنى تارتىپ قوياي.

— ياق، ياق، يېقىن كەلمە! جىنمۇ سەن، شايتۇنمىسەن! يىراق تۇر...

— ئو - ئوش...... تولا سەتلەشمىسىلە! ئۆمرۈمدە 40 يىل ئوغرىغا خوتۇن بولۇپ ھىچقانچە ساۋاپلىق ئىش قىلالمىدىم. بۈگۈن ئىرادە بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ ئىكالىرىغا چۈشتۈم. قالغان ئۆمرۈمدە بولسىمۇ تاھارەتلىرىگە سۇ بېرىپ دۇئالىرىنى ئالاي دەيمەن كەلسىلە. قالغان گەپنى يېتىپ گەپلىشەيلى!

— ياق، ياق، ھاي سوپى، ھاي سوپى! — داموللا بار ئاۋازى بىلەن بەھدى رەئىسنى چاقىراتتى.

— ئۇنداق ۋاقىرىمىسىلا، سەت بولىدۇ، سىلە كاتتا ئادەم. ئۆزلىرىنى ئايىسىلا.

بەھدى رەئىس ھولۇققان ھالدا يېتىپ كەلدى. داموللام ئۇنى كورۇپ يىغلىغۇەتكىلى قىل قالدى:

— بۇ قانداق ئىش؟ ھېچنىمىگە چۈشەنمىدىم!

— مەنمۇ ھەيران! — دىدى رەئىس روزىخان ۋە غۇلامغا قاراپ ھەيران قالغان ھالدا، — يۇرسىلە داموللام، تاڭ ئاتسۇن. قالغان ئىشنى ئەتە ئۇقشايمىز.

— ئەتە دىگەن نىمىكەن! مەن ئىشەك سودىسى قىلمىدىم. بۇ ئىشنى راۋرۇس بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. بولمىسا ھېچكىم ھېچيەرگە بارمايدۇ. قالغان ئىشنى ئەتە قازىخانىدا سوزلىشىمىز! — غۇلام چىڭ تۇرۇپ ئۇلارنى توستى.

رەئىس ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن تولكىلىك قىلىپ غۇلامنىڭ يېنىغا كېلىپ دولىسىنى قاقتى ۋە:

— ئۇكام بۇ ئىش قانداق بولغان؟ بىز ئەھەت قارىنىڭ سۇلپىيە قىزى روزىخاننى كوچۇرۇپ كەلگەنغۇ؟ بۇ قېرى نەدىن پەيدا بولدى؟ — دەپ سورىدى.

— ھەببارىكاللا. ئەھەت قارىنىڭ قىزى روزىخان دىگەن ئايال مۇشۇ ئايال شۇ. يەركەنلىك كىگىزچى ئەھەت قارى دىسە تونۇمايدىغىنى يوق. روزىخاچامنىمۇ ھەممە ئادەم تونۇيدۇ. يەنە قانداق گەپلىرى بار رەئىس ئاخۇنۇم!

بەھدى رەئىس ئۇڭايسىزلىنىپ، بىر مەھەل سوز قىلالماي توتوتلەپ قالدى. ھويلىغا توپلانغان يۇزدەك ئاھالە ئىچىدە شاۋ - شۇۋ كوتىرىلدى:

— چىڭ تۇرۇڭلار، خوپ بوپتۇ!

— يۇزىگە قارا سۇركەپ سازايى قىلساق بولىدۇ!

— ياق، ياق. هاي سوپى، هاي سوپى!

ئېشان داموللا ئويدىن چىقىپ كەتمەكچى بولدى.

— سەتلەشمىسىلە دەيمەن! — روزىخان ئىشىكنى توساپ تۇراتتى، تاشقىرىدىن غۇلامنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— روزىخاچا، نىمە بولدۇڭلار؟

— ھىچگەپ يوق، ئويىگە كىرگىنە! — دىدى روزىخان ۋە ئىشىكنى غۇلامغا ئېچىپ بەردى. ئىشىك ئېچىلغان پۇرسەتتە داموللام سىرتقا چىقىپ كەتمەكچى بولدى، لېكىن غۇلام توساپ:

— نەگە، داموللام؟ — دىدى.

— سەن كىمسەن، نىمىشقا ئىشىكنى توسايسەن. قېنى سوپى، قېنى ئەھەت، بۇ قانداق ئىش؟

— تولا چالۋاقىمىسىلا داموللام. سەت بولىدۇ. روزىخاچامنى زورلاپ ئاگىمىدۇق، ئوز رازىلىقلىرى بىلەن ھەق نىكالاپ ئالدىلا، يەنە نىمە گەپ؟

زىچ ئولتۇراقلاشقان شەھەر ئاھالىسى بۇ ۋاڭ-چۇڭنى ئاڭلاپ داموللامنىڭ ھويلىسىغا توپلىنىشقا باشلىدى. ئاھالە كوپەيگەنسېرى داموللامنىڭ چىقىپ كېتىشى قىيىنلاشقان ئىدى. داموللام ھويلىدا تۇرغان ئاھالىگە قاراپ يالۋۇراتتى:

— مۇسۇلمانلار، مەن ھىچنەرسىگە چۇشىنەلمىدىم. مەن ئاستا كېتىۋالاي!

— چۇشەنمىگەن بولسىلا، ئاستا چۇشىنىۋالىلا، — دىدى غۇلام قوللىرىنى شىلتىپ، — روزىخاچامنى بىر تەرەپ قىلماي نەگە كېتىدىلا!

— ئەتىدىن كەچكىچە دەللاللىق قىلىپ ھەممە بالانى مۇشۇ تاپقان. ئالدى بىلەن مۇشۇ ئوغرىنى جازالايلى! پىچىپ تاشلىساق قانداق دەيسىلەر؟

— توغرا!!

ئامما بىردەك ۋاقىراپ دولقۇن قوزغىغان ئىدى. رەئىس بىلەن ئىشان داموللا قورققىنىدىن غال - غال تىترەپ يېلىنىشقا باشلىدى.

بۇ چاغدا ئوتتۇرىغا نەچچە ئادەم چۈشۈپ سالا - سۆلۈ قىلىشقا كىرىشتى. نەتىجىدە تۈۋەندىكىچە خەت توختام قىلىپ، سەھرا قازىلىرىدىن غاپپار قازىنىڭ موھرىنى باستۇرۇپ، بۇ ئىشنى كېچىچە تۈگىتىپ بېسىپ تاشلىماقچى بولۇشتى.

بىرىنچى خەت

تارىخى بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئىككىنچى يىلى ماھى رەجەپنىڭ 12 - كۈنى سەيشەنبە. مەنكى ئىشان داموللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىدۇرمەن. خوتۇنۇم روزىخان بىننى ئەھەت قارى قىزى بىلەن ئارىمىزغا سوغاقچىلىق چۈشۈپ ئۈچ تالاققا تەيىن قىلدىم. ئۇنىڭ مېھرانىغا كۆچار ساي بويىدىكى ئىككى ئېغىز ئۆي، بىر ئېغىز دۇكان ئۆيى ۋە بىر كىچىك سەينىسى بىلەن قوشۇپ بەردىم. مەشرىق پاسىلى ئاۋۇدۇن باينىڭ سارىيى، مەغرىپ پاسىلى تۇردىشا قارىنىڭ ئۆيى، ئوڭ - سول پاسىلى

— بولمىسا ئەتە قازىخانىدا تۆگەشسە بولىدۇ!

خەلقىتىن ھەر خىل پىكىرلەر ياغدى، چوڭ غەۋغا كۆتىرىلگەن ئىدى. رەئىس ئەھۋالنى بايقاپ:

— جىمىم ئۇكام، سەت بولىدۇ. ئۇنداق قىلمايلى! — دېدى غۇلامغا يالۋۇرۇپ.

— ھەرگىز سەت بولمايدۇ، — دەپ ۋاقىرىدى ھويلىدىكىلەردىن بىرسى، — پەيغەمبىرىمىزمۇ ئۆزى ياش تۇرۇپ، 40 ياشلىق ئايشە رەزىيەللاھۇنى ئۆز نىكاھىغا ئالغان، ھەچ سەت بولماپتىكەنغۇ؟ بۇ ئايالمۇ بولسا شۇنچىلىك ياشانغاندۇ! داموللامغىمۇ سەت بولىدىغان ھېچيېرى يوق. بەلكى ساۋاپ بولىدۇ.

— توغرا! — دېدى كۆپچىلىك بىردىن چۇقان كۆتىرىپ.

— ياق، ياق، ئۇنداق دىمەڭلار، سەت بولىدۇ. داموللامنى ئايايلى!

— ھېلىمۇ ئاياپ مۇشۇ كۈنگە كەلدۇق. بېشىمىزدا كۆتەردۇق دىسەكمۇ بولىدۇ.

— شۇنداق بولسىمۇ، داموللام كاتتا ئادەم، سەت بولىدۇ، — دەيتتى رەئىس.

— ھەممە گۇنا مۇشۇ رەئىس ئاخۇنۇمدا، — دېدى بىرسى قاراڭغۇدا ۋاقىراپ، — غۇلام بىلەن روزىخان بۇ ئاۋازدىن موللا زەيدىن ئىكەنلىكىنى تونۇپ تۇراتتى. موللا زەيدىن ئاۋازىنى چىقىرىپ سوزلىمەكتە ئىدى:

راستلىقى ئۈچۈن ئۆز موھرىمنى بېسىپ تىل - خەت بەر-
گەنىمنىڭ ئۈستىگە، غاپپار قازىنىڭ موھرىنى باس-تۇردۇم.
خىلاپ كەلسەم مالىم ھارام، خوتۇنۇم تالاق بولسۇن!

ھىجرىيە × × يىل ماھى رەجەپنىڭ × كۈنى

يۇقۇرقى ئىككى نۇسخا خەت يېزىلىپ، موھۇر بېسىلغان-
دىن كېيىن جاماەتكە ئوقۇپ بېرىلدى. شۇندىن كېيىن ئى-
شان داموللىغا قايتىپ كېتىشكە يول بېرىلدى. بەھدى رەئى-
سنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ئىشان داموللا گەرچە تۈن بولسىمۇ،
ھېچكىمنىڭ يۈزىگە قارىيالماي غىپپىدە كۆزدىن يوقالدى.

(12)

روزىخانىنىڭ ئىشلىرى ئەپچىلىكىنە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن موللا زەيدىنىنىڭ كۆڭلى گويا شام يورۇتۇلغاندەك يو-
رۇپ كەتتى. ئەتىسى غۇلام بىلەن مۆكۈدىشىپ ئولتۇرغان يەر-
گە بەگنىڭ ئادەملىرىدىن بىرسى كېلىپ: ”بېگىم قىچقىرىدۇ“
دەپ خەۋەر قىلدى. بىر خوشلۇقنىڭ كەينىدىن بىر كۆڭۈلسىز-
لىكنىڭ تىكلىنىپ تۇرىدىغانلىقىنى چۈشىنىدىغان موللا زەي-
دىن دەرھاللا بەگنىڭ ھوزۇرىغا ماڭدى. مۇزەپپەر دوببېگى
ئۆز ھويلىسىدا كۈتۈپ ئولتۇرغان ئىدى.

— ھە، تۇرپانلىق، — دىدى دوببېگى موللا زەيدىننى
كورۇپ، — كۇچار — پۇل بولسا ئۇچار، قارىسام خېلى ئۇچۇ-
ۋاتىسەن، قاناتلىرىڭ تەگىشىلىپ قالغاندەك تۇرىدۇ، قېنى،
ئەھۋالىڭ قانداقراق كېتىۋاتىدۇ، سوزلەپباققىنە!

چوڭ يول. ئۇشبۇ خەتنىڭ راستلىقىغا غاپپار قازىنىڭ مۆھرىنى باستۇرۇپ بەردىم.

تامغا

ھىجرىيە × يىل ماھى رەجەپنىڭ × كۈنى

ئىككىنچى خەت

تارىخى بىر مىڭ ئۈچ يۈز ئىككىنچى يىلى ماھى رەجەپنىڭ 12 - كۈنى سەيشەنبە. مەنكى ئىشان داموللا بىننى قۇددۇس مەۋلىۋىدۇرمەن. ئۆز رازىلىقىم بىرلەن شول توغرىدا خەت ئىنىشا قىلدىمكى، ناسازا ئىشلارنى تولىدىن - تولا قىلىپ، سەۋەنلىكلىرىمىز، شەھۋانى ھەۋەسلىرىمىز زىيادە بولغانلىقى ۋەجىدىن ئاللانىڭ غەزىۋىنى، يۇرت - جامائەتنىڭ لەنەت - نەپرىتىنى قوزغىغانلىقى ئۈچۈن ئۆزەم ھەم تەۋبە قىلىش ئىختىيارىغا كەلدىمكى، مۇندىن كېيىن نادانلار قىزدەمزنى دۇئا قىلدۇرىمىز دەپ كەلسە ھەرگىز دۇئا قىلمايدۇرمەن، نادان يارەنلىرىم كېلىپ: پالانچىنىڭ ئوبدان قىزى بار، ئۆيلەندۇرۇپ قويايلى دىسىمۇ، بۇ ۋەسۋەسىگە ھەرگىز ماقۇل كەلمەيمەن، قىلغان ناسازا ئىشلىرىمغا تەۋبە قىلىمەن. بۇ خىل بەت ئەخلاق، يامان خۇيلاردىن ئۆزەمنى پاك ساقلاپ، گۇنالىرىمغا تەۋبە قىلىمەن. ئاللادىن، يۇرت خەلقىدىن ئەپۇ سورايمەن. شۇبۇ سوزۇمنىڭ

ھويلىغا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايى بىر سارغىيىپ، بىر تاتىرىپ گەمدە ئۇخلاپ چىققان كىشى ئاپتاپقا بېقىپ قارىيالمىغاندەك، موللا زەيدىنگە تىك بېقىپ قارىيالماي يەرگە بېقىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— موللا قارىم دەپ ئۆز ئاكامدىن ئارتۇق كۆرۈپتىمەن، ئاخىرى كېلىپ مېنى جايلاپ كەتتى.

— ئوچۇق قوي، — بەگ يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن ئەمىر قىلدى.

— بۇ تۇرپانلىق ئۆيۈمدە قونغان ئاخشىمى ساندۇقتىن ئىككى يامبۇ يوقالدى، — دېدى شەمشى قارى سارغىيىپ - تاتىرىپ.

— سارغايمىسىلا شەمشى قارى، كوزلىگەن نەرسىلىرىنى مەن بېرەي، — دېدى موللا زەيدىن. بەگدىن سارايدىكى خۇرجۇننى ئېلىپ كېلىشكە ئىجازەت سورىدى. بەگ دەرھال ئادەم قوشتى. ئانچە ھايال بولمايلا موللا زەيدىن خۇرجۇننى غۇلامغا كوتەرتىپ بەگنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى.

— مەن بۇيامبۇلارنى باش ئەگىم سايلىرىدىن تېرىۋالغان. ئەگەر شۇ چاغدا خۇرجۇننىڭ بىر بېشى ئېغىر، بىر بېشى يېنىك بولۇپ يەڭدەپ كەتمىگەن بولسا، بۇ يامبۇلارنى تېرىۋالمىغان بولاتتىم..... — موللا زەيدىن سۆزلىمەكتە. بەگ، شەمشى قارى يەنە بىرقانچە كىشى تەئەججۇپلىنىپ ئاڭلىماقتا. ئىدى، — بۇ يامبۇ خۇرجۇنغا قاچىلاندى، لېكىن شۇ ھامان بېشىمغا بالا بولدى. ئارىدىن بىرەر سائەت ئۆتمەيلا ئىككى

— كۇچار دىگەن مېھماندوست شەھەركەن. يامان ئە- مەس يۇرۇۋاتىمەن، — دىدى موللا زەيدىن.

— توغرا، توغرا، — دىدى بەگ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ،— كۇچار دىگەن بەلەن شەھەر، مېھماندوست شەھەر. قانچە ئوي- مىسالىك كوتىرىدۇ. قانچە ئىگىز ئۇچساڭمۇ ھىچكىمنىڭ كارى يوق. لېكىن تۈزىنى يەپ كوزىسىنى سۇندۇرساڭ ئۇنىڭ سورى- غى بار. سېنىڭ ئۇستۇڭدە ئەرز كەلدى. راستىڭنى ئېيتساڭ قۇتۇلىسەن، يالغان ئېيتساڭ تۇتۇلىسەن، بىلدىڭمۇ؟ قېنى سوز- لە، شەمشى قارىنىڭ ئويىدە قونغانمىدىڭ؟

— قونغان، مېھمان بولغان.

— ھەببەللى، توغرا ئېيتتىڭ، مېھمان بولدۇڭ، نەغمە- ناۋا ئاڭلىدىڭ، ئويىدە قوندۇڭ. ئەجەبا شۇنچە كوپ تۈزىنى يەپسە. نۇ، ئاخىرىدا كوزىنى سۇندۇرۇپ قويۇپسەن. بۇ نىمە قىلغىنىڭ؟

— قېرى خوتۇنىنىڭ ئولگىسى كەلسە ياشقا تىگەر، ئە- دىش - قاچىنىڭ سۇنغۇسى كەلسە تاشقا تىگەر دىگەندەك، شەمشى قارىنىڭ كوزىسى تاشقا تەككەن بولۇشى مۇمكىن.

— توغرا دىدىڭ. خېلى گەپچىكەنسەن. كوزا تاشقا تەككەن بولسا، مەيلى چاخچاق قىلىپ ئالغان بولساڭمۇ ياكى راستىن ئالغان بولساڭمۇ ياندۇرۇپ بەرسەڭ ھىچگەپ يوق. قېنى سوزلە!

— دەۋاگەر بىلەن يۈزلىشەي، قېنى ئۇ كىشى، — موللا زەيدىن ئۇيان - بۇيان قارىدى، شەمشى قارى بۇ تەرەپتىن

بىر كۈنى كوچاردا قاتتىق يامغۇر ياغدى. ئارقىدىنلا سايغا كەلكۈن كەلدى. سۇ ئۇلۇغ، سايدىكى كۆۋرۈكنى بۇزۇپ كېتىش خەۋپى تۇغۇلغان ئىدى. كەلكۈن كەلسە كوچار خەلقى ساي بويىغا توپلىنىپ كەلكۈن تاماشاسى قىلاتتى. موللا زەي- دىنمۇ كەلكۈن تاماشاسى كورۈش ئۈچۈن كوكچى مەھەللىسى- دىن كېلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئالدىغا سامىلاق جەسا ئۇچرىدى. بۇ جەسا ئۇزاقتىن بېرى موللازەيدىنگە چېقىلىپ، چازىدىكى جەسالارنى ئالدام خالتىغا چۇشۇرۇپسەن، لېكىن مېنى ئالدىيال- مايسەن، ئەگەر مېنى بىر ئىشتا ئالداپ چۇمپۇتتۇرەلسەڭ، مىنىپ يۈرگەن قاراخېچىرنى ئىگەر توقۇمى بىلەن مىندۈرۈپ قويىمەن! دەپ يۈرەتتى. بۈگۈن ئۇچراپ يەنە شۇ سوزنى تەكرارلىدى.

— ھە ...... يالغانچى، يالغان ئېيتىپ، خېچىرنى مىنـ سەڭ بولاتتى، — دېدى.

— ئۇزلىرىگە يالغان ئېيتىشقا قانداقمۇ تىل بارسۇن، — دېدى موللازەيدىن، — ئۇزلىرى كوچار بويىچە ھەممە جەسالار- نىڭ ئۈستىدە تۇرىدىغان ئۇلۇغ كىشى. ئۇزلىرىگە ئۇنداق سەت ئىشلارنى قىلمايمىز.

— ياق، ياق. بۈگۈن بىر يالغان ئېيتىپ باق.

— بۈگۈن مېنى يامان ۋاقىتتا توسىۋاللا، ھازىر ئىش ئالدىراش.

— نېمىشقا ئالدىرايسەن؟

— ھازىر دېگەن كەلكۈن كېلىپ كۆۋرۈكنى كوتىرىپ ماڭدى. خەقلەر سۇدىن ياغاچ تۇتۇۋاتىدۇ. مەنمۇ 4 - 5 تال

ئوغرى بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار باينى بۇلايمىز دەپ يولۇم-
نى توستى. پىچاق سېلىپ ئولتۇرۇپ قويغىلى قىل قالدى.
ئاشۇ ئوغرىلاردىن بىرسى مانا بۇ غۇلام. خوش بىز بۇ يام-
بۇلارنى يولبويى خەشلەپ كوچارغا كەلگەندە، يول توسقان باج-
گىرلەرنىڭ قويىنىغا بىردانە يامبۇ تىقتىم، بۇ ۋەقە كوچارغا مەش-
ھۇر. ھەر ھالدا بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار باي دېگەن ئاتاق
چىقتى. كوچاردا ئاغىنەم كوپەيدى، مېھمان بولدۇم. شەمشى
قارىمۇ بەلكى مەن بىلەن بىر خۇرجۇن يامبۇسى بار دەپ
دوست بولدى. خىرىدارلىق قىلىپ مېھمان قىلدى، باغ - با-
راۋەتلەردە ئويناتتى، ھەتتا ئويلەندۇرۇپ قويماقچىمۇ بولدى.
ئەڭ ئاخىرىدا مەندىن 2 دانە يامبۇ قەرز سورىدى. مەندە
تاش يامبۇ بار. ھاجەتلىرىدىن چىقالمايدۇ دېدىم، قارىم
شۇنىڭ بىلەن مەندىن خاپا بولدى. خاپىلىققا چىدىماي دوب-
بېگىمگە ئەرز قىلدى. بېگىممۇ شۇ سەۋەپتىن سوراق قىلىمەن
دەپ ئاۋارە بولماقتا. قىسقىسى بۇ يامبۇ بېشىمغا بالا بولدى.
ئوغرىلار جېنىمغا قەست قىلدى. بىرمۇنچە خېنىملار تېگىمەن
دەپ خىجالەت قىلدى. شەمشى قارىمۇ يامبۇ ئۈچۈن دوست
بولدى، ئاخىرى كېلىپ مېنى ئوغرى قىلماقچى بولدى. مەن
بۇ يامبۇلاردىن ئاللىقاچان تويغانتىم. ماڭا تېگى - تېگىدىن
بايلىق يارىشمايدۇ. شۇڭا بۈگۈن ھەممىنى تاپشۇرۇۋېتەي.
شەمشى قارىم بىر جۈپ يامبۇ سوراپتۇ. مەيلى بىر جۈپ يام-
بۇنى ئۇ ئالسۇن، قالغىنىنى بېگىم بىر تەرەپ قىلىۋەتسۇن.

مۇللازەيدىن خۇرجۇننى ئۆكتۈرۈپ توكۇۋېتىپ ئۆزى
چىقىپ كەتتى. يەردە 5 - 6 دانە قارا تاش قالغان ئىدى....

ساپتىمەن. ئەمدى چاپسان بولسىلا! سىلىنىڭ ئوغۇللىرى مەھەللىدىكى ئۇستەڭگە چۈشۈپ كېتىپ سۇدا ئېقىپ كېتىپتۇ. بۇ راست گەپ، چاقچاق ئەمەس!

— نىمە دەيسەن؟ — جىسانىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ئىشەنگۈسى كەلمىدى.

— يۈرسىلە بېگىم بىللە بارايلى، — دىدى موللازەيدىن جىددى قىياپەتتە.

جىسا خالار - خالىماس ماڭدى. جىگدە كوچىسىنىڭ ئاغزىغا بېرىپ كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن كېلىۋاتقان ئايىلى بى-لەن قىزىنى كۆردى - دە، بىرەر ۋەقە چىققانلىقىغا ئىشىنىپ ئۇندەرەپ ماڭدى. بۇلار يېقىنلاشقانسېرى ئاياللارنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

— بالا قانداق بولدى؟ — جىسا يىراقتىنلا توۋلىدى.

— ھەرنىمە بولسا، بارىكەنلا! — دىدى ئايال.

بۇلار يېقىنلىشىپ كېلىپ ئۆزئارا سوزلەشكەندىلا مە-سىلە ئايدىڭلاشقان ئىدى. جىسا راستىن خاپا بولۇپ:

— شۇنداقمۇ يالغان ئېيتامسەن، ئادەمنىڭ جېنى بى-لەن ئوينىشىپ نىمە قىلاتتىڭ؟ — دىدى.

— ۋەدەڭگە ئەمەل قىلىپ خېچىرنى بېرەرسەن! — دىدى موللازەيدىن تەرىنى بۇزۇپ.

— مۇنداق ئەسكى يالغانغا خېچىر بېرەتتىممۇ؟

— يالغاننىڭ ئەسكىسىنى ئۆزەڭ ئېيتتىڭ. دۇنيادا ۋەدىسىگە تۇرمىغاندىن ئارتۇق ئەسكىلىك بارمۇ؟ — دىدى موللازەيدىن مەسخىرە قىلىپ كېتىپ قالدى.